

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ПРОЯВИ ЕФЕКТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У МОВНОМУ ВИКОРИСТАННІ
УГОРСЬКОМОВНИХ ШКІЛ КОСОНЬСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ

Сотмарі Евелін Федірівна

Студентка II-го курсу

Освітня програма «Мова і література угорська»

Спеціальність 035 «Філологія» 035.071 «Мова і література угорська»

Рівень вищої освіти: магістр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № 96 / 02.10. 2023.

Науковий керівник:

Газдаг Вільмош Вільмошович
доктор філософії, доцент

Завідувач кафедри

Берегсасі Аніко Ференцівна,
зав. кафедри, доктор габілітований, професор

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра філології

Кваліфікаційна робота
ПРОЯВИ ЕФЕКТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У МОВНОМУ ВИКОРИСТАННІ
УГОРСЬКОМОВНИХ ШКІЛ КОСОНЬСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ

Рівень вищої освіти: магістр

Виконавець: студентка II -го курсу

Сотмарі Евелін Федірівна

Освітня програма «Мова і література угорська»

Спеціальність 035 «Філологія» 035.071 «Мова і література угорська»

Науковий керівник: **Газдаг Вільмош Вільмошович**
доктор філософії, доцент

Рецензент: **Кормочі Золтан Золтанович**
доктор філософії, доцент

Берегове

2024

Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Filológia Tanszék

**AZ ÁLLAMNYELVI HATÁS MEGNYILVÁNULÁSAI A MEZŐKASZONYI
KISTÉRSÉG MAGYAR TANNYELVŰ ISKOLÁINAK NYELVHASZNÁLATI
SZÍNTEREIN**

Magiszteri dolgozat

Készítette: Szatmári Evelin

MA II. évfolyamos magyar nyelv és irodalom
szakos hallgató

Témavezető: Dr. Gazdag Vilmos

PhD, docens

Recenzens: Dr. Karmacsi Zoltán

PhD, docens

Зміст

I. ВСТУП	6
1.1. Мотивація мого вибору теми	6
1.2. Гіпотези.....	7
II. ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВНИХ МОВ	8
2.1. Державна мова та її вплив на освітню систему	8
2.2. Первинні проблеми навчання державної мови	11
III. МОВНА СИТУАЦІЯ СЕРЕД УГОРЦІВ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ НА ЗАКАРПАТТІ	15
3.1. Двомовне питання на Закарпатті.....	17
3.1.1. Двомовні типи	18
IV. ЗАПОЧЕННЯ СЛІВ	21
4.1. Перегляд історії шукання запозичених слів.....	23
4.2. Причини запозичення слів	25
V. ЗАКАРПАТСЬКА МОВНА КАРТИНА ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ДОСЛІДЖЕНЬ.....	27
5.1. Мовний пейзаж як поняття	28
5.2. Шкільний мовний пейзаж	29
VI. ПРО ОБСТАВИНИ ЗБОРУ ДАНИХ	31
6.1. Загальна інформація щодо постачальників даних	31
6.2. Опис анкети, що використовується в дослідженні.....	32
VII. ПРЕДСТАВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	33
7.1. Представлення результатів опитувань, заповнених серед вчителів	33
7.2. Представлення результатів опитувань, заповнених серед учнів.....	47
VIII. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОГО ПЕЙЗАЖУ ШКІЛ КОСОНЬСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ.....	60
8.1. Мовний пейзаж школи в онлайн просторі	69
ВИСНОВКИ.....	76
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.....	78
РЕЗЮМЕ	82
ДОДАТКИ.....	83
Список ілюстрацій.....	91

Tartalomjegyzék

I. BEVEZETÉS	6
1.1. Témaválasztásom indoklása.....	6
1.2. Hipotézisek	7
II. AZ ÁLLAMNYELVEK ALAKULÁSA.....	8
2.1. Az államnyelv alakulásának befolyása az oktatási rendszerre	8
2.2. Az államnyelv oktatásának elsődleges problémái	11
III. KÁRPÁTALJÁN ÉLŐ MAGYAROK NYELVI HELYZETE	15
3.1. A kétnyelvűség kérdése Kárpátalján.....	17
3.1.1. A kétnyelvűség típusairól	18
IV. SZÓKÖLCSÖNZÉS	21
4.1. A szókölcsonzés kutatástörténeti áttekintése	23
4.2. A szókölcsonzés okairól	25
V. KÁRPÁTALJA NYELVI TÁJKÉPÉNEK KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE.....	27
5.1. Nyelvi tájkép fogalmáról	28
5.2. Iskolai nyelvi tájkép.....	29
VI. AZ ADATGYŰJTÉS KÖRÜLMÉNYEIRŐL.....	31
6.1. Általános információk az adatközlőkkel kapcsolatban.....	31
6.2. A kutatás során használt kérdőív bemutatása	32
VII. KUTATÁSI EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA.....	33
7.1. A tanárok körében kitöltött kérdőívek eredményeinek bemutatása.....	33
7.2. A diákok körében kitöltött kérdőívek eredményeinek bemutatása.....	47
VIII. MEZŐKASZONYI KISTÉRSÉG ISKOLÁINAK NYELVI TÁJKÉP KUTATÁS MÓDSZEREI	60
8.1. Iskolai nyelvi tájkép az online térben	69
ÖSSZEGZÉS	76
FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE	78
REZÜMÉ.....	82
MELLÉKLETEK	83
Ábrajegyzék.....	91

I. BEVEZETÉS

A nyelvhasználat és az államnyelvi hatások vizsgálata kiemelten fontos a kisebbségi nyelvterületeken, ahol az államnyelv és a kisebbségi nyelv kölcsönhatásban állnak, és ezáltal befolyásolják egymást, mivel az államnyelvi hatás és annak megnyilvánulásai az oktatási rendszerben kiemelkedő fontossággal bírnak a nyelvi kultúra, az identitás és az oktatás terén egyaránt. Az állami nyelvpolitika és az ebből eredő intézkedések jelentős hatással vannak az oktatás nyelvi és kulturális dimenzióira, amelyek befolyásolják a tanulók nyelvi identitásának kialakulását, valamint az oktatási rendszer működését és struktúráját.

A Mezőkaszonyi kistérségben, mint sok más hasonló területen, a magyar tannyelvű iskolákban zajló nyelvhasználati folyamatokban érezhető az állami nyelvpolitika hatása. A munkám célja, hogy áttekintést nyújtson az államnyelvi hatás fogalmáról és annak jelentőségéről az oktatási rendszerben, különös tekintettel a Mezőkaszonyi kistérség magyar tannyelvű iskoláinak nyelvhasználati színtereire. Továbbá, hogy az állami nyelvpolitika és annak megnyilvánulásai milyen módon befolyásolhatják a diákok és tanárok nyelvhasználatát az oktatási intézményekben, és hogyan hatnak ezek a folyamatok az oktatási rendszer működésére és a helyi közösségek nyelvi környezetére.

A továbbiakban bemutatom az államnyelvi hatás fogalmát és annak jelentőségét az oktatási rendszerben. Ennek során figyelembe veszem az állami nyelvpolitika és az oktatási rendszer szabályozásának változásait, valamint azoknak a helyi közösségekre és az oktatási intézményekre gyakorolt hatásait.

A dolgozatban a kérdőíves vizsgálat módszerét alkalmazom annak érdekében, hogy feltárjam a Mezőkaszonyi kistérség magyar tannyelvű iskoláiban tanuló diákok és tanárok nyelvhasználatát érintő államnyelvi hatásokat. A kérdőív segítségével megvizsgálom, hogy milyen mértékben érezhető ezeknek a hatásoknak a jelenléte az iskolai mindennapokban, és hogyan befolyásolják a nyelvi identitást és a kommunikációt az oktatási intézményekben. A kérdőívek eredményeinek összegzése során vonhatok le következtetéseket az állami nyelvpolitika és az oktatási rendszer szabályozásának hatásairól.

1.1. Témaválasztásom indoklása

A Mezőkaszonyi kistérségben a magyar tannyelvű iskolák a magyar identitás megőrzésében kulcsfontosságú szerepet töltenek be. Az államnyelvi hatások vizsgálata

segíthet megérteni, hogyan befolyásolják ezek a hatások a magyar kultúra megőrzését és átörökítését az iskolai környezetben. Illetve milyen hatással van az állami nyelvpolitika a magyar nyelv használatára és tanítására az iskolai környezetben, és hogyan befolyásolják e hatások a magyar kultúra átadását.

Az oktatáspolitikának jelentős szerepe van az államnyelvi hatásokban és az iskolai gyakorlatban. A Mezőkaszonyi kistérség magyar tannyelvű iskoláinak nyelvhasználati színterein történő vizsgálat segíthet megérteni, hogyan érvényesülnek ezek a hatások az oktatási folyamatokban, és hogyan befolyásolják a tanulók és tanárok nyelvhasználatát.

1.2.Hipotéziseim

Feltételezem, hogy a kistérség magyar tannyelvű iskoláinak diákjainál alacsony szintű az államnyelv ismerete, melynek oka a módszertanilag nem megfelelő oktatás. Ez arra utal, hogy az államnyelv tanításánál túl nagy hangsúly van fektetve a grammatikai szabályokra, nem pedig arra, hogy a diákok legalább annyira el tudják sajátítani az államnyelvet, hogy hétköznapiakban elboldoguljanak. (Csernicskó 2012: 97–98)

A diákok nagy része nem rendelkezik pontos ismeretekkel a kölcsönyszavak jelentéséről és használatáról. Ennek oka lehet az államnyelv megfelelő oktatásának hiánya, vagy a két nyelv közötti különbségek nem megfelelő kommunikációja. Ez utóbbi azt jelenti, hogy azokat a különbségeket, amelyek a két nyelv között vannak, nem megfelelően kommunikálják vagy nem hangsúlyozzák eléggé az oktatás során. Viszont a két nyelv között számos különbség van, már ha a nyelvcsaládot tekintjük is, az ukrán nyelv az indoeurópai nyelvcsalád keleti ágába, a szláv nyelvek csoportjába tartozik, míg a magyar nyelv a finnugor nyelvcsalád tagja. Tanulás szempontjából is az ukrán nyelvet tanulóknak gyakran nehézséget okoz az esetragozás és a bonyolultabb nyelvtani szerkezetek megértése, míg a magyar nyelvet tanulók számára a ragok és a szórend jelenthet kihívást.

A diákok és tanárok körében a kódváltás inkább funkcionális célokat szolgál, például a megértés javítását, és kevésbé a nyelvi gazdagság vagy kulturális azonosulás kifejezését.

Mind a diákok, mind a tanárok érzékelik és tudatában vannak annak, hogy a kárpátaljai magyar nyelvhasználat eltér a magyarországitól, és ez különféle nyelvi sajátosságokban és kifejezésekben jelenik meg.

Az iskolák látható (vizuális) nyelvhasználati színterein a magyar nyelv továbbra is domináns, míg az államnyelv inkább csak bizonyos, előre elkészített anyagokon jelenik meg, például a tankönyvekben vagy más vizuális segédanyagokban.

II. AZ ÁLLAMNYELVEK ALAKULÁSA

Az ukrajnai politikai környezet jelentős átalakulásokon ment keresztül az ország függetlenségének kikiáltása után. Az első időszakot főként a totalitárius rezsim örökségének leküzdése jellemezte. Ukrajna függetlenné válásával az egyik legjelentősebb következmény az volt, hogy megszűnt a szovjet oroszosító politika nyomása. Ezt a folyamatot néhány kutató, például Jevtuh (2004) és Taranenko (2001), egyfajta nemzeti ébredésnek tekintette. Ebben az időszakban egyre több lap és könyv jelent meg kisebbségi nyelveken, valamint nőtt azoknak az iskoláknak a száma, ahol kisebbségi és ukrán nyelveken oktatnak. Eközben az orosz nyelven oktató iskolák száma folyamatosan csökkenni kezdett.

Az 1992-ben elfogadott normatív dokumentum kifejezte, hogy mindenkinek joga van anyanyelvén beszélni és azt a társadalom bármely más területén használni. Ebben az időszakban az ukrán nemzet- és nyelvpolitika kedvezően viszonyult a kisebbségekhez. Ennek oka az volt, hogy a politikai hatalom teljes mértékben igyekezett elkerülni a nemzetiségi vagy nyelvi alapú konfliktusokat.

1996-ban az Alkotmány kimondta, hogy Ukrajna kizárólagos államnyelve az ukrán. Az Alkotmánybíróság 1999-es állásfoglalása szerint Ukrajnában nemcsak az államnyelv, ami az ukrán, hanem az állam által kijelölt hivatalos nyelv is csak egy lehet. Az "államnyelv" olyan nyelvet jelent, amelyet az állam kötelezővé tesz a társadalmi élet nyilvános területein történő kommunikációhoz.

Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint világossá vált, hogy az államnyelv mellett az orosz és más kisebbségi nyelvek is használhatóak Ukrajnában. Az ukrán nyelv elsődlegessé válásához és elterjedéséhez az oktatás szolgál legfontosabb nyelvpolitikai eszközként (Janmaat 2000). Tehát az oktatás az ukrán nyelv elterjedésének legfőbb eszköze. (Cserniczkó 2013: 254–259)

2.1. Az államnyelv alakulásának befolyása az oktatási rendszerre

A nyelvpolitika fontos szerepet játszik az oktatásban alkalmazott nyelvek kiválasztásában és időbeli változásában. Ennek eredményeként az adott korszakokban az állampolgároknak más és más nyelvet kellett elsajátítaniuk annak érdekében, hogy hatékonyan tudjanak kommunikálni és boldogulni a mindennapi életben. A nyelvpolitika további hatásai között szerepel, hogy Kárpátalján az idősebb ukrán és ruszin lakosok még iskolás korukban megismerhették a magyar nyelvet, majd később néhány generáció tanulhatta a csehszlovák

nyelvet is. Azoknak, akik a Szovjetunió idején jártak iskolába, az orosz nyelvet kellett elsajátítaniuk. Napjainkban a kárpátaljai iskolákban az ukrán nyelv vált kötelezővé a tananyag részeként. A nyelvpolitikai változások nem csupán az államnyelvet érintették, hanem befolyásolták az idegen nyelvek oktatását is.

	Államnyelvként kötelezően oktatott nyelv	Kötelezően oktatott regionális hivatalos nyelv	Idegen nyelvként oktatott nyelvek
Osztrák–Magyar Monarchia (1918-ig)	magyar	–	latin, német
Csehszlovákia (1939-ig)	„csehszlovák”	ruszin	latin
Kárpáti Ukrajna (1938. november 3. – 1939. március 15.)	ukrán	–	latin
Magyar Királyság (1938/39–1944)	magyar	ruszin	latin
Szovjetunió (1945–1991)	orosz	–	angol, német, francia
Ukrajna (1991-től)	ukrán	–	angol, német, francia

1. táblázat. A 20. század folyamán kötelezően oktatott nyelvek a régióban

(Forrás: Cserniczkó 2013:356)

Az 1. táblázatból kitűnik, hogy a 20. században Kárpátalján a legfontosabb idegen nyelvek közé tartozott a latin és a német nyelv. A Szovjetunió időszakában a diákoknak három nemzetközi nyelv közül lehetett választaniuk: angol, német vagy francia. A legtöbb kárpátaljai iskolában egészen a 1980-as évek végéig a német volt az egyik fő tanítási nyelv. Azonban a világpolitikai változások hatására a 20. század végére az angol váltotta fel a németet, így a mai kárpátaljai iskolákban az angol nyelvet tanítják idegen nyelvként. A latin nyelv eltűnt az oktatásból, a 20. század második felére pedig már a felsőoktatásban sem volt kötelező tantárgy. (Cserniczkó 2013: 355–357)

A 20. század során az államnyelv Kárpátalján összesen hat alkalommal változott. Ezek közé tartozott a magyar, a "csehszlovák", az orosz és az ukrán nyelv is. Az államnyelv elsajátítása főként az oktatás során volt lehetséges, különösen a kisebbségek esetében. Ukrajna függetlensége óta azonban még nem teremtette meg azokat a feltételeket, amelyek biztosítanák az eredményes államnyelv-tanulást a magyar anyanyelvű diákok számára. Ennek ellenére mindenhol elvárják az államnyelv ismeretét, ami olyan helyzetet eredményez, ahol a diákoknak kötelezővé válik az államnyelv elsajátítása.

Az ukrán nyelvpolitika ukránosító lépéseire a kárpátaljai magyarság két különböző reakciót adott. Egyrészt, a magyar tannyelvű iskolák olyan intézkedéseket hoztak, amelyek lehetővé teszik az államnyelv elsajátítását. Másrészt, sokan az ukrán

nyelvű iskolákba való áttérést választották, ami számukra egyszerű túlélési stratégiának tűnik.

A kárpátaljai magyarok jelentős része akkor kezdett el komolyabban érdeklődni az államnyelv iránt, amikor az ukrán nyelv kötelezővé, és az integrációhoz egyre nélkülözhetetlenebbé vált. Az államnyelv oktatásának hiányosságainak fő problémája között említik a magyar tannyelvű iskolákban az államnyelv oktatásához szükséges körülmények hiányát, amelyek még napjainkban is aktuálisak. Amikor a narancsos forradalom által hatalomra került a magukat nemzeti orientációjukért definiáló politikai elit, ekkor váltak igazán nyilvánvalóvá az ukrán nyelv hiányosságaival kapcsolatos problémák.

Kárpátalja területén a nyelvoktatás körülményei nem teremtették meg azt a lehetőséget, hogy a régió lakossága széles körben kialakítsa azt a képességet, hogy mind az anyanyelvén, mind pedig a többségi nyelven hatékonyan kommunikáljon. Mindazonáltal az államnyelv elsajátítása szinte már elengedhetetlen a boldoguláshoz, ezért sokaknál kialakult egyfajta "túlélési stratégia" Kárpátalján, amely szerint a szülők olyan oktatási intézményeket választanak gyerekeiknek, ahol az aktuális többségi társadalom nyelvén folyik az oktatás.

Az első világháború után Csehszlovákia területéhez került régióban sok szülő arra az elhatározásra jutott, hogy gyermeküket cseh vagy szlovák nyelvű iskolába írattja. Ezt azért tették, mert úgy vélték, hogy így könnyebben elsajátíthatja a gyermek a cseh vagy szlovák nyelvet. Ennek az intézkedésnek általában a városi értelmiségiek körében volt a legnagyobb az elterjedtsége. (Fedinec 2002: 178) Sok esetben azonban nem a szülők döntése alapján tanulták a gyerekek a cseh nyelvet, hanem azért, mert több településen hiányzott a magyar nyelvű oktatási intézmény, vagy az iskolák túlszűfoltak voltak, és a diákoknak más nyelvű oktatási intézménybe kellett járniuk. (Fedinec 2002: 269)

1939-ben, amikor Kárpátalja ismét Magyarország fennhatósága alá került, a magyar nyelv újra előtérbe került a régióban. Azonban ez megváltozott, amikor Kárpátalja a Szovjetunióhoz került, és újraindult a magyar nyelvű oktatás. Ennek következtében nőtt a magyar nyelvű intézményekben tanuló diákok száma. Viszont a magyar és a csehszlovák nyelv helyett az orosz nyelv vált meghatározóvá. Az 1950-es évek elejétől Kárpátalján sorra nyitották az úgynevezett internacionalista iskolákat, amelyekben az orosz nyelv tanulása volt a fő cél. Ennek eredményeként a magyar tannyelvű iskolák tanulólétszáma csökkent. Ezekben az intézményekben akár három különböző tannyelvű osztály is működhetett: magyar, orosz és ukrán. Az internacionalista iskolák száma Kárpátalján

folyamatosan nőtt, csökkenésük csak a Szovjetunió széthullása után következett be, amikor emelkedett a magyar tannyelvű iskolák és osztályok tanulólétszáma. Ukrajna 1991-es függetlensége után Kárpátalján jelentősen csökkent az orosz nyelv oktatása. Az ukrán nyelv vált az új presztízsnyelvvé. Ehhez a központi oktatási kormányzat nyelv- és oktatáspolitikai lépéseire is szükség volt. Kezdetben a magyar nyelvnek sokkal magasabb presztízse volt Kárpátalján, mint az ukránnak. Azonban problémák merültek fel, amikor a kijevi kormányzat az ukránosítást kezdte erőltetni az oktatásban, miközben nem biztosította a megfelelő feltételeket az ukrán nyelv hatékony elsajátításához. Ennek következtében az országban olyan helyzet alakult ki, ahol az ukrán nyelv magas szintű ismerete nélkül nehéz lenne boldogulni. Ennek következményeként a kárpátaljai szülők nagy része úgy döntött, hogy gyerekeiket ukrán nyelvű iskolába íratja, még akkor is, ha a gyerek, illetve maga a szülő sem beszéli az ukrán nyelvet. (Cserniczkó 2013: 387–411)

2.2. Az államnyelv oktatásának elsődleges problémái

Miután Ukrajna függetlenné vált, az orosz nyelv helyét az ukrán nyelv vette át az oktatásban. Azonban az elmúlt húsz évben sem sikerült megfelelő feltételeket teremteni az államnyelv elsajátításához nem ukrán anyanyelvű diákok számára. Számos tényező nehezíti az ukrán nyelv hatékony elsajátítását az iskolákban. A kisebbségi iskolákban az államnyelv oktatásának főbb problémái a következők:

1. A képzett tanárok hiánya

A 1997/98-as tanévben a Kárpátalján található kisebbségi iskolákban az ukrán nyelvet oktató tanárok több mint kétharmada nem rendelkezett ukrán nyelv tanári végzettséggel (Beregszászi–Cserniczkó–Orosz 2001: 57). A 2008/2009-es tanévben ez az arány még mindig jelentős volt, hiszen a tanárok közel két ötöde nem volt kellően képzett a feladat ellátására. (Motilcsak 2009: 42)

Viktor Juscsenko, Ukrajna korábbi elnöke 2009 nyarán botrányosnak tartotta, hogy a kisebbségek nyelvén oktató iskolákban sok esetben nem rendelkeztek megfelelő képesítéssel az ukrán nyelv tanárai. Ezen aggodalmak miatt az akkori elnök parancsot adott ki a megyei állami közigazgatások elnökeinek, hogy vizsgálják meg, hány ukrán szakos pedagógusra van szükség az országban, és biztosítsák, hogy a következő tanév kezdetére, azaz 2009. szeptember 1-jére minden iskolában megfelelő képesítéssel rendelkező ukrán tanárok tanítsák az államnyelvet. Ennek ellenére ez a parancs nem teljesült maradéktalanul. Azért, mert Ukrajnában 2003/2004. tanévéig nem voltak olyan tanárok, akik specifikusan arra lettek volna képezve, hogy nem ukrán anyanyelvű diákoknak másodnyelvként tanítsák

az ukrán nyelvet, nem pedig anyanyelvként. A legfőbb probléma az volt, hogy az államnyelvet tanító tanárok közül sokan olyan képzésben részesültek, amely az ukrán anyanyelvű diákoknak szólt, vagy rövid ideig tartó, második képzésben vettek részt. Ennek következtében ezeknek a tanároknak a többsége nem volt tisztában azokkal a kulturális sajátosságokkal, amelyek az adott nemzetiségű diákok számára fontosak, és akiknek az államnyelvet tanította. (Gulpa 2000: 189, Reiplik–Horváth 2002, Póhán 1999, 2003: 52, Karmacs 2003)

A pedagógusok képzése, akik az államnyelv mellett beszélnek a kisebbségi nyelvet, az Ungvári Nemzeti Egyetemen kezdődött el 2003/2004. tanévben, majd a következő tanévben a nem állami II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán is elindult az ukrán szakos képzés. Fontos megjegyezni, hogy az ukrán állam nem nyújt semmilyen anyagi támogatást ehhez a képzéshez. Azonban a megfelelően képzett tanárok hiánya leginkább az alsó tagozaton jelentkezik. Az alsó tagozaton a legfőbb probléma az, hogy azok a tanárok, akik még a Szovjetunió idején végeztek a Munkácsi Tanítóképző magyar tagozatán, nem kaptak megfelelő felkészítést az ukrán nyelv oktatására. Sokan közülük nem beszélnek magabiztosan az ukrán nyelvet, és vannak, akik egyáltalán nem tudnak ukránul, így nem vállalják az államnyelv oktatását az alsó tagozaton. Az ukrán nyelvórákat általában az ukrán szakos tanárok tanítják, akiket nem kifejezetten arra képeztek ki, hogy nem anyanyelvi beszélőknek oktassák ezt a tárgyat, különösen nem az alsó tagozaton. (Cserniczkó 2012: 97–98)

2. A megfelelő tankönyvek, szótárak, kézikönyvek hiánya

Hosszú időn keresztül hiányoztak olyan tankönyvek és tantervek, amelyek az ukrán nyelvet bevezették volna kötelező tantárgyként az iskolákba. Amikor végre megjelentek ezek a tananyagok, számos kritika érte őket, elsősorban azért, mert azokat olyan tanárok és szakemberek állították össze, akiknek hiányzott a kisebbségi nyelv és kultúra ismerete. Világosan látható, hogy másféle tankönyvekre van szükség azok számára, akik orosz anyanyelvűek, mivel az orosz nyelv grammatikája, szókészlete és írásrendszere sokkal közelebb áll az ukránhoz, mint például a magyar vagy román. Ennek megfelelően az ilyen tankönyvekből történő államnyelvvoktatás nem lesz hatékony azoknak a gyerekeknek, akik más nyelven beszélnek otthon. (Cserniczkó 2012: 99)

A tankönyvek legnagyobb problémája az, hogy nem az életben való, gyakorlati helyzetekre való felkészítést helyezik előtérbe. Inkább a nyelvtani szabályokat és szabályozásokat hangsúlyozzák túlzottan, és kevés hangsúlyt fektetnek a valós kommunikációs készségek fejlesztésére. A magyar tannyelvű iskolákban az ukrán nyelv

már 1991 óta kötelező tantárgy, de még mindig nem állnak rendelkezésre hatékony tananyagok, amelyek segítenék a nyelv hatékony elsajátítását. Hiányoznak a kiegészítő módszertani segédanyagok is, mint például tanári kézikönyvek, iskolai szótárak, valamint video- vagy audiovizuális segédletek. Az ukrán költségvetés nem nyújt anyagi támogatást az ilyen típusú segédeszközök előállításához, csupán a tantervek és tankönyvek kiadásának költségeit fedezik. (Cserniczkó 2012: 99–102)

3. A megfelelő szemlélet, illetve az erre alapozott módszerek hiánya

Az oktatási vezetők Ukrajnában nem teljesen értették meg, hogy az ukrán nyelv tantárgyként teljesen más jelentéssel bír az ukrán nyelvű és a kisebbségi nyelvet használó iskolákban. Bár az ukrán nyelv tantárgy ugyanazon a néven szerepel mindkét intézményben, de a cél és a tartalom más-más. Az ukrán nyelvű iskolákban az a cél, hogy a diákok meglévő anyanyelvi tudásuk mellé elsajátítsák az ukrán köznyelvi változatát, ezzel fejlesztve kulturális műveltségüket. Másfelől, a kisebbségi nyelvet használó iskolákban az ukrán, mint második nyelv tanulása a fő cél, hogy a diákok képessé váljanak kommunikálni ezen a nyelven. John Baugh amerikai nyelvész 1999-es tanulmányában pedagógiai hibának nevezte, hogy az államnyelvet (második nyelvként) az anyanyelvi módszertan szerint oktatják. (Cserniczkó 2012: 103)

4. A célok konkrét megfogalmazásának a hiánya

Az ukrán nyelv oktatásának hiányosságai közé tartozik a konkrét célok hiánya a diákok számára. Míg más idegen nyelvek esetében (például angol, német, francia, spanyol) pontosan meghatározzák az állami követelmények, hogy az elemi iskola végére (4. osztály) milyen szinten kellene állniuk a diákoknak (A1), és az általános iskola végére (9. osztály) milyen szintet kell elérniük (A2+), valamint az érettségéhez milyen tudásszint szükséges az európai kritériumok szerint (B1+), az ukrán nyelv oktatásával kapcsolatban nincsenek ilyen konkrét meghatározott célok. Kárpátaljai szakértők kritikájukban rámutattak arra, hogy a tervezet legnagyobb hiányossága az, hogy nem határozza meg pontosan, milyen tudásszintet kell elérniük azoknak a diákoknak, akik az ukrán nyelvet államnyelvként tanulják. Emellett javasolták, hogy az értékelés során ne azoknak a követelményeknek kelljen megfelelniük a magyar tannyelvű iskolák végzőseinek nyelvtudásában, mint azoknak, akik az ukrán tannyelvű iskolában tanultak. (Cserniczkó 2012: 105–106)

5. Homogenizálás: univerzális tantervek, tankönyvek, módszerek

Az idegen nyelvek oktatásában ma már általános gyakorlat, hogy a nyelvtanulókat csoportokba osztják, figyelembe véve az egyéni haladást és szintet, és ehhez megfelelően differenciált tananyagot alkalmaznak. Az államnyelv oktatásával kapcsolatban csak a 2008. május 26-i 461.

számú rendelet engedélyezi az osztályok csoportosítását. Azonban nem határozza meg, hogy milyen alapelvek szerint történjen ez a csoportosítás, és nem biztosítja, hogy az eltérő nyelvtudással rendelkező diákoknak különböző tanterveket és tankönyveket biztosítsanak.

6. Az óvodában lévő nyelvi nevelés hiánya

Az államnyelv oktatása általában az iskolai évekre szorítkozik, pedig már az óvodai korban is lehetőség lenne a kezdetek megteremtésére. Az óvodában zajló nyelvi nevelés hiánya komoly problémát jelent. Nincsenek kidolgozott tantervek vagy óvodai programok az ukrán nyelv elsajátítására a magyar nyelvű óvodák számára. Ráadásul az óvodai pedagógusok nem kaptak megfelelő felkészítést ahhoz, hogy ukrán nyelvű foglalkozásokat tartsanak a magyarul beszélő gyerekek számára. A korlátozott létszám miatt nehéz az intenzív nyelvi foglalkozások szervezése, és lehetetlen olyan programot összeállítani, ami megfelel minden korosztály és nyelvi háttér sajátosságainak. Ennek következtében az óvodai oktatás nem készíthet fel hatékonyan az iskolai nyelvtanulásra.

7. A népességföldrajzi jellemzők hatása

Az ukrán nyelv tanítása során gyakran figyelmen kívül hagyják a diákok nyelvi háttérét. Szociolingvisztikai vizsgálatok rámutatnak arra, hogy a magyar nyelv általában dominál a családi környezetben, a privát kommunikációban és az olvasmányokban. Ennek ellenére az ukrán nyelv oktatásában gyakran azt feltételezik, hogy a gyerekek már rendelkeznek bizonyos mértékű ukrán nyelvtudással. Bár ez néhány diák esetében igaz lehet, a legtöbben az iskolán kívül nem találkoznak az ukrán nyelvvel. Ez megnehezíti az ukrán nyelv hatékony elsajátítását.

8. A jogszabályok nem megfelelő figyelembevétele

Az állam, noha jogi kötelezettséget vállalt az államnyelv tanítására, mégsem biztosítja megfelelő feltételeket ehhez. Az ukrán nyelvet ugyanis kötelező tantárgyként szerepeltetik az 1989-ben elfogadott, és 2012-ig hatályos nyelvtörvényben. Ennek 2. cikkelye kimondja, hogy az államnak biztosítania kellene az államnyelv elsajátításához szükséges megfelelő körülményeket. Kárpátalján jelenleg nincs olyan egyetemes nyelv, amelyet mindenki egyaránt használna vagy mindenki ismerné a régióban. A régióban használt szláv nyelvek (ukrán/ruszin, orosz, szlovák) közel állnak egymáshoz és rokonok, így, ha valaki sajátnyelvváltozatán beszél, az anyanyelvi beszélők többé-kevésbé megértik. Azonban a szláv nyelvek standard változatát már kevesen ismerik. (Csernicskó 2012: 97–114)

III. KÁRPÁTALJÁN ÉLŐ MAGYAROK NYELVI HELYZETE

A kisebbségben élő magyarok Kárpátalján évszázadok óta olyan különböző nyelven beszélő népek között élnek, mint például az ukrán, orosz, szlovák. Ezek a nyelvek kölcsönhatásban állnak egymással, és a földrajzi közelség, gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok hatására akár két vagy többnyelvűség kialakulásához is vezethetnek.

2005-ös adatok alapján Kárpátalján az ukránok alkotják a legnagyobb arányt a nemzetiségek között, 80,2%-kal. Őket követik a magyarok 12,1%-kal, majd a románok 2,6%, oroszok 2,5% és a cigányok 1,1%-kal. Ukrajnában a magyar nemzetiségűek száma 156,6 ezer, ami az ország összlakosságának mindössze 0,3%-át teszi ki. (Molnár–Molnár 2005: 20)

Kárpátalján a legelterjedtebb idegen nyelv az orosz, amelyet legtöbben, mint második nyelvként beszélnek. A legnagyobb arányban egyéni beszélt nyelvként az államnyelvet említették: a nem ukrán anyanyelvűek majdnem fele beszéli ezt. Az ukrán, mint idegen nyelvet beszélők abszolút száma jóval kisebb az oroszénál, mivel kevesebb a nem ukrán anyanyelvűek száma, mint a nem oroszoké.

A világnyelvek közül az angol a legelterjedtebb. Az angolt követi a német, majd azt pedig a francia. Azonban a megye lakosságának nagyobb része (63%) nem beszél semmilyen idegen nyelvet.

A Kárpátaljai magyar közösség Ukrajnában való boldogulását jelentősen nehezíti, hogy nem beszéli az államnyelvet. Ennek oka az, hogy hiányoznak az alapvető feltételek a nyelv elsajátításához. (Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001: 118–119) Annak érdekében, hogy a kárpátaljai magyar közösségnek is valós lehetősége legyen a nyelvtudás elsajátításában, szükség van egy olyan nyelvi alapra, amely az anyanyelv megőrzésén alapul, miközben segíti az államnyelv és egy jelentős világnyelv elsajátítását is.

A kisebbségben élő magyar közösségek az oktatás legfőbb nyelvi céljaként az anyanyelvi beszéd nyelvi formáinak megerősítését, bővítését, és az újabbak elsajátítását határozzák meg, ideértve a standard nyelvváltozatot és a különféle szaknyelveket is. Emellett kiemelik a második nyelv megfelelő szintű elsajátítását is, ami elengedhetetlen a társadalmi beilleszkedéshez. Ezen kisebbségi közösségek az anyanyelvi oktatás fő célját a funkcionális kétnyelvűség elérésében látják, miközben egyre nő az igény egy világnyelv alapjainak elsajátítására. (Lanstyák 1996: 11)

Ennek megfelelően a kárpátaljai magyar tannyelvű oktatás célja és feladata az, hogy olyan diákokat neveljen, akik hatékonyan kommunikálnak, alkalmazkodnak az adott beszédhelyzethez, nyitottak a helyi értékekre és az ősszmagyar kultúrára, továbbá képesek átadni az anyanyelvet a következő generációnak. Emellett fontos, hogy a diákok képesek legyenek második nyelvként jól elsajátítani az államnyelvet és egy nemzetközi nyelvet is, ezáltal biztosítva boldogulásukat a jövőben. (Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001: 120)

A magyarok kevesebb mint fele beszél csak ukránul, főként azért, mert az ukrán nyelv oktatása a magyar iskolákban csak viszonylag rövid ideje, alig több mint egy évtizede kezdődött el. Emellett a magyarok többsége olyan településeken él, ahol az ukrán nyelv elsajátítására alig van lehetőség. A nem magyar anyanyelvű más nemzetiségű kárpátaljaiak között a magyar nyelv ismerete leginkább a szlovákok, romák és németek között jellemző. (Molnár–Molnár 2005: 50–52)

Az ukrán nyelvterületen található közigazgatási egységekben a legmagasabb az ukrán nyelv ismerete a nem ukrán anyanyelvűek között, mivel itt a leggyakoribb a nyelvi kapcsolat az ukránokkal. Az ukránul beszélők aránya a legmagasabb Huszt városában, valamint az Ökörmezői és az Ilosvai járásban, ahol a nem ukrán anyanyelvű lakosság több mint 80%-a beszél ukránul. A magyar nyelvterületen, mint Beregszászi, Munkácsi és Ungvári járásokban, valamint Beregszász városában, az ukránul beszélők aránya jóval alacsonyabb, 76,7% (Beregszászi járás) között mozog. A magyarul beszélő nem magyar anyanyelvűek aránya alapján a Beregszászi járás és Beregszász város kiemelkedik, közel azonos, körülbelül 28% értékkel. A magyar nyelv elterjedtsége más anyanyelvűek között ebben a régióban érthető, mivel a járás szinte teljesen a magyar nyelvterülethez tartozik. Az Ungvári járásokban is számosan beszélnek magyarul, bár jóval kevesebben, mivel itt jelentős számú más anyanyelvű is él a magyar nyelvterületen. (Molnár–Molnár 2005: 52–53)

Az 1920-as években a kárpátaljai magyar közösség először találta magát kisebbségi helyzetben a nyelvi politika miatt. A hivatalos államnyelv a cseh és a szlovák lett, később ismerték el a ruszin nyelvet is államnyelvként, míg a magyar nyelv használata csak a magyar lakta településeken volt megengedett. A jogszabályok értelmében azon településeken, ahol a magyarok aránya meghaladta a 20%-ot, kötelező volt magyar nyelvű feliratokat elhelyezni, és a hivatalnokoknak is ismerniük kellett a helyi lakosság nyelvét. Az iskolai és egyéb hivatalos dokumentumokat, igazolásokat magyar nyelven is kiállították a hatóságok. (Csatáry 2013: 14–16)

3.1. A kétnyelvűség kérdése Kárpátalján

Kárpátalján különböző nemzetiségek élnek egymás mellett. Az ukránok aránya a legnagyobb, 81%-ot tesznek ki, míg a magyarok (12,7%), oroszok és románok. (Cserniczkó szerk. 2010: 23)

Az eltérő nemzetiségek Kárpátalján nyelvileg is kölcsönhatásba lépnek egymással, ami megnyilvánul a mindennapi kommunikációban. Ennek oka lehet, hogy a kárpátaljai magyarok gyakran kénytelenek több nyelvet használni és váltogatni, ezáltal kialakul a kétnyelvűség jelensége. Szociolingvisztikai vizsgálatok alapján valóban akkor beszélhetünk kétnyelvűségről, ha valaki az anyanyelve mellett legalább egy másik nyelvet is beszél. (Cserniczkó szerk. 2003: 30) Több nyelvész is vizsgálta a kétnyelvűség fogalmát, és Weinreich definíciója szerint a "két nyelv váltakozó használatának gyakorlatát kétnyelvűségnek tekinthetjük, és az ilyen módon részt vevő egyént is kétnyelvűnek nevezhetjük". (Weinreich 1953: 1)

Skutnabb-Kangas továbbfejlesztette ezt a fogalmat, és szerinte az tekinthető kétnyelvűnek, aki "egy vagy többnyelvű közösségben is képes anyanyelvi szinten két vagy több nyelven kommunikálni, a közösség és az egyén által az egyén kommunikatív és kognitív képességeire kivetített szociokulturális elvárásoknak megfelelően, és aki mindkét (vagy valamennyi) nyelvi csoporttal vagy azok részeivel képes azonosulni." (Skutnabb-Kangas 1984: 90)

Kárpátalján a kétnyelvűek nyelvhasználata jelentősen különbözik az egynyelvűekétől. A kétnyelvűség egyik vezető kutatója, Grosjean, szerint a kétnyelvű beszélőnek nyelvet kell váltania, mielőtt megszólal. (Grosjean 1982: 129) Természetesen a kétnyelvűeknek lehetőségük van választani, hogy élnek-e a kódváltás lehetőségével vagy sem. A kódváltás, vagyis a nyelvváltás nagyon gyakori a Kárpátalján élő emberek között. Ez a jelenség akkor fordul elő, amikor a kétnyelvű vagy kétdialektusú beszélők egy beszélgetés során oda-vissza váltanak két nyelv vagy dialektus között. (Trudgill 1997: 37) Grosjean hasonlóan definiálja a kódváltást: az a helyzet, amikor két vagy több nyelvet váltakozva használnak ugyanabban a megnyilatkozásban vagy diskurzusban. (Grosjean 1982: 145)

Azok, akik csak egy nyelvet használnak, gyakran negatívan ítélik meg, vagy rosszallják, ha valaki nyelvet vált. Ez gyakran arra készteti a kétnyelvűeket, hogy szégyenkezve alkalmazzák a kódváltást. Felmerül a kérdés, hogy miért fordul elő az, hogy valaki egyik nyelven kezdi a beszélgetést, majd másik nyelven fejezi be. Crystal (1998: 453) ezt a jelenséget a következőképpen magyarázza:

➤ A beszélő nem tudja kifejezni magát azon a nyelven, amit éppen használ, ezért egy másik nyelven folytatja a mondanivalóját. Ezt a jelenséget leggyakrabban akkor lehet megfigyelni, amikor a beszélő fáradt, ideges vagy valamilyen módon zaklatott.

➤ Egy másik ilyen szempont lehet például az, ha valaki egy többségi nyelvről, kisebbségi nyelvre vált, ami bizonyos szolidaritást fejez ki. A váltás jelzi a beszélő háttérét a hallgatónak, és ha a hallgató hasonlóképpen válaszol, az egy bizonyos egyetértést fejez ki. Az ilyen váltást néha arra is használják, hogy valakit kirekesszenek a beszélgetésből, ha az illető nem ismeri a nyelvet.

➤ A nyelvek közötti váltás akár a hallgatóval való kapcsolat jellegét is kifejezheti, ami lehet barátságos, feszült, távolságtartó stb. Az egynyelvűek ezeket a hatásokat részben azzal érhetik el, ha változtatnak a beszéd formalitásszintjén, míg a kétnyelvű beszélők a nyelvet váltják. Ha a kétnyelvű személyek általában az X nyelvet használják egymással való kommunikációban, akkor a Y nyelv választása bizonyosan különleges hatást vált ki. (Beregszászi–Csermicskó 2003: 120–121)

1. ábra: Nyelvválasztás és kódváltás

(Grosjean 1982: 129 ábrája alapján, magyarul idézi Borbély 2001: 122 6.2.1. ábra)

3.1.1. A kétnyelvűség típusairól

A kétnyelvűség sokféle típusa ismert, amelyek segítenek kategorizálni a kétnyelvűséget különböző típusokra és alcsoportokra. (vö. Göncz 1985: 15) Egy kétnyelvű egyidejűleg több típusba is beletartozhat, ami attól is függ, hogy melyik típusú alapmodell szerint szemléljük. (Kiss 1996: 212) Az egyéni szintű nyelvelsajátítás időbeli szempontjából kétfajta kétnyelvűséget különböztetünk meg: korai és később kialakult. A korai kétnyelvűség már az óvodás korban kifejlődik, míg a későbbi kialakulása későbbre tehető. A nyelvek elsajátítását lehet egyszerre, például vegyes házasságban élve (szimultán), vagy

egymást követően (szukcesszív). Az előbbi esetben kialakult kétnyelvűséget lingvizmusnak, míg az utóbbi esetben kialakuló bilingvizmust glottizmusnak nevezik. (vö. Göncz 1985: 15)

Az elsajátítás idejének és módjának függvényében több csoportosítás is létezik. Bartha Csilla szerint például három kétnyelvűségi csoportot különítünk el: a gyermekkori, a serdülőkori és a felnőttkori kétnyelvűséget. A gyermekkorban történő nyelvsajátítás általában körülbelül 10–11 éves korra fejeződik be. Ha a gyermek egyszerre tanulja meg a nyelveket, mindkettőt elsődleges nyelvként kezelhetjük. Ha azonban egymás után sajátítja el a nyelveket, az egyik lesz az elsődleges, míg a másik a másodlagos nyelv lesz számára. A serdülőkorban történő nyelvtanulás az 11 és 17 év közötti időszakra tehető. Ha valaki ezt követően tanul meg egy második nyelvet, azt már felnőttkori kétnyelvűségnek tekintjük. (Bartha 1999: 189, 195)

A kétnyelvűség kognitív felépítésében megkülönböztetünk koordinált és összetett kétnyelvűséget. A koordinált kétnyelvűeknek a nyelvi rendszereik szemantikailag függetlenebbek egymástól. Ez azt jelenti, hogy előbbieket a nyelveket elkülönülő forrásokból tanulták meg, így számukra a két nyelv azonos szavainak jelentése különbözőbb lehet, mint az összetett kétnyelvűeknél. Az összetett kétnyelvűek esetében a nyelvi rendszerek szemantikailag inkább egymásba fonódnak, mivel ők ugyanabból a forrásból tanulták a nyelveket. (vö. Göncz 1985: 16, Bartha 1999: 195) A nyelvtudás szintje vagy kompetenciája alapján két fajta kétnyelvűséget különítenek el: a kiegyensúlyozott (balansz) és a domináns kétnyelvűséget. A nyelvi dominancia azt jelenti, hogy az egyik nyelvet valaki jobban ismeri, míg a kiegyensúlyozott kétnyelvűség esetén a két nyelv is elméletileg azonos szinten van. (Göncz 1985: 15–16, Kiss 1996: 213)

A nyelvsajátítás motivációjától függően három típusú kétnyelvűséget különböztetünk meg: természetes, önkéntes és elrendelt kétnyelvűséget. A természetes kétnyelvűség akkor jön létre, amikor a másodnyelv elsajátítása spontán módon zajlik, például a családi környezetben. Az önkéntes elsajátítás azt jelenti, hogy az egyén saját döntése alapján tanul meg egy második nyelvet. Az elrendelt kétnyelvűség pedig akkor lép fel, amikor a második nyelv elsajátítása valamilyen kötelező oktatási környezetben történik, például iskolai tanulmányokhoz kapcsolódik.

A kétnyelvűséggel kapcsolatos társadalmi attitűdök alapján két fő típust különböztetünk meg: az additív és a szubtraktív kétnyelvűséget. Az additív kétnyelvűség esetén az anyanyelv (első nyelv) társadalmi presztízse magas, és a kétnyelvűség pozitív hatással van a kognitív fejlődésre. A szubtraktív kétnyelvűség esetén az anyanyelv értéke

leértékelődik a beszélők körében, ami azt jelenti, hogy a kétnyelvűség hosszabb távon negatívan befolyásolja az anyanyelv használatát és megőrzését. (vö. Göncz 1995: 70–71, Kiss 1996: 216, Bartha 1999: 192)

Az összetartozás és a kulturális identitás alapján négy fő típusú kétnyelvűséget különböztetünk meg: bikulturális, monokulturális, akkulturációs és dekulturációs kétnyelvűség (Bartha 1999: 195). A bikulturális kétnyelvűség jellemzője a kettős csoportidentitás és a kulturális azonosságtudat. A monokulturális kétnyelvűségre jellemző az egyetlen csoportba való tartozás és az egyetlen kulturális identitás. Az akkulturációs kétnyelvűség akkor alakul ki, amikor a többségi nyelvi csoportba való tartozás és az azt kísérő kulturális identitás megerősödik. A dekulturációs kétnyelvűség azt jelenti, hogy a csoport- és identitástudat ellentmondásos.

A kárpátaljai magyarság kétnyelvűségét típusokba rendezte Rot Sándor. Egyik tanulmányában (Rot 1967: 188–189) és monográfiájában (Rot 1968: 260–261) a következő kétnyelvűségi kategóriákat állítja fel Kárpátalján:

- 1) szociális részleges magyar-ukrán kétnyelvűség;
- 2) szociális részleges ukrán-magyar kétnyelvűség;
- 3) szociális teljes magyar-ukrán kétnyelvűség;
- 4) szociális teljes ukrán-magyar kétnyelvűség.

Ez a négy típus valójában kettőnek is tekinthető, mivel az 1. és 2. típus azonos, ahogy a 3. és 4. típus is, csupán abban különböznek egymástól, hogy az 1. és 3. típus esetében a magyar, míg a 2. és 4. típus esetében az ukrán lakosságra jellemző a szerző által megkülönböztetett kétnyelvűségi típus. Rot szerint a szociális részleges kétnyelvűség esetén az anyanyelv aktív, míg a másodnyelv passzív ismerete volt a jellemző. Rot továbbá megjegyezte, hogy a szociális részleges kétnyelvűség esetében "az interferáló nyelvek behatolnak egymásba, és az anyanyelven beszélő egyének vagy etnikai csoportok nyelvében spontánul működnek a szomszéd nyelvből jött nyelvi elemek, tipológiai modellek". (Rot 1967: 188, 1968: 261)

Fontos megemlíteni a kárpátaljai magyarság kétnyelvűségének egyik leglényegesebb jellemzőjét, ami a kisebbségi kétnyelvűség. Ez azt jelenti, hogy a közösség első nyelve, a magyar, jogilag alárendelt helyzetben van az államnyelvhez, az ukránhoz képest. Szociológiai szempontból pedig az ukránok alkotják a többséget, míg a magyarok kisebbséget Ukrajnában és Kárpátalján egyaránt. Másik fontos vonása, hogy ez az őshonos kétnyelvűség, nem pedig emigráns, ami számos tekintetben különbözik a jellemzőitől. (vö. pl. Bartha 1993, 1995)

IV. SZÓKÖLCSÖNZÉS

A nyelvek közötti érintkezés során másik szembetűnő hatás a szókölcsonzés. Haugen szerint a kölcsönzés "egy nyelv elemeinek egy másik nyelvben történő reprodukciójára tett kísérlet". Trudgill pedig azt mondja, hogy "Az a folyamat, amelynek során kétnyelvű beszélők az egyik nyelvükből szót használnak a másik nyelvükben, és ezek a kölcsönyszavak (...) az utóbbi nyelv részévé válnak". (Trudgill 1997:41)

A közvetlen kölcsönzés az egyetlen valós formája a szókölcsonzésnek abban az értelemben, hogy csak a szavak és az állandósult szókapcsolatok kerülnek közvetlenül egyik nyelvből a másikba. (Lanstyák 2006: 15)

A kölcsönzó az átvevő nyelvi rendszerhez igazodva bizonyos mértékű átalakuláson megy keresztül, ami magában foglalhat hangalakváltozásokat, morfémaszerkezet-módosulásokat, sőt akár jelentésváltozásokat is. Tehát a kölcsönzó fogalma magában foglalja mind az idegen szó, mind a jövevényszó fogalmát. Azok a szavak azonban, amelyek csak egyszeri előfordulásúak, és csupán egy beszélőnél jelentkező interferenciajelenségek, nem tekinthetők kölcsönzőnek. (Benő 2008: 23–33)

A szó- és szószerkezet kölcsönzése során többféle kölcsönzési forma megkülönböztethető az átvétel milyensége alapján. Ezen belül megkülönböztethetjük a direkt és az indirekt kölcsönzést, valamint a hibrid kölcsönzést.

I. Direkt kölcsönzés: Benő Attila szerint (2008: 19–23) ezt a típust akkor alkalmazzuk, ha egy másik nyelv elemét közvetlenül alkalmazzuk az átvevő nyelvben. A direkt kölcsönzésnek több formája is ismert, mint például:

1. Tulajdonképpeni vagy lexémakölcsönzés: ebben az esetben az átvevő nyelv vagy nyelvváltozat egy új szóval gazdagodik a másik nyelvből.

2. Szószerkezet és frazémák átvétele: ebben a formában nem csak szavak, hanem kifejezések is átkerülnek egyik nyelvből a másikba. Gyakran szállóigékről vagy közmondásokról van szó.

3. Tulajdonnév – kölcsönzés: ebben az esetben személynevek és földrajzi nevek kerülnek átvételre a tulajdonnevek kölcsönzése során.

4. Betűszókölcsonzés: itt az átvett lexikai elem rövidítés formájában jut át az átadó nyelvből az átvevő nyelvbe.

5. Hangalakkölcsönzés és visszakölcsönzés: ebben a formában a kölcsönzés során olyan hangalakok kerülhetnek átvételre, amelyeknek már van hasonló hangalakú és

jelentésű párjuk. A visszakölcsönzés során az átadó nyelv módosult nyelvi elemet kölcsönöz vissza az átvevő nyelvbe.

6. Áljövevénytörzsek és szerkezetek: ilyenkor egyértelmű, hogy egy szó vagy kifejezés valamilyen idegen nyelvből származik, de az átvevő nyelvben nem ismert.

II. Indirekt kölcsönzés kölcsönzés esetén az átvett nyelvi elemeket helyettesítjük a befogadó nyelvi elemekkel. (Kontra 1981: 15)

- Jelentéskölcsönzés: legkönnyebben akkor megy végbe ez a folyamat, amikor hasonló a szó az átadó és átvevő nyelvben, szemantikailag és fonetikailag is. (Haugen 1950: 220) Lanstyák István is ide sorolja a tükörszó jellegű és vonzatkölcsönzéssel járó jelentéskölcsönzést is. (Lanstyák 1998: 44–46)

- Tükörfelfordítások és tükörszavak: Tükörszavak olyan szavak, amelyek más nyelvi mintában történő fordítás eredményeként jönnek létre. Ezek a kifejezések két vagy több szabad lexéma kombinációjából állnak, és mind szerkezetükben, mind jelentésükben megegyeznek az eredeti nyelvi mintával. (Benő 2008: 35-37)

- Hiperpurizmus: Ez a helyzet akkor áll fenn, amikor a kontaktushelyzetben élő beszélők igyekeznek tudatosan kerülni az idegen vagy másodnyelvi elemek használatát.

III. Hibrid kölcsönzést a szakirodalom olyan folyamatként határozza meg, ahol a közvetlen és közvetett kölcsönzés egyidejűleg érvényesül. Ez a jelenség azonosítható a magyar szakirodalomban a részfordítással ismert jelenséggel. (Kontra 1981: 15)

Továbbá a szakirodalom alapján a szókölcönzésnek 5 típusa van: közvetlen kölcsönzés – ez a másodnyelvi szónak eredeti hangalakjában történő átvétele, ilyen például az a szó, hogy *bulocska* 'zsömle', ukrán/orosz *булочка*.

Második típusa a hangalak kölcsönzés – amikor is az átadó nyelvből bekerült új lexikai elem nagymértékben hasonlít az átvevő nyelv valamelyik elemére és általában csak a végződés mutat különbséget, mint például a referát 'referátum', ukrán/orosz *реферат*.

Harmadik típus a hibrid kölcsönzések- ezek olyan összetett szavak, melyeknek egyik tagja átadó nyelvi elem a másik viszont az átvevő nyelv szókészletének a része, ilyen például a főszesztra, gripp járvány, paszport szám.

Negyedik típus a jelentés kölcsönzés- ez a kölcsönzések azon típusára vonatkozik, amikor az átadó nyelvből nem magát a szót, hanem csak a jelentését emeli át az átvevő nyelv, mint például a *csenget* szó 'telefonál'.

Az utolsó ötödik típusa a tükörszavak - amikor nem átveszik a beszélők a szavakat, hanem csupán fordítást végeznek, ilyen például *átfordít* 'lefordít' ukrán/országi *перекладу*. (Csernicskó szerk. 2003: 125–138)

4.1. A szókölcsönzés kutatástörténeti áttekintése

Még mindig hiányzik egy teljes körű összefoglalás a nyelvészeti kutatások történetéből, amely átfogóan foglalná össze az évszázadok alatt felhalmozódott tudást. Egyes nyelvészeti munkák azonban részletesen foglalkoznak az előző kutatások bemutatásával és elemzésével, általában az adott témakörrel kapcsolatban. (Gazdag 2018: 29)

Gáldi László kutatta és összefoglalta a szláv–magyar kapcsolatok kutatástörténetét az *Academiae Scientiarum Hungaricae Studia Slavica* című folyóirat első és második számában, amelyek 1955-ben és 1956-ban jelentek meg. Fried István is fontos szerepet játszott ezen a területen, több tanulmányában vizsgálta a korai magyarországi szlavisztika kialakulását (lásd Fried 1969; 1974). Bárczi Géza pedig összefoglalta a magyar nyelv jövevényszavait és a szláv jövevényszavakkal kapcsolatos kutatásokat a "Magyar szókincs eredete" című művében, amely 1951-ben látott napvilágot. (Bárczi 1951: 24–91)

Fontos megemlíteni Mollay Károlyt, aki 1958-ban egy tanulmányt készített "Jövevényszó-kutatásunk 1945-től 1954-ig" címmel, amely a Bárczi-féle kutatástörténet folytatásaként szolgált. Mollay munkája továbbá kitért a szláv jövevényszavak kutatására is (lásd Mollay 1958: 152–153). Ebben az időszakban Kniezsa István "A magyar nyelv szláv jövevényszavai I." című munkája is kiemelkedő jelentőségű volt ezen a területen. Sajnos a második kötetét nem sikerült befejeznie. Azonban az egyik igazán jelentős, és legteljesebb feldolgozás a magyarországi szláv nyelvtudomány történetének az 1990-ben megjelenő *A magyarországi szláv nyelvtudomány bibliográfiája 1985-ig* képezi. (Gazdag 2018: 29–30)

Asbóth Oszkár (1893: 42) is foglalkozott a magyar-szláv etnikai és nyelvi érintkezés kezdetével, szerinte "a szláv eredetű szavak túlnyomó része egy olyan nyelvből került át a magyarba, amely a legközelebb állt az ószlávhoz, és valószínűleg a honfoglalást követő első évszázadokban". Azonban Munkácsi Bernát eltérő megállapításokra jutott a magyar–szláv etnikai és nyelvi kapcsolatok kezdeti időszakát vizsgálva:

❖ Különösen a nyelvi hatás terén, ezen korból valóknak kell tekintenünk a közkeletű, valamint ószlovén, oláh-szláv és orosz hangalkotású szláv jövevényszavainkat.

❖ A mai hazánk térségén a szláv népeiséget jelentéktelen a nyelvi és etnikai hatás szempontjából tekintetbe alig vehető számban találhattak.

❖ A magyarok és a szlávok etnikai és nyelvi kapcsolatai nem csak a honfoglalás korszakához kötődnek, hanem még annál is régebbre nyúlnak vissza, egészen a magyarok Fekete-tengeri régióban való tartózkodásáig.

❖ A magyar nyelv szláv eredetű elemei révén levont műveltségi és őstörténeti következtetések már a honfoglalást megelőző időszakban kialakultak. Ezek az elemek például az ipar, a házi élet és a földművelés terén mutatkoztak meg.

❖ A szláv etnikai és nyelvi hatás ősi rétegével szemben még megemlíthetünk egy újabb kori, a jelen haza területén történt érintkezésből létrejött réteg is, melynek jellege főképp délszláv. Például ilyen a legrégebbi állami intézményeink egyik legrégebbi szava a megye, régi megya is (= horv., szerb medja), mely, ha hazánk szláv lakosságának főtömege ószlovén fajta nyelvet beszélt volna, mindenesetre mesgyének (ószlov. mezda) hangzanék.

Melich János (1902: 39–40) hívja fel arra a figyelmet Asbóth Oszkár fenti kijelentését kétségbe vonva, hogy Asbóth belátta maga is, hogy még kezdeti szakaszban van ennek a kérdésnek a vizsgálata, és ha most az új nézőpontok alapján vizsgálnák a kérdést, akkor az eredményeket is feltűnően másnyelven lennének az eddigieknél. Az új eredmények lehetőségének igazolásául említi Asbóthnak azt az Oblák, Vondrák és Jágic által már cáfolt nézetét is, miszerint a keresztény terminológia „a nagy morva birodalomban alakult meg”. (Gazdag 2018: 31–32)

Az XIX. század óta, amikor a tudományos igényű nyelvkutatás kibontakozott, az újgrammatikusoktól kezdve az etimológusokig alapvető fontosságú volt a hangtani és hangtörténeti szempont. A jelentéstani megközelítés kutatása kevésbé volt előtérben, és csak az újgrammatikus iskola válságának időszakában kezdett el komolyabban felmerülni. A jelentéstani megközelítés bevezetése jelentős előrelépést hozott a nyelvtudományban, és hozzájárult a szókincs történeti alakulásának megértéséhez, valamint az egyes nyelvek közötti szókincsbeli hatások vizsgálatához. Azonban a hangtörténeti és jelentéstani szempont együttes alkalmazása sem elegendő a szláv és magyar nyelvek közötti szókölcsonzés folyamatának teljes megértéséhez. Ennek oka részben az, hogy az etimológusok általában nem veszik figyelembe a szó alaktani jellemzőit sem az átadó, sem az átvevő nyelvekben. Ezek a megállapítások arról szólnak, hogy milyen fontos szerepet játszik a szókölcsonzésben résztvevő, azaz az átadó és az átvevő nyelvek morfológiai rendszere. A morfológiai egyezések a nyelvrokonság egyik jellemzője: a rokon nyelvek alaktani rendszere történetileg általában azonos, és a mai állapotukban is közelebb állnak egymáshoz, mint a nem rokon nyelvek. Ebből arra következtethetünk, hogy minél ősbibb az átvétel a rokon nyelvek közötti szókölcsonzésben, annál kevésbé változik meg a szó

morfológiai rendszere. Viszont a fiatalabb átvételek vizsgálatakor, amelyek általában a rokon nyelvek között történnek, nagyobb a morfológiai rendszer szerepe. Ugyanakkor a legjelentősebb szerep a genetikailag nem rokon, tehát egymástól idegen nyelvek közötti szókölcsonzésben van. (Sulán 1961: 149–150)

4.2. A szókölcsonzés okairól

Az egymással érintkező nyelvek közötti kapcsolat leggyakrabban a szókészlet szintjén nyilvánul meg, mivel a nyelv szókészlete a nyelvi rendszer leglazábban strukturált része, amely könnyen befogad új elemeket. (Lanstyák 2006: 15)

A szókölcsonzés egyik kulcsfontosságú kérdése az, hogy vajon miért is kerül sor az adott nyelvek között lexikai elemek kölcsonzésére. Kótyuk István (2007: 75) a jelentéstani tényezőket felhasználva magyarázza a kölcsonzés okait, és ebből kiindulva három csoportra osztotta az ungi magyar nyelvjárásban található ukrán jövevényszavakat:

- 1) amelyek eddig ismeretlen, új fogalmakat jelölnek;
- 2) amelyek a lexikai megfelelői a már meglévő magyar szavaknak;
- 3) érzelemkifejtő szavak, amelyeknek számos szinonimája van a magyar nyelvben

A kétnyelvűség és a kárpátaljai magyar köznyelv című tanulmányában Kótyuk kiemelte, hogy az ilyen szavak túlnyomó többsége felesleges a nyelvben. Ezért, mivel a megfelelő magyar kifejezések már léteznek ezekre a fogalmakra, ezek a szavak csak akkor kerülnek elő, ha a beszélő különösen ügyel a nyelvhasználatra.

Benő Attila is hasonló okokkal magyarázza a kölcsonszavak bekerülését:

✓ *kulturális kölcsonzési modell*: A kölcsonzés folyamán olyan jellegzetes kulturális fogalmak, történelmi vagy gazdasági realitások kerülnek át az átadó nyelvből, amelyek nem léteznek az átvevő nyelvben.

✓ *presztízskölcsonzési modell*: az átadó nyelv gazdasági és kulturális szempontból követendő minta a kölcsonzó nyelvi közösség számára;

✓ *hangalaki expresszivitás*: A kölcsonzott elemek hangalakja általában vonzóbbnak és kifejezőbbnek tartott az átvett nyelvi változathoz képest.

✓ *a jelölés és kifejezés módjából származó expresszivitás*: Ez azt jelenti, hogy a szavak és kifejezések magukban hordoznak egyfajta képszerűséget is. Az átadó nyelvi elem gyakran kifejezésértékbeli többlettel rendelkezik, mint az átvevő nyelvbéli megfelelője.

✓ *a negatív tulajdonságokat jelölő jelentésmezők vonása:* a kellemetlen, rossz tulajdonságokat jelölő jelentésmezők (butaság, lustaság, ügyetlenség, erkölcstelenség) körében igen nagy számmal megtalálhatók a más nyelvekből vett kölcsönszavak;

✓ *nyelvi jelentéskategorizáció:* Az egyik nyelv lehetőséget ad arra, hogy részletesebben beszéljünk a fizikai valóság egy bizonyos aspektusáról, mint a másik, így információsűrítést hajt végre, ami jelzős szerkezetek vagy körülírások helyett történő átvétel esetén fontos motiváció lehet.

✓ *nyelvi tabu és hangalaki jelöltség:* Ez általában akkor jellemző, amikor káromkodásokat, érzelmi megnyilvánulásokat vagy átkokat veszünk át, mivel ezek erős nyomatékkal, színes érzelmi kifejezőerővel és hangsúllyal bírnak, ami segíti gyors rögzülésüket és felidézhetőségüket.

✓ *kisebbségi kétnyelvűség és nyelvi feltételek:* Korábban csak azokat nevezték kétnyelvűnek, akik két nyelvet anyanyelvi szinten beszéltek. Azonban ma már ez a megközelítés megváltozott. A kétnyelvűség helyzetben a nyelvek kölcsönös szerepmegosztásban nyilvánulhat meg, ami gyakran azt eredményezi, hogy egy adott nyelvi szintén lexikai állományában a második nyelv használata kerül előtérbe. Ebben az esetben az adott szintérhez kapcsolódó dolgoknak gyakran csak a második nyelv megnevezését ismeri, ami lexikai kölcsönzéshez vezethet, mivel a beszélő az anyanyelvén is ezt a megnevezést használja.

✓ *vizualitás:* Az írott nyelv szerepe mára jelentősen megnőtt, és ez hatással van a nyelvi érintkezésre is. Különösen a domináns kétnyelvű közösségekben, ahol az államnyelvet és valamely kisebbségi nyelvet is használnak, az állam- és közigazgatás hivatalos megnevezései, a nyilvános tereken található feliratok, hirdetések, valamint a kereskedelmi tevékenység nyelve az államnyelv. Ennek következtében a kisebbségi nyelvbe is bekerülnek ezek a megnevezések.

✓ *nyelvhasználati gazdaságosságra törekvés:* Ez akkor történik, ha a kölcsönszó hangalakja rövidebb vagy morfológiailag egyszerűbb az átvevő nyelvi megfelelőjénél. Ennek következtében a beszélők hajlamosabbak erre az alakra, mivel praktikusabb vagy könnyebben használható. (Benő 2008: 173–184)

Cserniczkó István kárpátaljai magyar filológus is alaposan foglalkozott szókölesönzés okairól a magyar jövevényszó-kutatás szakirodalmában. Aki úgy gondolja, hogy a mindennapi használat miatt bekerült kölcsönszavak a megszokás eredményei. (Cserniczkó 1995: 139)

V. KÁRPÁTALJA NYELVI TÁJKÉPÉNEK KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

A nyelvi tájkép elemzése az egyik jelentős és elterjedt módszer a nyelv identitásának és szimbolikus jelentőségének vizsgálatában. A nyelvi tájkép elemzése segít mélyebben megérteni a nyelvpolitikai célokat és az ezek mögött álló nyelvi ideológiákat is. (Shohamy 2015:10)

Hosszú történelmi múltra tekint vissza a jelek, szimbólumok, nyelvi jelképek tanulmányozása. A kutatásokban a vizuális nyelvhasználat, vagyis a nyelvi tájkép vizsgálata viszonylag egy új terület. Landry és Bourhis volt az, akik a saját kutatásaik során elsőként használták a nyelvi tájkép kifejezést. Az általuk megalkotott definíció a legelterjedtebb a szakirodalomban. A nyelvi tájkép az adott településen vagy régióban található hivatalos táblákat, reklámokat, utcaneveket, helységneveket, üzletek feliratait és kormányzati épületek tábláit foglalja magában. (Landry–Bourhis 1997: 25)

A táblák és jelek nem csupán tájékoztatást nyújtanak arról, mely nyelveket használnak az adott település lakói, hanem szimbolikus jelentéssel is bírnak, amely árulkodik az adott nyelvek státuszáról és presztízséről. A nyelvi tájkép elemzése tehát nemcsak információt közöl, hanem lehetőséget nyújt a nyelvek szimbolikus funkciójának mélyebb megértésére is. Különösen a kisebbségi nyelvi helyzetekben, ahol többnyelvű jelek és feliratok találhatók köztéren, a nyelvek használati sorrendje árulkodhat az esetleges kontroll jelenlétéről. Emellett a vizuális nyelvhasználatot jelentősen befolyásolják a különböző nyelvpolitikai döntések és nyelvi ideológiák. A nyelvi tájkép tehát értelmezhető a nyelvpolitika egyik kompetenseként. (Cserniczkó 2016: 91)

A nemzetközi szakirodalomban fokozatosan nő az érdeklődés a nyelvi tájkép kutatása iránt, és a fogalom értelmezése is egyre tágabb. Manapság a nyelvi tájkép részének tekintik a dokumentumokban, hivatali űrlapokon, névjegykártyákon megjelenő nyelveket, éppúgy, mint például a termékek címkézését. (Backhaus 2006, Laihonon 2012: 27–28, Shohamy–Gorter 2009: 1–2) Dal Negro (2009: 206) szerint a nyelvi tájkép azonnal feltárja a nyelvpolitikát. Ennek fő oka, hogy a nyelvi tájképben jelen lévő nyelvek szimbolikus jelentőséggel bírnak.

Az első erre vonatkozó kutatások két fő funkciót tulajdonítottak a nyilvánosság számára kihelyezett feliratoknak: kommunikatív és szimbolikus jelentést. A kommunikatív funkció egyszerű: a feliratok azért léteznek, hogy közvetítsék az emberek felé az információt. Azokban az esetekben, amikor a feliratok kizárólag kommunikatív célt

szolgálnak, a cél az, hogy az üzenet eljusson a célközönséghez, ezért azokon a nyelveken jelennek meg, amelyeket a tervezők feltételeznek, hogy a potenciális olvasók megértenek. A szimbolikus feliratok többre törekszenek, mint egyszerű információ közvetítése. A szimbolikus feliratoknak valamiféle kiegészítő jelentést is hordozniuk kell a szóban forgó alapinformációkon felül. A szimbolikus funkció különösen hangsúlyos volt az európai nemzeti romantika és a nemzetállami eszmék térnyerése idején. Ettől kezdve Európában egyre elterjedtebbé vált, hogy a hivatalos, kereskedelmi, sőt még a civil és egy részben az egyházi környezetben megjelenő nyilvános feliratok is tükrözték a mindenkori uralkodó államnyelvét. (Cserniczkó 2018: 4)

Az 1980-as évek vége óta Kárpátalja magyar közössége erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a magyar nyelv szerepe és jelenléte fokozódjon a vidéken. A régióban, ahol a magyarok lakta területek találhatóak, már teljesen természetes, hogy a magyar nyelv - más nyelvek mellett - hangsúlyosan szerepel a nyelvi tájképben, és egyre több közterületen találkozhatunk magyar nyelvű feliratokkal. (Beregszászi 2005, Cserniczkó 2014b, Karmacsi 2014a) A magyar nyelvű feliratok és kiírások száma viszont az utóbbi években egyre kevésbé jelennek meg. Ami egyértelműen ellentmond annak, hogy a 2012-ben elfogadott és 2018 februárjáig érvényes ukrán nyelvtörvény szélesebb jogokat biztosított a magyar nyelv használatára, ideértve a nyelvi tájképben való megjelenést is (Tóth–Cserniczkó 2014:13–41).

A nyelvi tájkép kutatása napjainkra egyre inkább önálló tudományterületté vált. Kárpátalja kontextusában az első összegzés a vizuális térben megjelenő nyelvhasználatról Beregszászi Anikó munkája, még akkor is, ha a nyelvi tájkép terminus nem szerepel benne. A tanulmány áttekinti, hogy a magyar lakta településeken hogyan jelenik meg a magyar nyelv, figyelembe véve a települések etnikai megoszlását is. A kutató arra a következtetésre jut, hogy a törvény által biztosított lehetőségek nem elégségesen érvényesülnek a vizuális nyelvhasználat tekintetében Kárpátalja magyar lakosságának településein (Beregszászi, 2005: 11)

5.1. Nyelvi tájkép fogalmáról

A nyelvi tájkép esetében a kutatások kezdetben a fizikai térben elhelyezkedő feliratokra összpontosítottak. Főként az érdekelt a kutatókat, hogy a különböző nyelveken megjelenő feliratok aránya és elhelyezkedése hogyan viszonyul egymáshoz a kisebb-nagyobb zárt vagy nyitott terekben. Az elemzések révén értékelték a nyelvek presztízsét és helyzetét egy-egy közösségben.

A nyelvi tájkép fogalmának kidolgozásával kanadai szociálpszichológusok foglalkoztak a Quebec-i francia etnikai és nyelvi vitalitásának kutatására (Laundry & Bourhis, 1997:40); a táblák és feliratok (geo)szemiotikai alapú, kvalitatív vizsgálatát pedig Scollon és Scollon (2003) munkája alapozta meg. A képelemzés ezt követően vált egyre fontosabbá a kutatásokban, különösen a többnyelvű nyelvi elrendezések leírásának terén.

Az újabb 2010-es kutatásokban már a feliratok nyelvén túl nagyobb hangsúly helyeződött a nyelvi elemeket hordozó eszközök valóságára is, mint például a betűkészletek, színek, dizájnok, textúrák, ezek jellegzetességeinek a vizsgálata. Ezenkívül fókuszba került a jelek egymáshoz és a körülöttük lévő aktuális térbeli és időbeli kontextushoz való viszonyulásuk elemzése is. (vö. Moriarty 2014:12)

A szakirodalomban a nyelvi tájkép kutatása ma már kiterjedt méretűvé vált, mind a város (Shohamy et al. 2010) és vidéki (Pietikäinen et al. 2011) területekről is olvashatunk elemzéseket. Ezek a tanulmányok új megvilágításba helyezik az adott közösségben vagy országban használt nyelvek presztízsét, valamint a nyelveket használó közösségek közötti kapcsolatokat. A nyelvi tájképben megjelenő nyelvek és szemiotikai elemek elemzése különösen fontos lehet olyan helyeken, ahol különböző nyelvű közösségek élnek együtt, és a többnyelvűség a nyelvi tájkép részévé válik.

A nyelvi tájképnek szimbolikus jelentése van, mely által kifejezi, hogy az adott térben kik és milyen nyelveket beszélnek. Abban az esetben, ha egy kisebbségi nyelv nem jelenik meg a nyelvi tájképben, az egyfajta üzenetet hordoz az ott élők számára, vagyis, hogy a nemzeti kisebbség a hatalom számára észrevétlen, vagyis nem létezik, mivel arra sem méltatják, hogy a nyilvános térben fel legyen tüntetve. Ezzel pedig elrejtik azt az információt, azok elől, akik oda látogatnak, hogy a terület etnikailag, kulturálisan és nyelvileg nem homogén, hanem heterogén. A szimbolikus tér kitöltésére irányuló törekvések intenzitását érzékelve megérthetjük, miért olyan fontos mind a többségi, mind pedig a kisebbségi közösségek számára, hogy nyelvük megjelenjen a nyilvános térben. Ezért lett olyan gyorsan népszerű téma a nyelvi tájkép kutatása. (Tódor, 2019: 111-120)

5.2. Iskolai nyelvi tájkép

A nyelvi tájkép nem csupán a települések környezetében megfigyelhető feliratokra korlátozódik, hanem ugyanúgy vonatkozik az oktatási intézmények vizuális nyelvhasználatára is. A nyelvitájkép-kutatások egy szegmense kifejezetten az iskolai környezet vizuális nyelvhasználatára fókuszál, ideértve az oktatási intézmények külső és belső tereiben megjelenő feliratokat, képeket és szemiotikai elemeket. Ezek a kutatások

gyakran alkalmazzák az iskolai tájkép, angolul schoolscape kifejezést (Laihonen–Szabó 2017: 57; Tódor 2019: 111-121).

Az iskola külső és belső falain, valamint termeiben látható feliratok és egyéb vizuális elemek jelzik az adott társadalom és az iskolai közösség nyelvi helyzetét. Emellett az iskolai térben és falain megjelenő tájkép befolyásolja a tanulás és tanítás folyamatát, valamint formálja a pedagógusok, diákok és szülők gondolkodását a nyelvekről, nyelvtanulásról és kulturális értékekről. A díszítőelemeket és segédeszközöket explicit módon is felhasználják a tananyag átadása során, és implicit módon is üzeneteket közvetítenek az iskolában résztvevő felnőttek és diákok, valamint az oda látogató szülők és vendégek felé. (Pachné Heltai, 2020: 213)

A nyelvi tájkép kutatásának fő módszere a fizikai tér dokumentálása, amely magában foglalja fényképek és videofelvételek készítését, majd ezek részletes elemzését adott szempontok alapján. Ezeket az adatokat még gazdagíthatjuk, ha bevonjuk a közösség tagjait is a nyelvi tájkép elemzésébe, megkérdezve véleményüket az adott területen látható elemekről. Iskolai környezetben ez interjúk vagy az idegenvezetés módszerével történhet, amikor a kutatót egy vagy több közösségi tag vezeti végig az adott területen, közben beszélve a feliratok, ábrák jelentéséről, történetéről, valamint mindennapi használatáról (Szabó 2016: 234).

A kárpátaljai magyar iskolák nyelvi tájképének kutatásával és összehasonlításával, Karmacsi Zoltán foglalkozott. A nyelvi tájkép vizsgálata modern nyelvészeti kutatások közé sorolható, és az iskolai nyelvi tájkép elemzése csak az utóbbi években kezdődött meg Magyarországon és Kárpátalján egyaránt. Az egytannyelvű iskolák nyelvi tájképének vizsgálata számos társadalmi jelenségre, az adott iskolai és társadalmi közösség helyzetére, szokásaira, valamint attitűdjének jellemzőire irányíthatja a figyelmet. Ugyanakkor a kisebbségi tannyelvű iskolákban ezeknél még összetettebb társadalmi összefüggésekre, nyelvhasználati szokásokra, a többségi állam oktatáspolitikájának hatásaira, a kisebbségi lakosok attitűdjére stb. világíthat rá.

VI. AZ ADATGYŰJTÉS KÖRÜLMÉNYEIRŐL

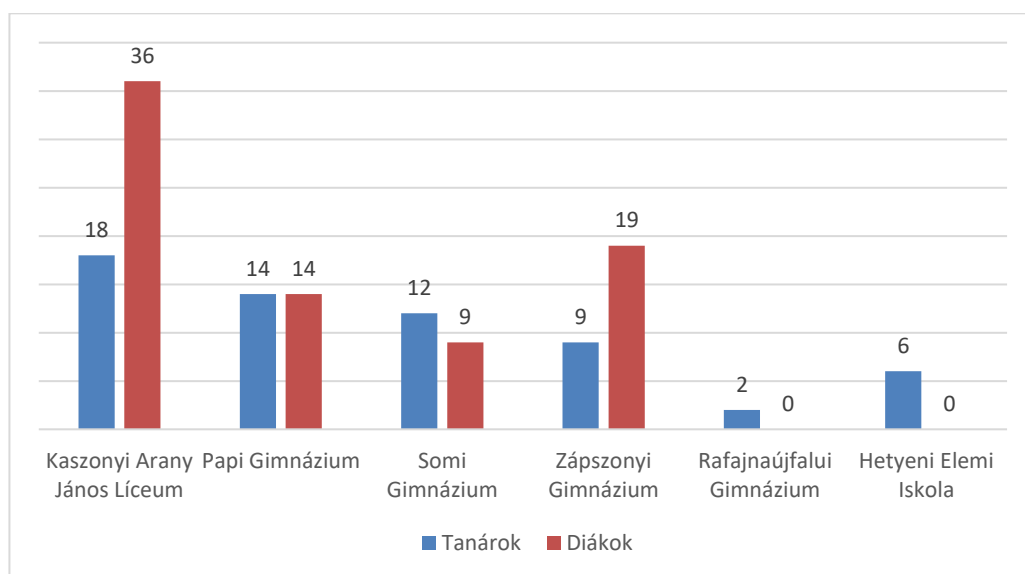
6.1. Általános információk az adatközlőkkel kapcsolatban

A Mezőkaszonyi kistérségben végzett kutatás során célom az volt, hogy megvizsgáljam a magyar tannyelvű iskolákban tanító tanárok és tanuló diákok nyelvhasználatát. Így a kutatásom során, az adatközlők két fontos csoportja, a tanárok és diákok, akik az iskolai szerepköreikből fakadóan kétségtelenül eltérő szempontok alapján tapasztalják meg az államnyelvi hatások jellegét, mértékét és változását.

Ezt a különbséget figyelembe vettem a kutatás során felhasznált kérdőív kialakításában is, és ennek megfelelően alkalmazkodtam az adatközlők eltérő tapasztalataihoz és véleményeihez. A kérdőívek kitöltése személyes megkereséssel történt a Kistérség iskoláiban, amely lehetővé tette a részletes beszélgetéseket is a résztvevőkkel.

A kérdőívek kitöltésében minden iskolában a 8–9. osztályos diákok, illetve a Kaszonyi Arany János Líceumban a 10–11. osztályos tanulók is részt vettek.

A kérdőívet összesen 63 tanár és 78 diák töltötte ki. Érdeemes megjegyezni, hogy a kutatás megtervezése óta eltelt időben történtek változások a kistérség iskoláiban, ami befolyásolta az adatgyűjtés folyamatát is. Az egyik fontos változás, hogy Mezőkaszonyi Kistérség két településén, Rafajnáján és Hetyenben már kizárólag csak elemi iskola működik. Ennek ellenére az adatgyűjtés továbbra is átfogó képet nyújtott az iskolai környezet nyelvhasználatáról és az esetleges különbségekről az évfolyamok és az iskolatípusok között. Az alábbi diagram szemlélteti, mely iskolákban, hány tanár és hány diák vett részt a kitöltésben.

2. ábra. A kitöltésben részt vett tanárok és diákok száma

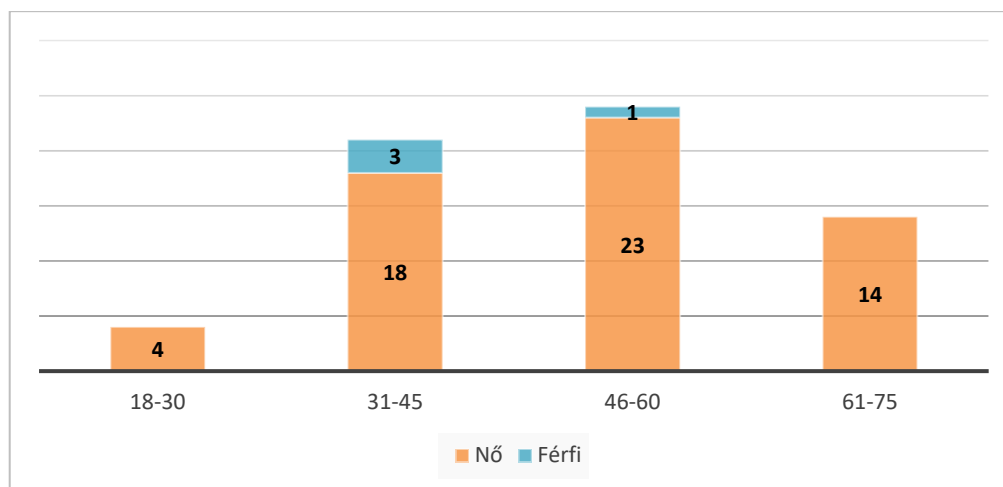
6.2. A kutatás során használt kérdőív bemutatása

A kérdőív szociológiai kérdéseket is tartalmazott a nyelvjárási kérdések mellett. A szociológiai kérdések a megkérdezett személyek szociológiai adataira (nem, kor, nemzetiség), nyelvismeretére (anyanyelv, idegen nyelvtudás stb.), iskolai tannyelv vizsgálatára térnek ki. A diákok és tanárok kérdőívében egyaránt zárt és nyitott kérdések is szerepelnek, amelyekkel a megkérdezettek kódváltási szokásait vizsgáltam. A kérdőív nyelvjárási részét különböző kérdéstípusok alkotják, mint a tárgyképek bemutatása. A tanároknak készített kérdőívben voltak meghatározások megnevezések, továbbá, hogy mennyire ismerik és használják az egyes dokumentumok, intézmények orosz/ukrán megnevezéseit.

A diákok kérdőívei a tanulók iskolai nyelvhasználatára fókuszálnak, olyan feladatok révén, amelyek segítenek feltérképezni, hogy milyen nyelvváltozatok dominálnak az iskolában. Különös figyelmet fordítanak arra, hogy az iskolai nyelvhasználat milyen jegyekkel rendelkezik, és hogy milyen mértékben épül bele a kétnyelvűsége jellemző elemek sokasága. A kérdőívek segítségével mélyebb betekintést nyerhetünk a diákok nyelvhasználatának jellemzőire és az esetleges nyelvi változatosságra az iskolai környezetben.

VII. KUTATÁSI EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA

7.1. A tanárok körében kitöltött kérdőívek eredményeinek bemutatása

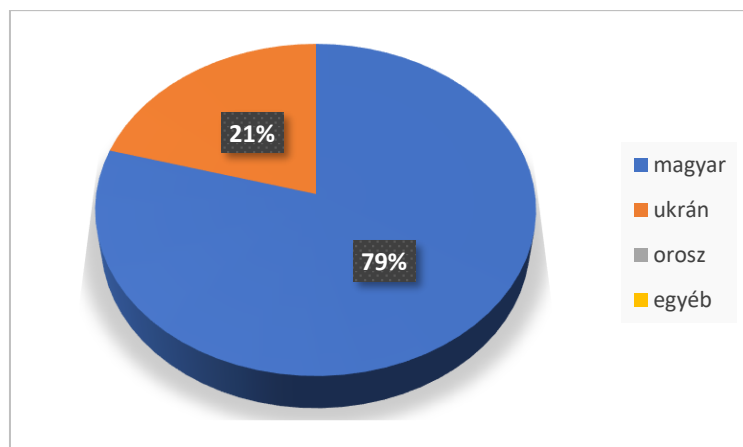

3. ábra: A válaszadók neme és életkora

A fent látható diagram szemlélteti, hogy a tanárok körében a női nem dominál. Ez részben azon változásoknak tudható be, melyek a háború kitörése óta zajlottak, és amelyek következtében sok férfi rákényszerült arra, hogy elhagyja az otthonát, ezáltal a munkáját is. Bár a mozgósítási törvény elvben mentességet biztosított a közoktatásban oktató férfiak számára, mégis sokan úgy döntöttek, hogy távoznak. Ennek oka részben az volt, hogy a háború általános bizonytalanságot teremtett.

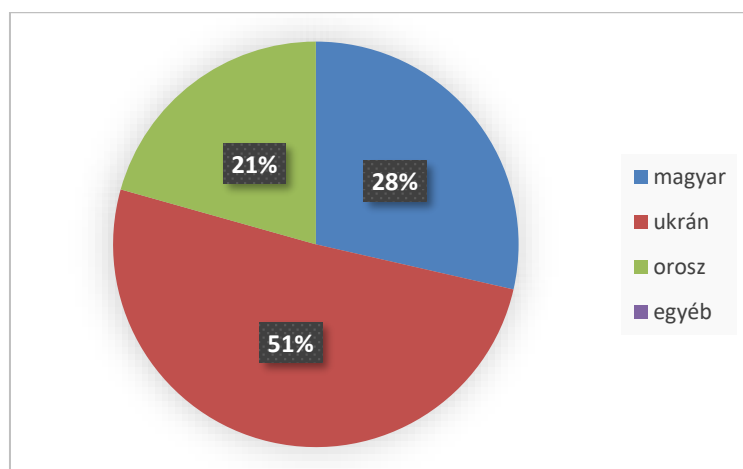
A tanárok között viszonylag kevés pályakezdő fiatal található. Ennek a legfőbb oka, hogy nagyon sok fiatal külföldre megy, ahol a megélhetés szempontjából kedvezőbbek a lehetőségek.

A Kárpátalján élő nemzetiségek közül az ukránok alkotják a legnagyobb arányt a lakosság között, ők teszik ki az összlakosság 80,2%-át. Ezt követik a magyarok 12,1%-os aránnyal. Azonban ez az arány a Beregszászi járás esetében jóval eltérőbb. A járásban a magyarok alkotják a legnagyobb kisebbséget, mindössze 76,1%-os aránnyal, míg az ukránok részaránya 10,8%. (Molnár–Molnár 2005: 20) Így a magas arányú magyar nemzetiségű és anyanyelvű adatközlők száma főleg azzal magyarázható, hogy a Kistérség települései is a Beregszászi járáshoz tartoznak. A válaszadók 94%-a magyar anyanyelvű, 6% ukrán anyanyelvű.

4. ábra: A válaszadók nemzetisége

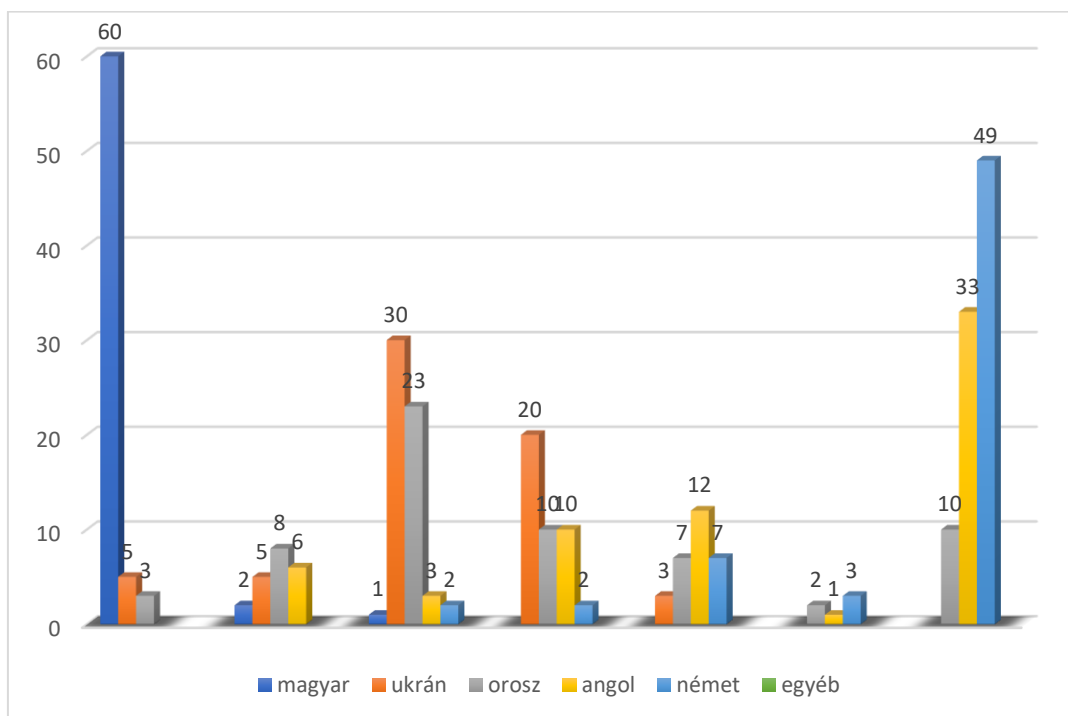
A legmagasabb iskolai végzettség kérdésére adott válaszokat elemezve kiderült, hogy a tanárok többsége (93%-a) rendelkezik főiskolai vagy egyetemi végzettséggel, ami általánosnak tekinthető minden szakos tanár esetében. A koreográfusok, illetve némelyik alsós tanár a szakiskolát jelölte legmagasabb iskolai végzettségének. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy különböző tanári pozíciókhoz, különböző képesítések és végzettségek kapcsolódnak.

5. ábra. Milyen nyelven végezte egyes iskolát?

A válaszadók körülbelül fele (51%) ukrán nyelven végezte el tanulmányait. Ami arra utal, hogy az ukrán, vagyis az államnyelven való oktatásnak jelentős szerepe van a válaszadók oktatási hátterében, ami hangsúlyozza az ukrán nyelvű oktatási intézmények kizárólagosságát a régióban. Az, hogy csak ukrán nyelvű egyetemeken lehetett tanulni, egészen a főiskola 1996-ban történt létrejöttéig, alapvetően meghatározta a helyzetet. Az ezt követő változások azonban markánsan megváltoztatták az oktatási környezetet, új lehetőségeket nyitva meg a diákok számára az oktatás terén.

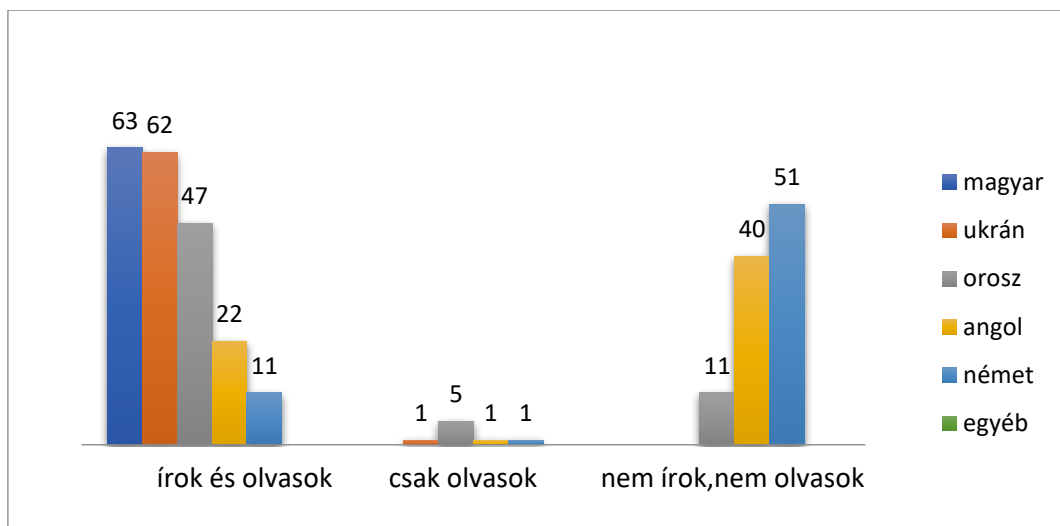
A megkérdezettek közel fele jól vagy nagyon jól beszél ukránul. Ez az alábbi diagrammon jól látható.

6. ábra: A válaszadók idegennyelv-tudása

A történelmi korszakok során azoknak a kárpátaljai embereknek, akiknek az éppen aktuális államnyelv nem volt anyanyelvük, más nyelvet kellett megtanulniuk. A nyelvpolitikai változások emellett befolyással vannak az idegen nyelvek oktatására is. A régióban a latin és a német nyelv volt preferált a 20. század elején, ám a század végére az angol váltotta fel a németet. Ennek eredményeként a legtöbb kárpátaljai iskolában ma már az angol nyelvet tanítják idegen nyelvként. (Csernicskó 2013: 355–356)

Az orosz nyelv ismerete a 46–60 és a 61–75 éves korosztály képviselői körében volt legelterjedtebb. Ennek az az oka, hogy a második világháború után a szovjet hatóságok nagy hangsúlyt fektettek az orosz nyelv oktatására. (Orosz–Beregszászi–Csernicskó–Bátyi 2011: 255–264) Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajnában az addigi kötelező orosz nyelvvoktatást az ukrán nyelv oktatása váltotta fel, így az ukrán nyelv lett kötelezővé. (Csernicskó 2013: 356)

7. ábra. A válaszadók írni, olvasni tudása

Az 7. számú ábrán az látható, hogy az adatközlők közül mindenki tud írni és olvasni az anyanyelvén, illetve hasonló arány mutatkozik meg az államnyelv esetében is.

A német nyelv tudása nem volt általános az adatközlők körében, viszont 11-en jelölték az írni és olvasni tudást a német nyelvnél. Ez azt jelenti, hogy bár nem mindenki beszélt németül, mégis sokan tudtak olvasni és írni ezen a nyelven, mivel az iskolában tanulták a német nyelvet.

A kérdőív további részében a tanárok kódváltási szokásait vizsgáltam, nyitott kérdések formájában. Arra kellett választ adniuk, hogy milyen nyelvválasztási stratégiákat alkalmaznának, ha egy társaságban lenne olyan diák, vagy kolléga, aki nem beszél magyarul.

A kapott válaszokból kiderült, hogy a tanárok többsége, mindössze 75%-a váltana nyelvet társalgás közben szolidaritásból, még abban az esetben is, ha nem igazán tudja a beszélő partnere által használt nyelvet, de mindent megtenne a megértés érdekében. Azok a tanárok, akik viszont nem váltanának nyelvet, azzal indokolták, hogy kizárólag saját anyanyelvükön tudják megfelelően kifejezni magukat. Néhány válasz:

Szolidaritásból váltana nyelvet:

Igyekeznek úgy társalogni, hogy a más nemzetiségű személy is megértse. Tiszteletből.

[Zápszony_Nő_46-60 éves korcsoport]

Akivel lehet, magyarul társalognék, mert magyarul tudom a legjobban kifejezni magam, viszont próbálkoznék a többiekkel más nyelven beszélni, amennyire tudnék.

[Kaszony_Nő_18-30 éves korcsoport]

Lehetőségeimhez mérten igyekszem alkalmazkodni a használt nyelvhez.

[Kaszony_Nő_46-60 éves korcsoport]

Magyarul, de ebben az esetben lefordítanánk az elmondottakat, hogy megértse a más nemzetiségű személy is. [Som_Nő_31-45 éves korcsoport]

Ha a társaságban más nemzetiségű személy is van és nem tud magyarul, akkor ukránul vagy oroszul beszélek igény szerint. [Hetyen_Nő_46-60 éves korcsoport]

Nem váltana nyelvet:

Ukránul, mert magyarul kevésbé beszélek. [Zápszony_Nő_31-45 éves korcsoport]

Nem beszélem folyékonyan egyik idegen nyelvet sem, hogy társalgást folytassak.

Maradok a magyarnál. [Som_Nő_31-45 éves korcsoport]

Magyarul! Mert ez az anyanyelvem. [Kaszony_Nő_46-60 éves korcsoport]

A tanárok nyelvhasználatának vizsgálatakor rákérdeztem arra is, hogy *Volt-e már olyan helyzet, hogy egy beszélgetés során több nyelvet is használt, vagy esetleg nyelvet váltott? Milyen esetben, miért?*

A tanárok túlnyomó többsége, egészen pontosan 86%-a rendszeresen került olyan helyzetbe, hogy nyelvet kellett váltania. Ez a helyzet gyakran előfordul az iskolai környezetben is, különösen az elmúlt évek háborús eseményei miatt. Ugyanis sok ukrán család keresett menedéket Kárpátalján, és kezdett új életet itt. Ennek eredményeként a gyerekek itt kezdtek el iskolába járni, ami további nyelvhasználati kihívásokat jelentett a tanárok számára. Ennek következtében a tanárok gyakran találják magukat olyan helyzetekben, amikor nyelvet kell váltaniuk, hogy hatékonyan kommunikálhassanak a tanulókkal és azok családjával.

A tanárok 14%-a még nem találta magát olyan helyzetben, amikor más nyelvre kellett volna váltania. Indoklásuk szerint nem rendelkeznek más nyelvtudással az anyanyelvükön kívül, így nem is igazán lennének képesek más nyelven kommunikálni. Néhány válasz, azok közül, akiknél gyakori jelenség a kódváltás:

Igen volt, egy ukrán nemzetiségű személlyel nehezen értettük meg egymást, így váltottam angol nyelvre, szerencsémre ő is birtokolta az angol nyelvet, így akadálymentesen folyt közöttünk a kommunikáció. [Papi_Nő_31-45 éves korcsoport]

Ha valaki nem tud magyarul, akkor ukránul próbálok vele beszélgetni. Az első munkahelyemen több kolléga csak ukránul tudott, így amikor kérdezni akartam valamit, vagy beszélgetni szerettem volna, akkor ukrán nyelven kellett beszélnem. [Zápszony_Nő_31-45 éves korcsoport]

Igen, volt. Olyan osztályban tanítok, ahol ukrán anyanyelvű és magyar ajkú gyerekek járnak. A tananyag magyarázata során két nyelvet használok. [Kaszony_Nő_46-60 éves korcsoport]

Ritkán bár, de előfordul, például az osztályomban van két ukrán anyanyelvű diák, sokszor van rá szükség, hogy lefordítsam nekik ukrán nyelvre, amit nem értenek meg magyarul. Hivatalban, üzletben is gyakran előfordul, hogy a magyar mellett az ukrán nyelvet is használnom kell. [Kaszony_Nő_46-60 éves korcsoport]

A következő nyelvhasználati kérdés a kérdőívben arra irányult, hogy használunk-e olyan szavakat a beszédünkben Kárpátalján, amelyeket Magyarországon nem értenek meg.

A tanárok 95%-a úgy gondolja, hogy igen használunk olyan szavakat magyar beszédünkben, amelyet Magyarországon nem értenének, 5%-a viszont ellenkezőleg gondolja, és a nem opciót jelölte válaszul.

Az érdekes megfigyelés volt azok körében is, akik a *nem* opciót jelölték. Ugyanis ők is felismerték a kérdőívben szereplő kölcsönszavakat, ami azt sugallja, hogy a kölcsönszavak már annyira részeivé váltak a mindennapi nyelvhasználatuknak, hogy szinte észrevétlenül használják őket.

A kérdőívben arra is rákérdeztem, hogy *Ön szokott-e magyar beszédében ukrán vagy orosz szavakat használni? Milyeneket?*

A tanárok 70%-a használ magyar beszédében ukrán vagy orosz szavakat, 30%-a viszont tudatosan odafigyel arra, hogy ne használjon.

A válaszadók, akik használnak kölcsönszavakat magyar beszédükben a következőket írták: *paszport* (személyi igazolvány), *sztávka* (teljes állás), *bánka* (befőttesüveg), *zájáva* (kérvény), *praktika* (gyakorlat), *nákáz* (parancs), *szprávka* (igazolás), *dobre* (jó), *mologyec* (ügyes), *marsutka* (iránytaxi), *bulocska* (zsömle), *tumbocska* (éjjeliszekrény), *murkó* (sárgarépa), viszont a magyar nyelvterület több részén murok formában nyelvjárási elemként ismert, *kopek* (aprópénz), *felcser* (egészségügyi dolgozó), *grecska* (hajdina), *tarifikáció* (bérszámfejtés), *májka* (ruhadarab), *dovidka* (igazolás), *fogpaszta* (hibrid kölcsönszó) fogkrém), *trubocski* (habroló), *borscs* (céklaleves), *pelmenyi* (húsos derelye), *piroski* (lekváros fánk), *práva* (jogosítvány), *sztolova* (étkezde), *kalusnyi* (gumicipő) ez ismert másutt is, mint a német kalosche – kalusnyi, *fless* (pendrájv), *milicista* (rendőr), *pogranyicsnyik* (határőr), *zvit* (beszámoló), *aptecska* (egészségügyi doboz), *furik* (talicska), *pácska* (csomag), *prikáz* (parancs), *sztorozs* (őr), *szmena* (műszak), *kvitancia* (számla), *kapat* (motorháztető), *gruppa* (csoport), *szertifikát* (bizonylat), *slopánci* (topán), *povorot* (irányjelző), *plán* (terv).

A kérdőív következő kérdésében arra kérdeztem rá, hogy *Előfordult-e már a tanárokkal, hogy egy ukránul nem tudó vagy magyarul nem tudó diáknak lefordított valamilyen magyar vagy ukrán nyelvű szöveget?*

A tanárok 75%-val már előfordult, hogy fordított más nyelvre diákoknak. Ennek oka részben a háború nyomán bekövetkező, s fentebb már említett belső migráció nyomán ide érkezett ukrán családokkal való szolidaritás. Ugyanakkor a magyar diákok esetében is gyakran előfordul, hogy az ukrán órákon verseket, szabályokat kell fordítaniuk a teljes megértés érdekében. Ez az iskolai környezetben általános gyakorlatnak tekinthető, ez jelzi a nyelvi sokszínűséget. A Kistérség minden iskolájában kerültek már tanárok ilyen helyzetbe, így minden iskolából kiírtam a tanároktól kapott néhány választ:

Igen előfordult már ilyen helyzet, segítettem ukrán kollégámnak magyarra fordítani. [Hetyen_Nő_61-75 éves korcsoport]

Igen. Magyar iskolában tanuló ukrán gyerekek az adott matematikai feladatot. [Zápszony_Nő_61-75 éves korcsoport]

Igen az osztályomban is van olyan gyerek, aki ukrán iskolába járt és nem mindent ért magyarul, ilyenkor ukránul magyarázom el neki. (Általában a matematika feladatokat). [Papi_Nő_61-75 éves korcsoport]

Igen, előfordult. Pl.: kiránduláson ukránról magyarra, tanórán magyarról ukránra, mert volt egy ukrán gyerek az osztályban. [Kaszony_Nő_46-60 éves korcsoport]

Igen, pl. magyar iskolában ukrán diáknak. [Som_Nő_31-45 éves korcsoport]

A kérdőív további részében a kölcsönszavak ismeretét vizsgáltam. A tanároknak körülírások alapján kellett meghatározniuk a leírt iskolai tárgyakat, dokumentumokat, italt. A feladatban összesen 7 darab körülírás szerepel:

- *gyümölcsből készült rostos ital:* a tanárok többsége, 28-an a gyümölcslé megnevezést adta meg, hasonló arányban az *ivólé* megnevezés (24). További meghatározások a következők voltak: *dzsúz, szok* (3), *szörp*.

- *egy orvosi dokumentum, amely tanúsítja egy diák betegségét és az általa igényelt szabadnapokat:* 48 tanár szerint *orvosi igazolás, szprávkának* mindössze 4-en nevezték. Előforduló válaszok között szerepelt még a *beteglap, betegigazolás*, illetve a *dovidka* (2). Ez párhuzamos kölcsönzés, ugyanis az ukrán és az orosz nyelvi elem is átvételre került.

- *eszköz, amely képet vagy videót vetít egy felületre, vászonra vagy falra:* a leggyakoribb megnevezés a *kivetítő* volt (26), illetve a *vetítő* (14), 11 tanár határozta meg *projektornak*. További meghatározások: *dia, diavetítő, vetítővászon*.

- *dokumentum, amelyben a diákok hiányzásait, jegyeiket jegyzik fel:* a tanárok közül 31-en határozták meg *naplónak*. További megnevezések: *osztálynapló* (11), *jelenléti napló* (4), *osztálykönyv* (1), *bizonyítvány* (2), *zácsotka* (2).

- egy vékony, henger alakú eszköz, amely a toll részét képezi, a tinta folyamatos áramlását biztosítja: a tanárok többsége (30) a *tollbetét* megnevezést adta meg, 20-an a *paszta* megnevezést. Előfordultak még *tus*, *tollhegy*, *golyóstoll*, *tollszár* megnevezések.

- a köhögéssel és lázzal járó járványszerű vírusos fertőzést: 44 tanár határozta meg az *influenza* megnevezést, 14 tanár határozta meg az ukr/or-ból kölcsönzött *gripp* változatát. Illetve volt, aki *náthának* nevezte.

- felsőoktatásban tanuló diákok kapják havonta, változó összegű pénzmennyiség: a leggyakoribb meghatározás az *ösztöndíj* volt (42-en), az ukr/or-ból kölcsönzött *sztipendium*, *sztipi* megnevezést 16 tanár használja. Amiről érdemes megjegyezni, hogy a magyar nyelvben is létezett, de archaizálódott egy *stipendium* szó, amely a latinból származott. Jelenleg a *Stipendium Hungaricum* program neve által ismét aktív használatúvá vált.

A következő kérdéssel azt vizsgáltam, hogy az tanárok közül hányan tudják megnevezni az ukrán/orsz nyelvekből kölcsönzött tevékenységek magyar megfelelőit.

remontol – a két leggyakoribb megnevezés a *javít* (31-an), illetve a *szere*l (15-en) szavak voltak. Azonban előfordultak olyan magyar megnevezések, mint a *felújít*, *tataroz*, *alkot*.

szoljarkázik – A válaszadók közül a legtöbben, 15-en a *gázolajozik* magyar megnevezést írták. További magyar nyelvi megnevezések: *gázolajat elad*, *gázolajat hord*, *gázolajjal foglalkozik*, *dízelolajozik*, *üzemanyagot árul*, *gázolajat önt*, *tünet*, *toplívázik* (ami szintén egy kölcsön szó), *olajozik*, *petróleumot hord*, *üzemanyaggal kereskedik*, *üzemanyagot szállít*, *kereskedik gázolajjal*, *benzint hord*, *petróleummal foglalkozik*, *benzinnel kereskedik*, *gázolajat használ*

stukaturoz – A legtöbben, mindössze 45-en a *vakol* magyar megnevezést használják. További magyar megnevezések a következők voltak: *fest*, *falat kipucol*, *falat javít*, *házat javít kívülről*, *tataroz*, *glettel*.

zákázál – a leggyakoribb magyar megnevezés a *rendel* szó volt, összesen 53 adatközlő használja.

traktál – 63 tanárból mindössze 17-en írták a *kínál* magyar nyelvű megnevezést. A válaszok elég változatosak voltak: *sokat beszél*, *beszél*, *erőltet*, *ellát*, *zaklat*, *rábeszél*, *hirdet*, *mindennel elhalmoz*, *ellát*, *megvendégel*, *jól lakat*, *folyamatosan mondja*, *untat*, *etet*, *ráerőszakol*, *magyaráz*.

provírál – a leggyakoribb magyar nyelvű megnevezés az *ellenőriz* (50) volt. A válaszok között szerepelt még az *elbírál* megnevezés is.

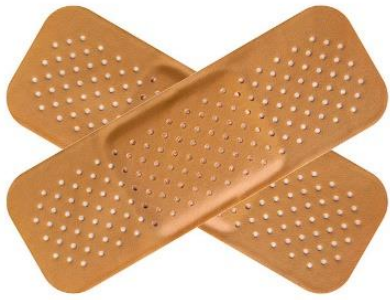
fabrikál – a tanárok többsége a *barkácsol* (25) magyar nyelvű változatot írta. További 38 tanár a következő válaszokat adta: *készít, alkot, kifarag, szerkeszt, előállít, farag*.

dezsurál – a tanárok közül 31-en nevezték meg az *ügyel* magyar megfelelőjét. A válaszok között előfordult az *ügyeleteskedik, naposkodik, napos, őrködik, ügyes*.

A kérdőív további részében tárgyképeket tettem közé. Igyekeztem olyan képeket összeválogatni, amelyekkel a tanárok gyakran találkozhatnak akár az iskolai környezetben is, illetve, amelyeknek a kárpátaljai magyarság körében ismert és általánosan elterjedt a szláv (orosz/ukrán) nyelvi elnevezése is. Az adatközlők feladata az volt, hogy a képen látható használati tárgyakat megnevezzék a kép alatt.

	<p>A képen látható atlétát, 37-en nevezték atlétának. A kölcsönzött májka megnevezést mindössze 17 tanár használja or. „<i>майка</i>”. További magyar megnevezések a következők voltak: trikó, póló. A tanárok közül 1 nem adott választ.</p>
	<p>A képen látható tárgyat, a tanárok közül legtöbben <i>ragasztószalagnak</i> nevezték (25). A leggyakoribb válaszok között előfordult a kölcsönzött változatot is a <i>szkoccs</i> (11), illetve a <i>cellux</i> (16) is. További megnevezések: <i>szigetelőszalag, szikszalag, tapadószalag</i>. Mindössze 2 tanár nem adott választ.</p>
	<p>A következő képen szereplő gémkapcsot 8 válaszadó nevezte <i>szkrepkinek</i>, ukr. 'скpinка', or. 'скpenка'. Nagyobb számban nevezték <i>gémkapocsnak</i> (53-an). További változatok: <i>gépkapocs, iratkapocs</i>.</p>

	<p>A képen látható mappát 23 tanár nevezte <i>mappának</i>. A kölcsönzött megnevezését, mindössze 7 tanár használja, ukr/or. 'nanka'. Leggyakoribb magyar megnevezés az <i>irattartó</i> volt, mindössze 32 tanár nevezte így. Előforduló válasz volt még az <i>aktatartó</i>.</p>
	<p>A képen látható nápolyi-szeletet 20 tanár nevezte a magyar megnevezésén, <i>nápolyinak</i>. A leggyakoribb válasz az <i>ostya</i> volt 36-en nevezték így. Illetve 7 tanár <i>váflinak</i> nevezte.</p>
	<p>A képen látható gyurmát a tanárok közül a legtöbben a magyar megnevezésén, azaz <i>gyurma</i> néven említették. (44) 19-en nevezték <i>plasztelinnak</i> ukr. „пластлін”. Megnevezések között szerepelt még a <i>radírgumi</i>.</p>
	<p>A képen látható egészségügyi mentődobozt, 63 tanárból 39-en nevezték <i>elsősegély doboznak</i>. Az ukr/or. kölcsönzött <i>антечка</i> megnevezést 17 tanár használja. Előforduló magyar megnevezések voltak még: <i>egészségügyi doboz</i>, <i>egészségügyi csomag</i>, <i>táska</i>, <i>gyógyszerdoboz</i>.</p>

	<p>A képen szereplő sebtapaszt 39 tanár nevezte a magyar megnevezésén <i>sebtapasznak</i>. Az ukr./or. <i>lejkoplászter</i> megnevezést mindössze 4 tanár használja. Gyakori válasz volt még a <i>ragtapasz</i> megnevezés (19).</p>
---	--

A kérdőív következő részében azt vizsgáltam, hogy a tanárok közül mennyien ismerik a következő szavakat/kifejezéseket, amelyek ukrán/oroszból vannak kölcsönözve, illetve, ha ismerik, akkor meg kellett adniuk a magyar megfelelőit. A szavak a következők voltak:

gruppa – a válaszadók 100 %-a jelölte ismertnek a kölcsönzött szót, viszont ebből 2 tanár nem adta meg a magyar megfelelőjét. A leggyakoribb magyar megfelelőjeként, 56-an a *csoporthatározó* megnevezést adták. További megnevezések voltak még a *leszázállás* (3), *csapat* és *beteglap*.

linyejka – a válaszadók 97 %-a ismeri a *vonalzó* kölcsönzött változatát. 47-en adták meg a helyes magyar megfelelőjét a *vonalzót*. A válaszok között előfordult még a *vonal* (1), *szemle* (1), *felsorakozás* (1), *gyűlés* (4), *sorakozó* (6) megnevezések. A *linyejka* magyar megfelelője a *vonalzó*, azonban a válaszokból megfigyelhető, hogy sokan nevezték gyűlésnek vagy sorakozónak. Ennek oka lehet, hogy azok, akik még a szovjet-rendszerben jártak általános iskolába (46-60 korcsoport), reggelente részt vettek a kötelező *linyejka* nevű tevékenységen, ami egyfajta sorakozót jelentett. Minden osztálynak fel kellett állnia egy sorba, és ott volt egy napi jelentés. Ezért lehet, hogy ezek az emlékek befolyásolták a válaszokat.

nacsalnyik – a kölcsönzött szót a tanárok 100% ismertnek jelölte. 42 tanár a *főnök* magyar nyelvi megnevezést írta. Ezen kívül gyakori volt még a *vezető* magyar megnevezés is (15-en). A válaszok között előfordultak még olyan megnevezések, mint az *irányító* (1), *segédmunkás* (1), *főnöki beosztásban lévő katona* (2), és *előjáró* (1).

kraszovki – a válaszadók 98%-a jelölte ismertnek a kölcsönzött szót. A leggyakoribb magyar megnevezés a *sportcipő* (54) volt. További magyar megnevezések közé tartozott a *tornacipő* (3), *edzőcipő* (3), *bakancs* (1), *futócipő* (1).

nákáz – a tanárok 98%-a ismeri a kölcsönzött szót. A tanárok közül 35-en nevezték *rendeletnek*, 18-an a *parancs* megnevezést adták meg. További magyar megnevezések az *igazolás*, *kiküldetés* és *utasítás* (6) voltak.

sztároszta – a kölcsönzött szót a tanárok 100%-a ismertnek jelölte. Sokféle magyar megnevezés szerepelt, a leggyakoribb az *előjáró* volt, mindössze 40-en nevezték így. További megnevezések: *csoportfelelős* (2), *osztályvezető* (2), *osztályelnök* (3), *osztályfelelős* (4), *képviselő*, *polgármester*, *megbízott*, *csoportvezető* (9).

ocsot – a tanárok 89%-a jelöltnek ismerte a kölcsönszót. A leggyakoribb magyar megnevezések közé tartozott az *elszámolás* (31), illetve a *beszámoló* (16). Előfordultak még *nyilvántartás*, *munkából járó szabadság*, *számbavétel*, *jelentés* magyar megnevezések is.

pácski – a kölcsönszó ismeretsége a tanárok körében 100%-os volt. A legtöbben, összesen 55-en nevezték *csomagnak*. További megnevezések: *doboz* (3), *kötegg*, *pakk*, *zacskó*.

szmena – a válaszadók 100%-a ismeri a kölcsönszót. A leggyakoribb magyar megnevezés a *műszak*, összesen 42-en nevezték így. Azonban az ukránból átvett *смена* szó magyar jelentése a *váltás*, 14-en írták ezt a megnevezést. Sokan úgy gondolják, hogy a *szmena* és a *műszak* ugyanazt jelenti, és azok váltják egymást, azonban az eredeti jelentése maga az, hogy *váltás*. Viszont érdekes, hogy a *műszak* ukrán megnevezése *зміна*, ami kiejtésben hasonló a *смена* szóhoz, talán ez is okozhatja a szó jelentésének pontos megértését, ami nem mindig egyértelmű, és az emberek hajlamosak lehetnek összekeverni vagy rosszul értelmezni az ilyen szavakat. További megnevezések közé tartozott még a *munkaidő*, *ügyelet* (3), *beosztott munkaidő*.

praktika – a tanárok 100%-a jelölte ismertnek a kölcsönzött szót. 60-an nevezték meg a magyar *gyakorlat* megnevezését. Előfordult még olyan magyar megnevezés is, hogy *fortély*. A "fortély" eredeti értelme a magyar nyelvben valóban egyfajta trükkös, ravasz cselekedetet vagy praktikát takar, ami hasonlóságot mutat a "praktika" szó jelentésével.

kalosnyi – a tanárok 94%-a ismertnek jelölte a kölcsönszót. A válaszok nagyon változatosak voltak, a két leggyakoribb válasz a *gumicipő* (18) és *gumipapucs* (14) volt. További magyar megnevezések közé tartozott még a *sárcipő* (12), *cipő* (2), *lábbeli* (3), *vízhatlan csizma*, *kerti papucs*, *bocskor*, *gumiból készült zárt lábbeli*, *rövid szárú gumicsizma*. Volt olyan, aki bár ismertnek jelölte, mégis a kölcsönzött változatát írta a magyar megnevezésének is *kalucsnyi* (3).

prikáz – a tanárok 94%-a ismertnek jelölte a kölcsönzött szót. Leggyakoribb magyar megnevezés volt a *parancs* (24), az *utasítás* (18), illetve a *rendelet* (13).

prokuror – a tanárok 98%-a ismeri a kölcsönszót. 53-an adták meg az *ügyész* magyar megnevezését. További megnevezések voltak a *jogi képviselő*, *ügyvéd*, *ellenőr* (5).

sztávka – a tanárok 89%-a jelölte ismertnek a kölcsönszót. A magyar megnevezések itt is változatosak voltak. A leggyakoribb magyar megnevezés a *teljes állás* (20) és a

megterhelés (14) volt. Előforduló megnevezések közé tartozott a *munkaidő*, *munkakör*, *heti munkaidő* (2), *alappfizetés* (5), *kötelező óraszám* (7), *mérték* (2).

sztázs – a válaszadók 97%-a ismertnek jelölte. A legtöbb tanár magyar megnevezésként a *munkaviszonyt* (31) írta. Gyakori válasz volt még a *munkaév*, mindössze 11 tanár nevezi így. További megnevezések: *ledolgozott év* (7), *munkában töltött évek* (2), *évek munka után, tapasztalat* (8).

A kérdőív utolsó kettő kérdésében dokumentumok és foglalkozások szláv eredetű változatát adtam meg. A tanárok feladata az volt, hogy megnevezzék ezeknek a szavaknak a magyar nyelvű megfelelőjét.

szertifikát – 63 tanárból egyenlő arányban írták a *bizonylat* (19) és *tanúsítvány* (19) magyar megnevezéseket. Gyakori magyar megnevezés volt a *bizonyítvány* (11). További 7 tanár valamilyen magyar nyelvi változatát írta, amelyek a következők voltak: *képzési igazolás*, *igazolás*, *képesítés*, *minősítési okirat*, *elismervény*. További 7 tanártól nem nevezte meg a kölcsönzó magyar változatát.

dohovor – a tanárok közül 59-en a *szerződés* magyar nyelvű változatot írták. Előforduló válasz volt még a *megegyezés*, *büntetőcédula*, *büntető figyelmeztetés*.

kartocska – 40 tanár nevezte *fejlapnak*. Gyakori magyar megnevezés volt még a *személyi lap* (11). További magyar megnevezések közé tartozott a *kártya* (2), *bankkártya*, *nyilvántartó lap*, *adatlap*, *orvosi karton*, *egészségügyi könyv*, *akta*.

kvitancia – 63 tanárból 29-en nevezték *számlának*, 16-an *csekknek*. A magyar megnevezések között szerepelt még a *bizonylat* (7), *kiírás*, *nyugta* (7).

plán – a tanárok többsége (53) a *terv* magyar nyelvű változatot írta. Gyakori magyar megnevezés volt a *vázlat* (7) is. Valamint volt, aki magyar megnevezésnek a *beosztás*, *tervezet* szavakat írta.

propuszk – 63 tanárból 41-en adták meg az *engedély* magyar nyelvű megnevezést. A további magyar megnevezések a *propuszk* szó esetében is elég változatosak voltak: *hiányzó*, *személyi igazolvány*, *átlépési engedély*, *belépési engedély* (4), *belépő*, *áthaladási engedély*, *igazolvány*, *hiányzás* (2), *kártya*, *okmány*.

szprávka – a kölcsönzött szó esetében a tanárok többsége az *igazolás* (58) magyar nyelvű változatot adta meg. Előforduló magyar megnevezés volt az *egészségügyi igazolás* (2), *orvosi igazolás* (3).

zájáva – 63 tanárból 60 nevezte meg a *kérvény* magyar nyelvű változatot. További 2 tanár nevezte *nyilatkozatnak*.

Az utolsó kérdésben a tanároknak foglalkozások magyar megnevezéseit kellett megadniuk.

felcser – valójában egy német eredetű szó, viszont az ukránból kölcsönzött szóként ismerhettünk meg, amelynek a magyar megnevezése *rohammentős*. A tanárok válaszaiból kiderült, hogy ezt a szót mindenki ismeri, viszont a magyar nyelvű változata nem elterjedt. A leggyakoribb magyar megnevezés az *egészségügyi dolgozó* (15) volt, illetve az *ápoló* (14). A válaszok a *felcser* esetében is nagyon sokszínűek voltak: *orvossegéd*, *felcser* (10), *védőnő* (2), *nővér* (2), *orvosi segéd*, *falusi orvos* (2), *házi orvos* (3), *doktor*, *orvosi asszisztens* (7).

buhálter – a tanárok 100%-a nevezte meg a magyar nyelvű megnevezését, ami a *könyvelő*.

medszesztra – 63 tanárból 31-en nevezték *nővérnek*, 25-en *ápolónak*. Előforduló magyar megnevezések közé tartozott a *szakápoló* és *orvosi asszisztens*.

provodnyik – a leggyakoribb magyar megnevezés az *utaskísérő* volt (32), ezt követte a *kalauz* (17). További magyar megnevezések: *mozdonyvezető*, *jegyellenőr* (8), *masiniszta*, *vonatkísérő*, *vezető*, *mester*.

kasszír – a tanárok többsége, 60-an a *pénztáros* magyar nyelvi változatként ismeri. További megnevezés a *jegy* és *kasszír*.

kocsegár – 63 tanárból 62 nevezte *fűtőnek*, 1 tanár *tűzoltónak*.

perevodcsik – a tanárok közül 40-en adták meg a *fordító* magyar nyelvű változatot. Gyakori válasz volt még a *tolmács* (21). További magyar megnevezések közé tartozott az *utaskísérő* és *élenjáró*.

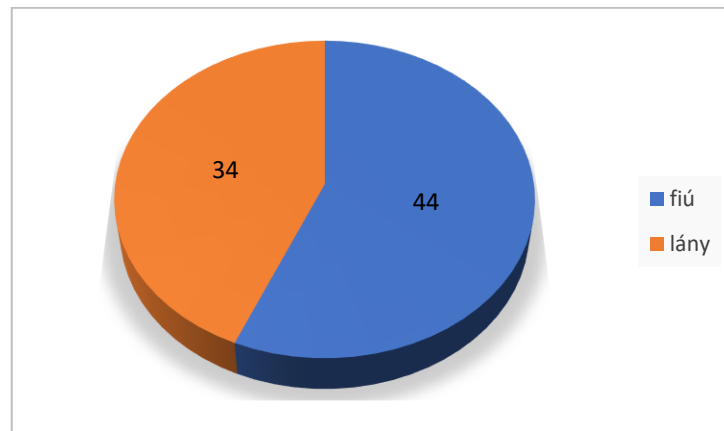
prokuror – ez a kölcsönzó a kérdőívben kétszer is szerepelt, viszont érdekes volt megfigyelni, hogy más eredmények születtek. A foglalkozás magyar nyelvű *ügyész* változatot 56-an nevezték meg ebben a kérdésben, az előző kérdésben, ahol szerepelt, 53-an nevezték *ügyésznek*. További magyar megnevezések az *ellenőr* (4), *ügyvéd* (1).

szanitárka – 63 tanárból 39-en nevezték meg, mint *takarító*. A magyar nyelvű változatok között szerepelt még a *kórházi technikai személyzet* (3), *egészségügyi dolgozó* (9), *kórházi személyzet*, *ápoló* (7).

sztorozs – 62 tanár az *őr* magyar nyelvű megfelelőt írta, további 1 tanár az *éjjeli őr* változatot.

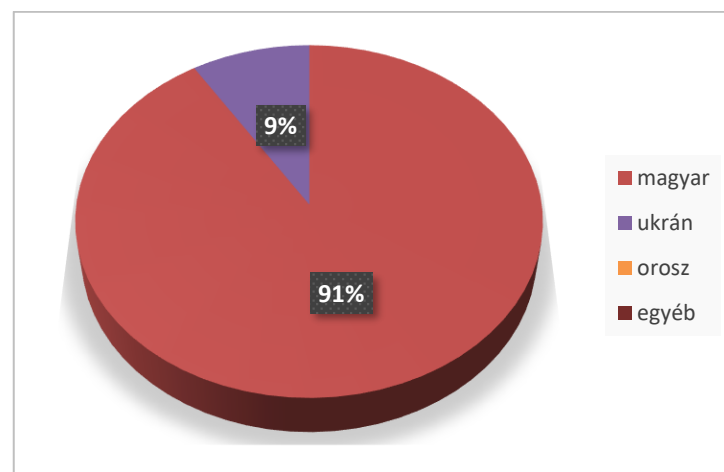
7.2. A diákok körében kitöltött kérdőívek eredményeinek bemutatása

A kérdőív első részében a diákokról általános információkat gyűjtöttem, majd ezt követték a nyelvhasználattal kapcsolatos kérdések.

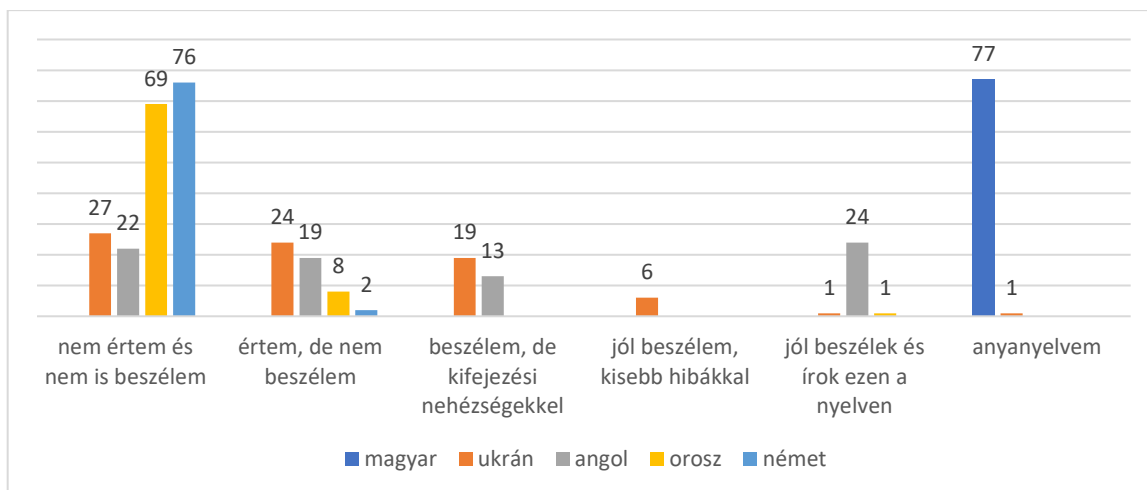
8. ábra. A diákok neme

A diákok 91%-a magyar nemzetiségűnek, 9%-a ukrán nemzetiségűnek vallotta magát.

9. ábra. A diákok nemzetisége

A kérdőív további részében a tanulók általános nyelvhasználatát kívántam vizsgálni. Az alábbi kérdésben azt vizsgáltam, hogy a diákok mennyire ismerik az 5, általam megnevezett nyelveket: magyar, ukrán, angol, orosz, német.

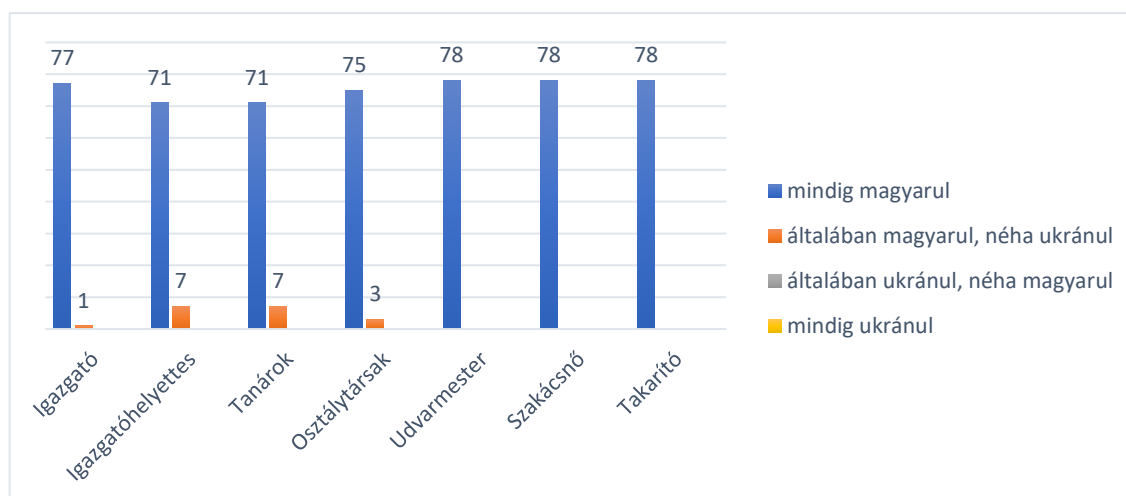
10. ábra. Mennyire ismered/beszéled az alábbi nyelveket?

A 10. ábráról egyértelműen kivehető, hogy anyanyelvként a magyart a jelölte meg a legtöbb kitöltő, ami azt is jelenti, hogy a diákok tudatában vannak annak, hogy a magyar az ő anyanyelvük. Csupán 1 diák volt, aki az ukránt vallotta anyanyelvének.

A diákok államnyelvvvel kapcsolatos tudása az eredmények alapján gyengének mondható, mindössze 6 diák vallotta azt, hogy kisebb hibákkal, de jól beszéli, a nyelvet.

Érdekes volt megfigyelni a válaszok alapján, hogy a diákoknál az angol nyelvtudás ismerete jobbnak bizonyult, mint az államnyelv, azaz az ukrán nyelv ismerete. Ennek több oka lehet, ám egyik fő tényezőnek látszik, hogy az angolt idegen nyelvként tanítják az iskolákban, az ukránt pedig úgy, mintha a diákok beszélnék azt. Vagyis angolul beszélni tanítják a diákokat, ukránból pedig a grammatikát tanítják nekik. (Csernicskó 2012: 97-98)

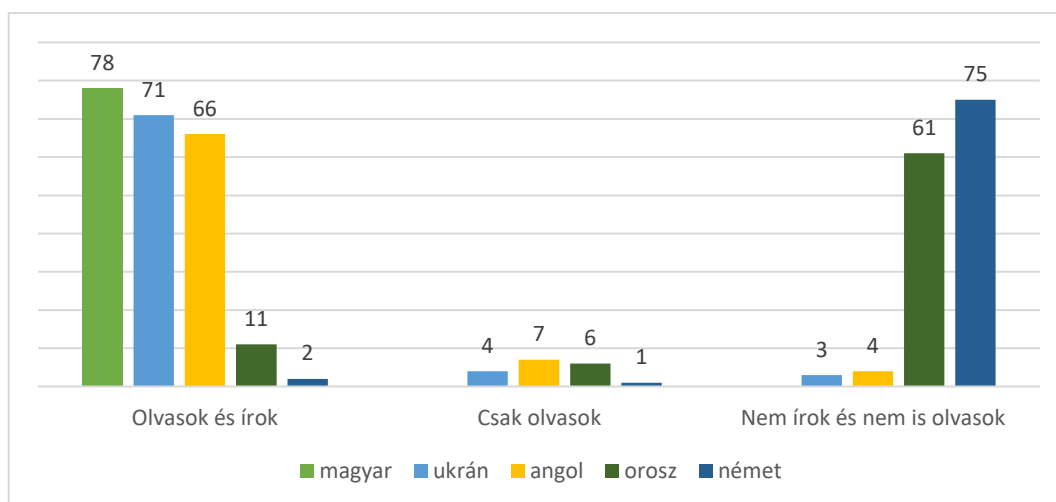
Az orosz és a német nyelv kapcsán a tanulók többsége azt állítja, hogy nem érti és nem beszéli az adott nyelveket. Mindössze 1 diák volt, aki az orosz nyelvnél a *jól beszélek és írok* opciót választotta.

11. ábra. Milyen nyelven beszélsz a következő iskolai dolgozókkal?

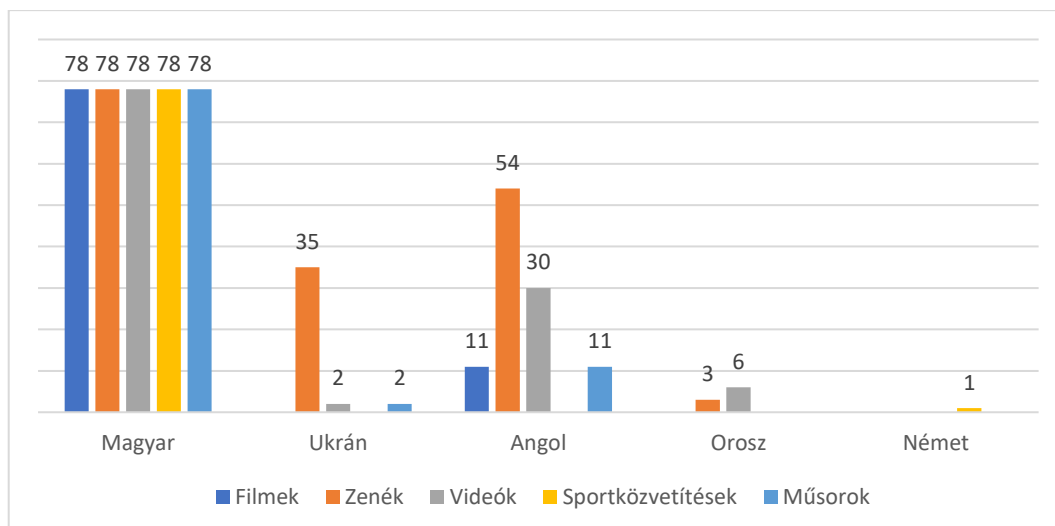
A 11. ábrán látható, hogy a kommunikáció szempontjából a Kistérség iskoláiban a magyar nyelv dominál. A mindennapi interakciók során a diákok, tanárok és iskolai dolgozók túlnyomó többsége magyarul kommunikál. Ez nem meglepő, tekintve, hogy a magyar az anyanyelvük és az adott régióban hagyományosan erős a magyar kulturális és nyelvi jelenlét.

Érdekes volt megfigyelni, hogy az igazgatóhelyettes és a tanárok esetében időnként előfordul az ukrán nyelvű kommunikáció. Ennek az is állhat a hátterében, hogy az igazgatóhelyettes és esetleges tanárok lehetnek ukrán anyanyelvűek, vagy az ukrán nyelv használata bizonyos helyzetekben természetesebb számukra.

12. ábra. Tudsz olvasni és írni az alábbi nyelveken?

A 12. ábrán látható, hogy a magyar, ukrán és angol nyelv esetében egyaránt magas arányban rendelkeznek a diákok az írás és olvasás képességével. Az orosz és német nyelv esetében csökkent az írni és olvasni tudás mértéke. Ennek a legfőbb oka az adott nyelvek iránti érdeklődés csökkenése, vagy az oktatásban való megjelenés alacsonyabb aránya, esetleg teljes mértékű kiszorulása.

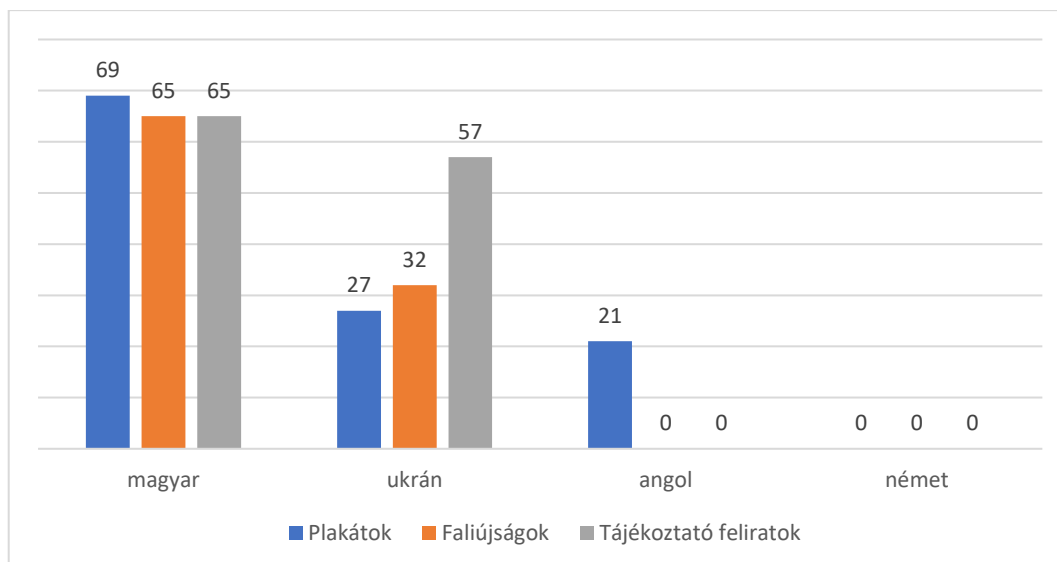
13. ábra. Milyen nyelven hallgatsz vagy nézel az alábbiakat?

A különböző tevékenységekkel kapcsolatos eredmények alapján elmondható, hogy a tanulók szinte kivétel nélkül (100%) fogyasztanak tartalmakat magyar nyelven, legyen az film, videó, sportközvetítés vagy zenehallgatás.

Az államnyelv vonatkozásában a zenehallgatás a legelterjedtebb tevékenység a diákok körében. Az angol nyelv esetében kiemelkedően magas arányban fogyasztanak zenei és videós tartalmakat, valamint filmeket és műsorokat is. A német nyelven való tájékozódás nem jellemző a diákok körében. Az orosz nyelven viszont a zenehallgatás és a videónézés elterjedtnek bizonyult.

Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a diákok számára a magyar és az angol nyelvű tartalmak a legvonzóbbak, míg az orosz és német nyelven való tartalomfogyasztás kevésbé érdekli a fiatalokat.

Az orosz és német nyelven való tartalmak alacsonyabb népszerűségében lehet szerepe annak is, hogy ezek a nyelvek kevésbé elterjedtek és relevánsak a diákok mindennapjaiban és érdeklődési körében.

14. ábra. Milyen nyelven jelennek meg a különböző iskolai dolgok?

A 14. ábrán látható, hogy a diákok többsége szerint az iskolában található faliújságok, plakátok és tájékoztató feliratok elsősorban/túlnyomórészt magyar nyelvűek. Ez arra utal, hogy a tanulók számára a magyar nyelvű kommunikáció a legkényelmesebb az iskolai környezetben.

Az anyanyelven való tartalmak lehetőséget biztosítanak a diákoknak arra, hogy könnyebben megértsék és követhessék az iskolai eseményeket, valamint hatékonyabban részt vehessenek az iskola közösségi életében.

A tájékoztató feliratok a diákok válaszai alapján az államnyelvén is megjelennek az iskolákban, ami arra utal, hogy az ukrán nyelvű kommunikáció is jelentős szerepet tölt be az iskolai környezetben. Ez különösen fontos lehet az ukrán nemzetiségű vagy anyanyelvű diákok számára, akik számára az ukrán nyelv lehet az elsődleges nyelv az iskolában való tájékozódás során.

Az eredmények alapján megfigyelhető, hogy a diákok 27%-a az angolt jelölte meg a plakátok megjelenésének nyelvüül, míg a német nyelv teljesen hiányzott.

A kérdőív további részében vizsgáltam a diákok nyelvhasználatának az változatosságát vagy állandóságát. A kérdés így hangzott *Egyformán beszélsz mindig, minden helyzetben?*

A diákok többsége, 77%-a állítja azt, hogy minden helyzetben egyformán beszél, 27%-a viszont a helyzettől függően beszél.

Lukács Csilla a székelyföldi diákok nyelvhasználatának a változatosságát vizsgálva, 5 olyan tényezőt határozott meg, ami befolyásolhatja a diákok

nyelvhasználatának a változatosságát: élethelyzet, lelkiállapot, téma, helyszín és partner (Lukács 2009: 33-47). A Kistérség iskoláiban tanuló diákok is ezeket a befolyásoló tényezőket jelölték meg a nyelvhasználat változatosságának indokaként.

A legtöbb diák (11) helyzettől függően változtat a nyelvhasználatán: „*A hétköznapokban, ott, ahol csak tudom a magyar nyelvet használom, viszont néha előfordul olyan szükséghelyzet, esetleg hivatalos ügyek intézésére kerül sor, akkor használom az ukránt. De volt már példa, hogy ukrán nyelvű emberrel angolul értettem meg magam*” [Kaszony_11. osztályos_lány] „*Helyzettől függ*” [Zápszony_9. osztályos_lány] „*A beszédem mindig a helyzettől függ*”, [Zápszony_9. osztályos_lány] „*Hivatalba megyek csak ukránul beszélnek, akkor én is ukránul*” [Kaszony_9. osztályos_fiú]

Voltak olyan diákok, akik a beszédpartnertől függően: „*A beszédmódom a szociális helyzettől és a társaságtól függ*”, [Som_8. osztályos_fiú] „*A körülöttem lévő emberektől*” [Kaszony_11. osztályos_lány] „*Beszédem függ az illető nemétől és korától, hogy hivatalosan vagy barátilag közelítsem meg a személyt.*” [Kaszony_9. osztályos_lány]

Mindössze egy diáknál volt jelen a lelkiállapot, mint beszédet befolyásoló tényező: „*Függ a hangulatomtól, a stressztől, idegességtől stb.*” [Kaszony_8. osztályos_lány]

Érdekes megfigyelés volt, hogy a diákok többsége úgy gondolja minden helyzetben egyformán beszél. Feltételezhető, hogy amiatt, mert a kérdést úgy értelmezték, hogy más nyelvre szoktak-e váltani, így azok, akik más nyelven nem tudnak, minden helyzetben magyarul beszélnek.

A következő kérdéssel, ami így hangzott: *Előfordult veled, hogy egy ukránul nem tudó vagy magyarul nem tudó barátodnak lefordítottál valamilyen magyar vagy ukrán nyelvű szöveget?* Azt szerettem volna vizsgálni, hogy a Kistérség iskoláiban tanuló diákoknál a mindennapok során mennyire van jelen a szituatív nyelvváltás.

A diákok 83%-a válaszolt a kérdésre nemmel, 17%-a viszont már volt olyan helyzetben, hogy segítségből fordított barátjának.

Ha a nyelvtudás tekintetéből közelítjük meg a válaszokat, akkor az ukrán nyelvtudás hiányának függvényében várható volt, hogy a diákok többsége nemmel fog válaszolni, mivel az anyanyelvén kívül más nyelvnek nincs a birtokában. Néhány válasz: „*Nem tudok ukránul sajnós*”, [Papi_8. osztályos_lány] „*Nem fordult elő*” [Som_8. osztályos_fiú] „*Nem fordult elő, mert csak magyarul beszélő barátaim vannak.*” [Zápszony_9. osztályos_lány]

Azok a diákok, akik igennel válaszoltak, velük gyakran előfordult, hogy a barátjuknak való segítség gyanánt, vagy éppen a helyzetből fakadóan nyelvet kellett váltaniuk: „*Mentem az*

utcán és megkérdezte egy ukrán, hogy hol az iskola” [Kaszony_11. osztályos_lány] „Igen, például az egyik barátnőm ukrán nyelvű iskolában járt és miután átment a magyar nyelvű iskolába, segitettem neki lefordítani a tantárgyak neveit ukránról magyarra, hogy be tudja írni a naplóba” [Kaszony_11. osztályos_lány], „Igen, KMPSZ – versenyen” [Som_8. osztályos_fiú]

A válaszokból látható, hogy a diákok nyitottak és segítőkészek voltak az ilyen helyzetekben, és készek voltak alkalmazkodni az adott kommunikációs helyzethez.

Érdekes megfigyelés volt, hogy olyan diákok is akadtak, akik nem beszélnek jól az államnyelvet, mégis az internet segítségével próbáltak nyelvet váltani annak érdekében, hogy segíteni tudjanak: *„Az internet segítségével a kisebbkori ukrán barátomnak segitettem megérteni egy két dolgot magyarul, mikor nálunk tartózkodtak huzamosabb ideig”, [Kaszony_11. osztályos_lány] „Igen, előfordult, egy barátnőm eljött Dnyipróból és nem nagyon tudtam vele kommunikálni és fordítóval beszéltem vele” [Kaszony_8. osztályos_lány]* Ebből látszik, hogy vannak olyan diákok, akik készek és motiváltak arra, hogy fejlesszék nyelvtudásukat és alkalmazkodjanak az adott helyzethez.

A kapott eredményekből megállapítható, hogy a diákok között vannak olyanok, akik képesek két eltérő nyelvet oda-vissza használni a mindennapi kommunikációban, és könnyen váltani tudnak a két nyelv között.

A következő kérdésben továbbra is a kódváltás jelenségét kívántam feltérképezni. A kérdés a következő volt: *Volt olyan eset, hogy egy magyarul vagy ukránul nem beszélő osztálytársad jelenlétében, egy másik személlyel továbbra is magyarul vagy ukránul beszéltél?* Két opció volt elérhető, az igen és nem.

A diákok 46%-a jelölte az igen opciót, vagyis ezeknél a diákoknál nem jellemző a kódváltás, 54%-a viszont a nem opciót jelölte. Akik a nem opciót választották, még nem kerültek olyan helyzetbe, ahol nyelvet kellett volna váltaniuk.

Másodnyelvi elemek vizsgálata a tanulók nyelvhasználatában

A kérdőív további részében a diákok nyelvhasználatában megjelenő/használatos a másodnyelvi elemeket szerettem volna vizsgálni. Ezáltal betekintést szerettem volna nyerni abba, hogy milyen másodnyelvi elemek jelenhetnek meg a tanulók kommunikációjában.

Az első ilyen kérdés körülírások alapján történő azonosítás volt, ami így hangzott: *Mit írtunk körül? Válaszodat írd a megadott vonalra!* A diákoknak összesen 6 körülírást kellett azonosítaniuk. Igyekeztem olyan körülírásokat összeválogatni, amelyekkel az

iskolai környezetben a diákok gyakran találkoznak és Kárpátalján is elterjedtek a másodnyelvi formában.

egy helység, ahol enivalót lehet venni az iskolában – a diákok körében mindössze csak 1 diák írta, a *sztolova* másodnyelvi formát. A leggyakoribb válasz a *büfé* (45 tanuló) volt. További megnevezések között szerepelt az *étkezde* (17), *ebédlő* (6), *menza* (3), *bolt* (2). A kölcsönzó megjelenésének hiányát indokolhatja az is, hogy a kistérség iskoláiban már nem található olyan helyiség, ahol enivalót lehetne vásárolni.

gyümölcsből készült rostos ital – az előző körülíráshoz hasonlóan a *szok* (8) kölcsönzött változat a diákok körében nem mondható elterjedtnek. A leggyakoribb válasz itt is a sztenderd *gyümölcslé* (28) volt, illetve elterjedt válaszok közé tartozik az *ivólé* (26). Kisebb arányban, de a következő megnevezések is előfordultak: *narancslé*, *rostos*, *almalé*, *üdítő*.

eszköz, amely képet vagy videót vetít egy felületre, például egy vászonra vagy falra – a diákok többsége a sztenderd változatot említette a körülírt fogalomnak, ami a *vetítő* (52), *kivetítő* (14). A kölcsönzött *projektor* változatot mindössze 5 diák használja. Voltak diákok, akik a körülírást félreértelmezték, ebből érdekes válaszok születtek: *informatika terem*, *mozi*, „*nem tudok szépen festeni*”, *ragasztó*.

egy vékony, henger alakú eszköz, amely a toll részét képezi, a tinta folyamatos áramlását biztosítja – a kifejezés szláv nyelvi formája a leggyakoribb a diákok körében: *paszta* (37). További magyar megnevezések között szerepelt a *tollhegy* (11), *tollbetét* (9), *toll*, *golyó*, *tinta*.

télen terjedő betegség, ami orrfolyással, lázzal, tüsszentéssel jár – a diákok nagyon minimális számban nevezték meg a kölcsönzött: *gripp* (3). Viszont érdekes volt, hogy egyforma arányban jelölték a sztenderd *influenza* (31), illetve a *nátha* (31) kifejezéseket. Előforduló magyar megnevezések között szerepelt még a *betegség* és *megfázás*.

egy orvosi dokumentum, amely tanúsítja egy diák betegségét és az általa igényelt szabadnapokat – a tanulók válaszaiban a sztenderd változat a legelterjedtebb: *igazolás* (43). Viszont gyakori volt a kölcsönzött a *szprávka* (22) említése is. A válaszok között szerepelt még a *cédula* és *beteglap* megnevezés is.

A körülírások alapján történő elemzés során érdekes megfigyelések mutatkoztak. A válaszok alapján látható, hogy az ukrán nyelv magyar nyelvre gyakorolt hatása nem mutatkozik olyan erőteljesen a diákok nyelvhasználatában, mint ahogyan azt előzetesen feltételeztem. Ezzel szemben, a tanárok körében sokkal nagyobb volt az arány.

Mindezek ellenére fontos megjegyezni, hogy sok diák ismeri a kölcsönzött változatokat is, ami azt sugallja, hogy bár az ukrán nyelv hatása nem domináns mégis jelen van és befolyásolja a diákok nyelvhasználatát.

A kérdőív további része a kép azonosítás volt, ahol a diákoknak 8 különböző képet kellett felismerniük. Igyekeztem olyan képeket (a körülíráshoz hasonlóan) összeválogatni, amelyeknek a térségben a sztenderd és a kölcsönzött változata is ismert lehet a diákok körében és amelyekkel az iskolai környezetben is gyakran találkozhatnak.

	<p>A képen látható tárgyat, a diákok közül legtöbben a kölcsönzött változatot nevezték meg, ami a <i>cellux</i> (39) és a <i>szkoccs</i> (20). A leggyakoribb válaszok között előfordult a magyar változata is a ragasztószalag (8). További megnevezések: <i>szigetelőszalag</i>, <i>szikszalag</i>.</p>
	<p>A képen szereplő folyékony ragasztót 65 diák nevezte a magyar megnevezésén <i>ragasztónaknak</i>. Az ukr./or. <i>pevea</i> megnevezést mindössze 5 diák használja.</p>
	<p>A képen látható gyurmát a diákok közül legtöbben a magyar megnevezésén, azaz <i>gyurma</i> néven említették. (57) 18-an nevezték <i>plasztelinnek</i> ukr. „<i>пластлін</i>”. Megnevezések között szerepelt még a <i>paszta</i>.</p>
	<p>A következő képen szereplő gémpapírcsot 2 diák nevezte <i>szkrepkinek</i>, ukr. 'скрепка', or. 'скрепка'. Nagyobb számban nevezték <i>gémkapocsnak</i> (63-an) és <i>iratkapocs-nak</i>.</p>

	<p>A képen látható mappát 18 diák nevezte <i>mappának</i>. A kölcsönzött megnevezését használják a legtöbben, mindössze 53 diák használja, ukr/or. <i>'nanka'</i>. Előforduló válasz volt még a <i>notesz, könyv, napló, irattartó</i>.</p>
	<p>A képen látható zsömlét 38 diák nevezte a magyar megnevezésén, <i>zsömlének</i>. Gyakori válasz volt még a kölcsönzött változata, ami a <i>bulocska</i> 30-an nevezték így. További válaszok: <i>kifli, kenyér</i>.</p>
	<p>A képen látható atlétát, 15-en nevezték atlétának. A kölcsönzött májka megnevezést mindössze 44 diák használja or. <i>„майка”</i>. További magyar megnevezések a következők voltak: <i>trikó, pulóver, póló</i>.</p>
	<p>A képen látható egészségügyi mentődobozt, 78 diákból 48-an nevezték <i>elsősegély doboznak</i>. Az ukr/or. kölcsönzött <i>антечка</i> megnevezést 11 diák használja. Illetve kölcsönzött változatok között szerepelt még a <i>medkit</i> megnevezés (3). Előforduló magyar megnevezések voltak még: <i>egészségügyi, gyógyszeres, orvosi doboz</i>.</p>

A kérdőív következő kérdésében azt vizsgáltam, hogy a tantárgyak megnevezése során, mennyire használják a diákok a sztenderd változatot. A kérdés a következőképpen hangzott: *Sorold fel a tantárgyaidat!* A diákok válaszai a következők voltak: *Ukrán ny./ir. Magyar ny./ir., Biológia, Földrajz, Angol, Munka, Torna, Algebra, Egészség, Mértan, Kémia, Fizika, Ukrán történelem, Világ történelem, Magyar történelem, Művészet történelem, Hittan, Nevelői, Biosz, Csillagászat, Katonai, Művészet, Infó, Integrált irodalom, Társadalom, Matek, Jog, Tesi.*

A diákok válaszaiban megfigyelhető volt, hogy számos tantárgy megnevezése mellett szerepelt a sztenderd és köznyelvi változat is. Egyes diákok esetében a sztenderd alak rövidített formája is előfordult. Például *matematika* helyett *matek*, *történelem* helyett *töri*, *testnevelés* helyett *teszi*, *biológia* helyett *biosz*, *informatika* helyett *infó*.

Ugyanakkor néhány tantárgy esetében csak nem sztenderd megnevezés szerepelt: *katonai*, *jog*, *társadalom*, *egészség*.

Az alábbi kérdéssel főként a diáknyelv sajátosságaira voltam kíváncsi, és arra, hogy hogyan tükröződnek ezek a hétköznapi helyzetekben a diákok nyelvhasználatában, ezáltal egyszerű hétköznapi kérdéseket tettem fel: *Sorold fel mi található az iskolatászkádban!*

A tanulók válaszai nagyon hasonlóak voltak, a válaszokban ismétlődő tárgyak jelentek meg. A leggyakrabban felsorolt tárgyak a következők voltak: *könyv*, *füzet*, *toll*, *kaja*, *napló*, *tea*, *étel*, *tolltartó*, *vonalzó*, *körző*, *tanszerek*, *szonya*, *dezodor*, *telo*, *víz*, *papír*, *zsebkezdő*, *házkulcs*, *sok pénz*, *nedvestörölő*, *atlasz*, *durex*, *coca-cola*, *nasi*, *ceruza*, *kártya*, *páпка*, *tornacipő*, *fésű*, *parfüm*, *kontúr*, *uzsonna*, *zenedoboz*, *ragasztó*, *tanszerek*, *számológép*, *joghurt*, *tükör*, *cukorka*, *hegyező*, *radír*.

A válaszokból megfigyelhető, hogy a másodnyelvi hatás jelen van a diákok nyelvhasználatában, ugyanis a válaszok között szerepelt a *páпка* kölcsönszó. A diákok nyelvhasználatában széles körben elterjedt a szleng használata: *kaja*, *szonya*, *telo*, *nasi*. Ami nem meglepő, mivel a mai fiatal generációnál a rövidített és lazább kommunikáció a jellemzőbb.

Viszont ennél a kérdésnél is voltak, olyan diákok, aki nem jól értelmezték a kérdést és nem az iskolatászkában található tárgyakat írták le, hanem az iskolában szereplő dolgokat: *ebédlő*, *tornaterem*, *kabinetek*, *osztályok*, *padok*, *plakátok*, *öltöző*, *udvar*, *könyvtár*, *étkezdé*, *mosdó*, *fűtőház*, *könyvtár*.

A következő két kérdésben a nyelvi tájképkutatásokra helyeztem a hangsúlyt, melyek az iskolai környezetben megjelenő feliratokra, képekre fókuszálnak. Célom az volt, hogy feltérképezzem, milyen nyelvi és vizuális jelek, tartalmak jelennek meg az iskolákban, és mennyire tudnak a diákok tájékozódni ezekben az elemekben. A kérdés a következő volt: *Sorold fel, melyek azok a kiírások az iskolában, amiken nem magyar nyelvű a szöveg!*

Fontos volt számomra, hogy minél részletesebb képet kapjak arról, hogy milyen nyelvi és kulturális kontextusokon keresztül élik meg a tanulók mindennapi iskolai környezetüket, és hogy mennyire értik és érzékelik ezeket az információkat.

A diákok válaszaiból egyértelműen kiderült, hogy érzékelik az államnyelven is megjelenő elemeket környezetükben, annak ellenére, hogy a kistérség iskolái mind magyar oktatási intézmények. Sokan említették a *tájékoztató feliratokat* (12), *szemléltetőket* (21) *plakátokat* (36), *helység kiírások, faliújságok, tűzvédelmi és balesetvédelmi szabályok, az iskola neve, osztálysarok, ukrán plakátok, higiéniai előírások, himnusz*, amelyek államnyelven is megjelennek az iskolákban. Ez arra utal, hogy a diákok figyelmet fordítanak az ilyen nyelvi és vizuális elemekre, illetve a nyelvi és kulturális sokszínűség jelen van az iskolai környezetben.

A másik kérdésem, amelyben még szintén a nyelvi tájképen volt a hangsúly így szerepelt: *Találhatók-e a magyar és az ukrán nyelvű szövegek mellett mások is (pl. angol, német) az iskolában?*

A kérdőív eredményei alapján látható, hogy a diákok túlnyomó többsége, azaz 79%-a úgy nyilatkozott, hogy az iskolában nem találhatók magyar és ukrán nyelven kívül más nyelveken írott szövegek, mindössze 21%-a írta azt, hogy igen.

Azok, akik igennel válaszoltak, a következőket írták: *„angol kabinetben található az angol nyelvű és egy német nyelvű szemléltető, amin kifejezések vannak”, „helység, kiírások”, „angol az angol könyvekben”*.

Fontos megjegyezni, hogy angol kabinet csak egyetlen iskolában, a Kaszonyi iskolában található. Ez arra utal, hogy az ilyen jellegű anyagok elhelyezése korlátozott és inkább ritka az iskolákban. Így megállapítható, hogy az angol és német nyelven írott szövegek jelenléte az iskolákban igen alacsony, és leginkább az angol kabinetben fordulnak elő, ami csak egy iskolára korlátozódik. Ezáltal arra a következtetésre jutottam, hogy az iskolákban nem igazán jellemző az angol vagy német nyelvű kiírások vagy más nyelvű anyagok jelenléte, és a diákok számára ezek inkább kivételes esetek.

A kérdőív utolsó három kérdésében különböző iskolai helységekre és tárgyra kérdeztem rá. Arra voltam kíváncsi a diákok melyik változatát használják az adott helységnek vagy tárgynak, a sztenderd vagy kölcsönzött változatot.

A Hová írják a tanárok a jegyeiteket? kérdésre kapott válaszok alapján látható, hogy a diákok többsége, azaz 52 fő, a sztenderd változatot, vagyis a *napló* kifejezést használja erre a célra. Azonban érdemes kiemelni, hogy 26 diák az *elektronikus napló* vagy annak rövidített formája, az *e-napló* mellett tette le a voksát. Ez azt jelzi, hogy az elektronikus napló használata egyre elterjedtebbé vált, különösen a 2021-es járványhelyzet miatt, amikor az oktatás online formában zajlott. Ebben az időszakban a diákok a jegyeiket az elektronikus naplóba kapták, ami az állami előírás gyanánt kötelező oktatásszervezési

elem lett a NUS-ban. A kölcsönzött változat, azaz más kifejezés használata egyáltalán nem volt jellemző a diákok körében ebben a kontextusban. Ez az eredmény arra utal, hogy az iskolákban általánosan elfogadott és használt kifejezések dominálnak a diákok nyelvhasználatában, és az elektronikus napló megjelenése további változást hozott az ilyen típusú kifejezések használatában.

A *Hogyan neveznéd azt a helyiséget, ahol az iskola fűtéséről gondoskodnak?* kérdés eredményeinek alapján elmondható, hogy a diákok túlnyomó többsége, hasonlóan az előző kérdéshez, a sztenderd változatot, azaz a *kazánház* kifejezést választotta erre a célra. A kölcsönzött változatát, azaz a *kocsegárka* kifejezés használatát mindössze két diák jelölte meg.

A *Hogyan neveznéd azt a helyiséget, ahol könyveket tárolják és lehet kölcsönözni?* kérdésnél tanulók 100%-nál a sztenderd változat az ismert, ami a *könyvtár*.

Ezek az eredmények egyértelműen mutatják, hogy a kölcsönzött szavak használata nem jellemző, vagy ismeretlen a diákok körében, és hogy a sztenderd, hagyományos kifejezések terjedtek el inkább az iskolai környezetben.

VIII. AZ ISKOLAI NYELVI TÁJKÉP KUTATÁS HELYSZÍNE ÉS MÓDSZEREI

Kutatásom során a Mezőkaszonyi Kistérség iskoláit választottam helyszínül, hogy részletesen megvizsgáljam és értelmezzem az iskolai nyelvi tájképet. Az iskolák környezete és belső területei jelentős információkat rejtnek magukban a nyelvi környezetről, a közösségi nyelvhasználatról és az esetleges nyelvi változatokról. A kutatás célja az volt, hogy átfogó képet kapjak arról, hogyan jelenik meg és milyen változásokon megy keresztül a nyelvi tájkép az iskolákban, valamint, hogy ezek a megfigyelések milyen következtetésekre vezethetnek az adott közösség nyelvi életével kapcsolatban.

A 2021-es évben bevezetett reformok számos változást hoztak az oktatási rendszerben, köztük az iskolák nevének megváltoztatását is. Ennek következtében az általam vizsgált hat intézmény neve is módosult. Azok az iskolák, amelyek érettségít szerveznek, mostantól líceumi „fokozatot” kapnak a nevükben, mint például a Kaszonyi Arany János Líceum.

Az alábbi képen a Somi Gimnázium alapító okirata látható.

1. kép. Somi Gimnázium (Forrás: saját kép)

Az Kistérség iskoláinak előtereibe lépve, már találkozhatunk olyan jellegű feliratokkal, amelyek azt sugallják, hogy a magyar nyelv mellett az államnyelv is meghatározó szerepet tölt be a magyar iskolák mindennapjaiban. Az előterekben látható himnuszok és hasonló elemek nyilvánvalóvá teszik, hogy az iskolák elkötelezettek a nemzeti kultúra és identitás

ápolása mellett, miközben hangsúlyozzák az államnyelv jelentőségét és tiszteletét is. Ez a megfigyelés rávilágít arra, hogy a magyar iskolákban az államnyelv és a nemzeti identitás megőrzése egyaránt fontos szempont. Illetve az ilyen jellegű megnyilvánulásokkal az állam követeléseinek, elvárásainak is eleget tesznek az iskolák.

2. kép. Kaszonyi Arany János Líceum (Forrás: saját kép)

3. kép. Somi Gimnázium (Forrás: saját kép)

Az iskolákban tapasztalható volt, hogy a termek nevei mindkét nyelven, azaz magyarul és ukránul is megjelennek. A magyar és ukrán nyelvű termek neveinek jelenléte lehetővé teszi, hogy minden tanuló könnyen azonosítani tudja a különböző helyiségeket, és hogy értsék és kövessék az iskolai tevékenységeket és rendelkezéseket.

4. kép. Zápszonyi Gimnázium

5. kép. Hetyeni Elemi Iskola

6. kép. Kaszonyi Arany János Líceum (Forrás: saját kép)

Az Kistérség iskoláiban megtalálhatók megvásárolt dekorációs elemek, amelyek valószínűleg már hosszabb ideje a tantermekben vannak jelen, valamint olyan szemléltetőanyagok, amelyeket maguk a pedagógusok vagy diákok készítettek saját kezűleg. Ezek megjelenése változhat az életkori célcsoporttól függően, lehetnek játékosabbak, színesebbek vagy éppen egyszerűbbek. A 7. és 8. képen például egy sokkal színesebb, játékosabb osztállysarkok láthatóak, amely az 1. osztályos diákok számára lett megvásárolva és alakítva.

7. kép. Papi Gimnázium

8. kép. Somi Gimnázium

A 9. képen ugyanúgy egy osztálysarkot láthatunk, azonban ez a 11B osztályhoz tartozik, ami egy idősebb korosztályt jelöl. Itt már nem annyira hangsúlyos a játékoság, inkább a kötelező dolgok, például a naposok beosztása, az órarend és hasonló elemek dominálnak.

9. kép. Kaszonyi Arany János Líceum (Forrás: saját kép)

Az iskola folyosóin és az osztálytermek falain gyakran láthatóak a gyerekek kézzel készített rajzai, melyek egy-egy nemzetiségi kulturális elemet örökítenek meg vagy dolgoznak fel. A 10. kép erre egy nagyon jó példa, amelyet a gyerekek készítettek, egy magyar vitézt ábrázol, melyek a magyarság hagyományaira, történelmére és nemzeti identitására utalnak.

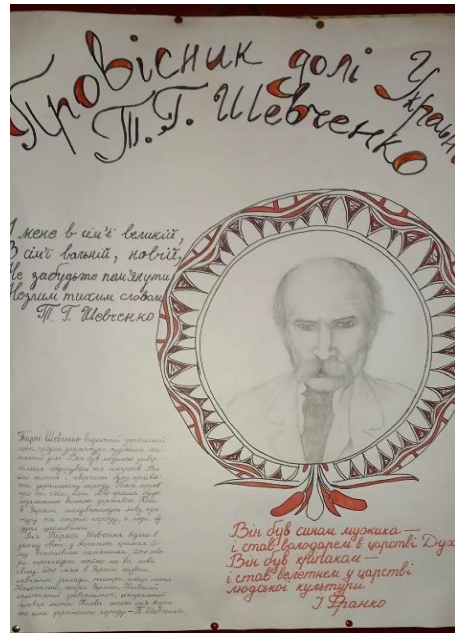

10. kép. Kaszonyi Arany János Líceum (Forrás: saját kép)

Az iskolákban kiemelkedő fontossággal bírnak mind a nemzeti, mind az állami ünnepek, amelyek az iskolák falain is feltüntetésre kerülnek. Ezek az ünnepek nem csak dekorációkon keresztül jelennek meg, hanem az iskolai programokban és eseményeken keresztül is megünneplésre kerülnek, így hozzájárulva az iskolai közösség összetartásához és az identitás erősítéséhez.

11. kép. Kaszonyi Arany János Líceum
(Forrás: saját kép)

12. kép. Zápszonyi Gimnázium
(Forrás: saját kép)

13. kép. Kaszonyi Arany János Líceum (Forrás: saját kép)

Az utóbbi évek háborús eseményei, még inkább hangsúlyozták az ukrán nemzet fontosságát és összetartását. Az ukrán állam részéről egyre nagyobb elvárás mutatkozik, hogy az állampolgárok az ukrán ünnepeket és kulturális eseményeket előtérbe helyezték és megünnepeljék. Ez az elvárás az iskolákra is hatással van, és az oktatási intézményekben is egyre inkább megfigyelhető az ukrán kultúra és identitás hangsúlyozása. Az iskolák falain és előtereiben gyakran találkozhatunk ukrán jellegű plakátokkal, amelyek az ukrán nemzeti ünnepeket és kulturális eseményeket hirdetik. Néhány iskolában akár külön ukrán sarkot is kialakítanak, ahol az ukrán kultúrával kapcsolatos információk és anyagok találhatóak. Ez

az intézkedés nemcsak az ukrán nemzet fontosságának és kulturális identitásának erősítését szolgálja, hanem az ország egységének és összetartásának megőrzését is.

14. kép. Zápszonyi Gimnázium (Forrás: saját kép)

15. kép. Kaszonyi Arany János Líceum
(Forrás: saját kép)

16. kép. Papi Gimnázium (Forrás: saját kép)

Az ukrán nemzet és kultúra hangsúlyos jelenléte mellett a magyar identitás és nemzetiség is kiemelkedő fontossággal bír az iskolákban. Annak ellenére, hogy az ukrán állam politikája az ukrán kultúra előtérbe helyezését támogatja, a magyar közösség és kultúra is mélyen gyökerezik a régióban és az iskolai közösségekben.

A magyar identitás és hagyományok megőrzése, valamint a magyar nemzetiség erősítése számos intézkedésen keresztül megnyilvánul az iskolákban. Az iskolák falain és előtereiben gyakran láthatóak a magyar nemzeti színek, zászlók, valamint olyan plakátok és dekorációk, amelyek a magyar kultúrát és történelmet hirdetik.

17. kép. Kaszonyi Arany János Líceum (Forrás: saját kép)

18. kép. Kaszonyi Arany János Líceum (Forrás: saját kép)

19. kép. Papi Gimnázium (Forrás: saját kép)

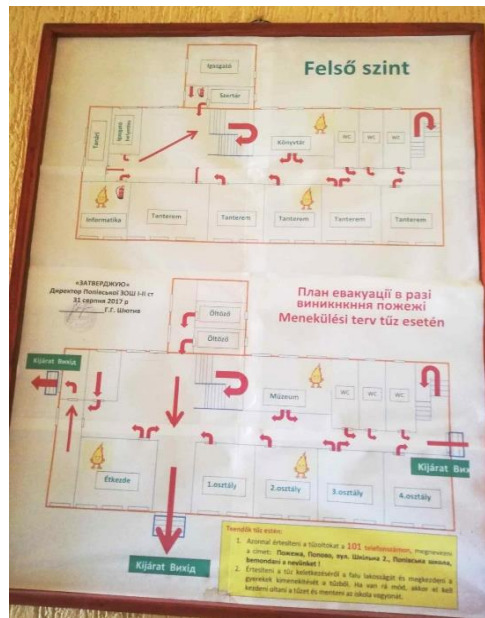
Az iskolákban rendszerint számos tájékoztató jellegű felirat található, melyek fontos információkat közvetítenek a diákok és a tanárok számára. Ezek a feliratok szolgálják az iskolai élet szervezését és biztonságát, valamint segítik az intézmény zavartalan működését. A csengetési rend, az ügyeletes tanárok, a házirend és a tűzvédelem feliratai mind a mindennapi iskolai élet részei, ezért magyar és ukrán nyelven is elérhetők az iskolák falain.

20. kép. Kaszonyi Arany János Líceum

21. kép. Papi Gimnázium

22. kép. Papi Gimnázium (Forrás: saját kép)

Az iskolákban gyakran előfordul, hogy bizonyos tájékoztatók vagy feliratok kizárólag magyar nyelven jelennek meg, és nem található meg az ukrán nyelvű változatuk, ilyen volt az ügyeletes tanárok és a csengetési rend is. A Papi Gimnáziumban készült 23. kép ezt szemlélteti.

23. kép. Papi Gimnázium (Forrás: saját kép)

24. kép. Papi Gimnázium (Forrás: saját kép)

25. kép. Kaszonyi Arany János Líceum (Forrás: saját kép)

Az iskolai térben megfigyelhető még az angol nyelv jelenléte, amely plakátokon, táblákon keresztül nyilvánul meg. Az angol nyelv plakátokon és más tájékoztató felületeken való megjelenése lehetőséget teremt az angol nyelvű kommunikáció gyakorlására és megerősítésére. Ezen kívül segíti a diákokat abban, hogy megismerjék és megértsék az

angol nyelvű kifejezéseket és szófordulatokat, amelyekre a mindennapi életben és a szakmai környezetben is szükségük lehet.

Az angol nyelv jelenléte az iskolai térben tehát nemcsak a globalizáció és a nemzetközi kommunikáció tükröződése, hanem az angol nyelv oktatásának és elterjedtségének fontosságát is hangsúlyozza az oktatási intézményekben.

26. kép. Papi Gimnázium (Forrás: saját kép)

27. kép. Kaszonyi Arany János Líceum (Forrás: saját kép)

8.1. Iskolai nyelvi tájkép az online térben

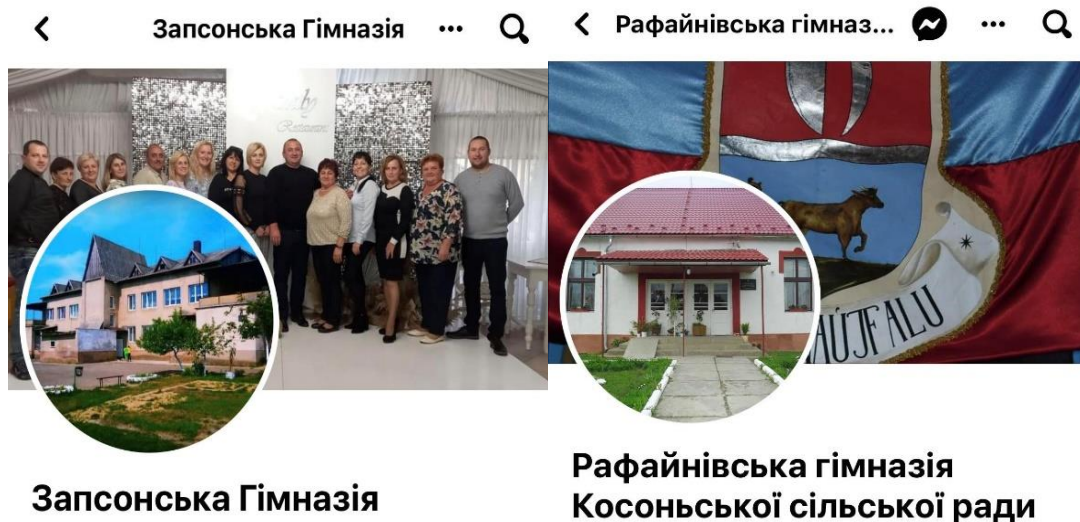
Az online jelenlét jelentősége az iskolai környezetben is egyre inkább megmutatkozik a mai világban. Az internet és a digitális eszközök elterjedése révén az iskolák könnyebben és gyorsabban tudnak tájékoztatást nyújtani diákoknak, szülőknek és tanároknak egyaránt. Az online platformok és kommunikációs csatornák lehetővé teszik az iskolák számára,

hogy gyorsan megosszák fontos információkat, híreket, eseményeket és aktualításokat az érdeklődőkkel.

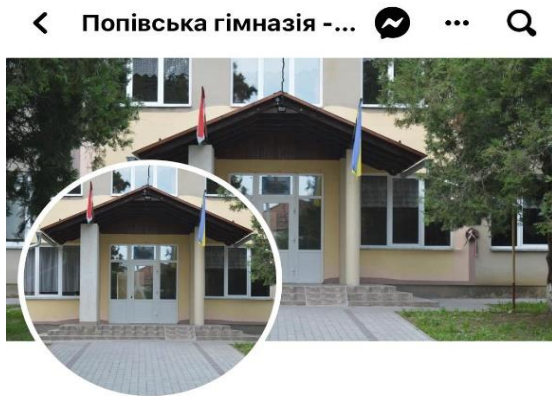
Az online jelenlét révén a szülők is könnyebben bepillantást nyerhetnek az iskolai életbe. Az iskolák oldalai, közösségi média platformjai vagy speciális alkalmazások lehetőséget kínálnak arra, hogy a szülők követhessék gyermekeik tanulmányait, tájékozódhassanak az iskolai eseményekről és kapcsolatba léphessenek az iskola vezetésével vagy tanáraival.

Az online jelenlét tehát nemcsak a kommunikációt teszi hatékonyabbá az iskolák és a közösségük között, hanem segíti az információáramlást és hozzájárul a szülők és diákok aktívabb részvételéhez az iskolai életben. Ezáltal az online platformok és eszközök által teremtett lehetőségek kihasználása egyre fontosabbá válik az oktatási intézmények számára a mai digitális világban.

Az online térben is fellelhetők a magyar és ukrán nyelvű feliratok és kommunikációk, éppúgy, ahogyan az offline térben is tapasztalhatók. Az iskolák weboldalain és más online felületein gyakran megtalálhatók az intézmény nevei mind ukránul, mind magyarul, hogy megfeleljenek mindkét nyelvet beszélő közösségek igényeinek és elvárásainak.

A képen látható, hogy a Zápszonyi Gimnázium és a Rafajnai Gimnázium esetében csak ukrán nyelven jelenik meg az iskola neve.

**Попівська гімназія - Рарі
Gimnázium**

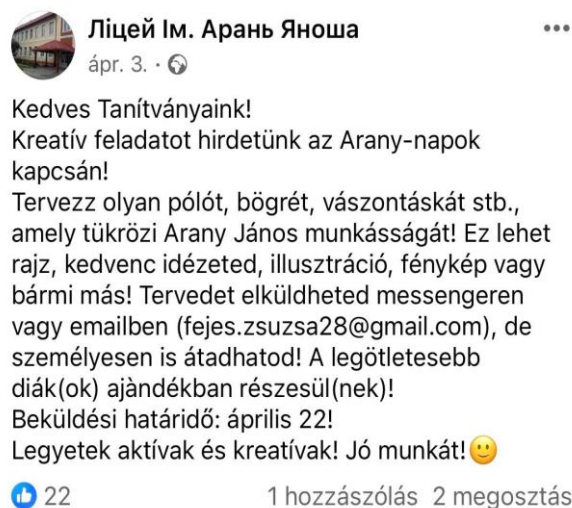

Ліцей Ім. Арань Яноша (Arany
János Líceum)

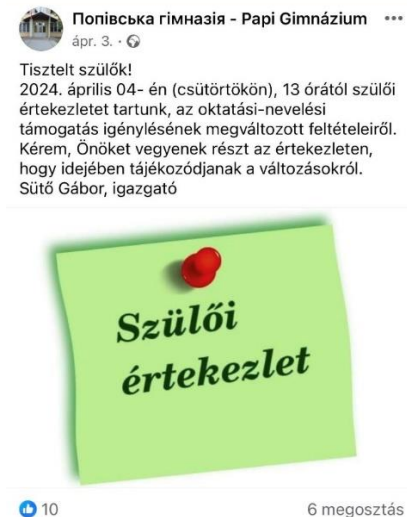
A Papi Gimnázium és a Kaszonyi Arany János Líceum esetében mind az ukrán, mind a magyar nyelvű megnevezés is feltüntetésre kerül.

Érdekes volt számomra az iskolák digitális jelenlétének megfigyelése, ami a Facebook oldalakon közzétett tájékoztató jellegű kiírások nyelvi összetételét illeti. Különösen figyelemre méltó volt, hogy számos iskolai bejegyzés, amely tartalmazta például a szülői értekezletek időpontját, az iskolabusz menetrendjét, az oktatási év kezdésének részleteit vagy akár különböző pályázatok hirdetését, kizárólag magyar nyelven jelent meg.

A magyar nyelvű kiírások dominanciája a Facebook oldalakon azt sugallhatja, hogy az iskolák főként a magyar anyanyelvű diákok és szüleik számára kívánják biztosítani az aktuális információkat és eseményeket.

28. kép. Hirdetés diákok számára

29. kép. Szülői értekező tájékoztató

Рафайнівська гімназія Косоньської сільської ради ...

2022. márc. 18. · 🌐

Tisztelt Szülők, kedves Gyerekek! A kistérségünk határozata alapján hétfőtől (március 21-től) folytatódik az oktatás, távoktatás formájában.

30. kép. Oktatási tájékoztató

Лицей Ім. Арань Яноша ...

ápr. 10. · 🌐

Az érintettek figyelmébe!
A Haranglábról induló iskolabusz holnaptól menetrendszerűen közlekedik!

10

3 megosztás

31. kép. Iskolabusz menetrendjének tájékoztatása

Az iskolák Facebook oldalain viszont, ami az eseményeket illeti mind magyar, mind pedig államnyelven kiírásra kerülnek.

Рафайнівська гімназія Косоньської сільської ради ...

2023. máj. 6. · 🌐

Цивільна оборона у гімназії.
Polgárvédelmi foglalkozás keretében gimnáziumunk tanulói elméleti és gyakorlati foglalkozásokon vettek részt. A foglalkozások célja, hogy a tanulók alapszinten elsajátítsák a legfontosabb tudnivalókat katasztrófák esetén.

32. kép. Polgárvédelmi nap eseményei

Запсонська Гімназія ...

2023. máj. 5. · 🌐

День Матері у Запсонській гімназії
Anyák Napja a Zápszonyi Gimnáziumban

Fordítás megtekintése

33. kép. Anyák napi ünnep eseményei

34.kép. Tematikus foglalkozás eseményei

35. kép. Bizonyítványátadás

Az iskolák online jelenlétében a különböző ünnepek, megemlékezések kiírása terén is érdekes volt megfigyelni, hogy azok az események, amelyek ukrán vonatkozásúak, például ukrán nemzeti ünnepek vagy megemlékezések, ukrán nyelven kerülnek kiírásra az iskolák Facebook oldalain. Ugyanígy, a magyar identitású események esetében, mint például magyar nemzeti ünnepek vagy helyi magyar közösségi események, a magyar nyelvű kiírás figyelhető meg.

Ez a gyakorlat hangsúlyozza az iskolák törekvését arra, hogy az online térben is tükrözzék az adott események és ünnepek jellegét és hátterét. Az ukrán és magyar nyelvű kommunikáció elkülönítése segíthet abban, hogy mindkét nyelvi közösségnek megfelelő és személyre szabott információkat nyújtsanak az iskolák. Emellett ez az eljárás tükrözi az iskolák tiszteletét és elkötelezettségét mindkét kulturális hagyomány és identitás iránt, és segít abban, hogy minden diák és szülő számára hozzáférhetővé tegyék az iskolai élet különböző aspektusait.

Ukrán események:

Попівська гімназія - Papí Gimnázium
márc. 7. · 🌐

210 РІЧНИЦЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

9 березня 2024 року Україна відзначає 210-річницю від дня народження видатного українського поета Тараса Григоровича Шевченка.

Сьогодні, відзначаючи 210-річницю від дня народження Тараса Шевченка, ми вклоняємось перед Великим Кобзарем, який своїм життям, своєю наскрізною українською вдачею, своїм безсмертним словом – є прикладом невтомного борця за волю, правду, мир та єднання.

З метою вшанування видатного сина українського народу – Тараса Григоровича Шевченка, популяризації спадщини Великого Кобзаря, провели:

- уроки на тему «Ми чуємо тебе, Кобзарю, кризь століття»
- літературні вікторини: «Що ми знаємо про Шевченка?»
- виставка: «Духовний безмір Шевченка – поета і художника, людини й особистості»
- Шевченківські читання «Починаймо рідне слово зі сторінки «Кобзаря»

Fordítás megtekintése

36. kép. Sevcsenko emlékünnap

Запсонська Гімназія

2023. aug. 25. · 🌐

32 річниця Незалежності України!
Діти Запсонської Гімназії святкують та вітають Україну!

Fordítás megtekintése

37. kép. Ukrajna függetlenségének napja

Ліцей Ім. Арань Яноша

márc. 12. · 🌐

Вікторина "Поетичні хвилини з Тарасом Шевченком"

Éva Ember

Fordítás megtekintése

38. kép. Költői percek

Magyar események:

39. kép. Anyanyelv napja

40. kép. Magyar költészet napja

A nyelvi tájkép kutatásának során érdekes megfigyeléseket tettem az iskolák offline és online tereiben. Mind az iskolák falain belül, mind az online platformokon jelen van a magyar és az államnyelv, amelyek fontosak a tájékoztatás szempontjából. Az iskolák igyekeznek biztosítani a szükséges információkat mind az ukrán, mind a magyar nyelvű közösség számára.

A megfigyelések azt mutatják, hogy az iskolák hangsúlyt helyeznek mind az ukrán, mind a magyar nemzet és kultúra fontosságára. Az ukrán ünnepek és megemlékezések, valamint az államnyelvű kommunikáció jelenléte azt jelzi, hogy az iskolák eleget tesznek az ukrán állam elvárásainak és az ukrán nemzet fontosságának hangsúlyozásának. Ugyanakkor, a magyar identitás és hagyományok is megmaradnak és fontos szerepet játszanak az iskolai életben.

ÖSSZEFOGLALÁS

Diplomamunkámban a Mezőkaszonyi kistérség magyar tannyelvű iskoláinak nyelvhasználati színtereit vizsgáltam az államnyelvi hatás megnyilvánulásai szempontjából. Kutatásom célja az volt, hogy feltárjam, milyen hatással van az államnyelv, azaz az ukrán, a magyar iskolák nyelvhasználatára ebben a régióban. Ennek során arra törekedtem, hogy részletesen megértssem és feltárjam az államnyelvvvel való érintkezés következményeit a magyar tannyelvű oktatásra és a diákok nyelvi környezetére.

A kutatás során egyértelműen kiderült, hogy a kistérség iskoláiban a tanárok és diákok nyelvhasználatát egyaránt befolyásolja az államnyelv jelenléte. Ez az összetett nyelvi környezet a másodnyelvi hatásokat tükrözi a mindennapi kommunikációban. A kutatásom kezdetén felvetett hipotézisek között olyanok is vannak, amelyek megerősítést nyertek az adatok elemzése során, mások viszont nem. A különböző eredmények összehasonlítása és értékelése során láthatóvá vált, hogy bizonyos elképzeléseim megerősödtek a gyűjtött adatok alapján, míg másoknak nem találtam empirikus támaszt:

Beigazolódtott, hogy a kistérség magyar tannyelvű iskoláinak diákjainál alacsony szintű az államnyelv ismerete. A tanulók államnyelvi készségei nem elégítik ki a mindennapi kommunikációs igényeket, ami részben visszavezethető a módszertanilag nem megfelelő oktatásra. (Csernicskó 2012: 99)

A hipotézisem beigazolódtott, miszerint a diákok többsége nem rendelkezik pontos ismeretekkel a kölcsönszavak jelentéséről és használatáról. Mivel kiderült, hogy a tanulók bizonytalanok voltak a kölcsönszavak jelentését illetően, és nem tudták helyesen alkalmazni azokat a megadott kontextusokban.

A válaszok elemzéséből egyértelműen kiderült, hogy a kódváltás jelensége, mind a tanárok, mind a diákok körében leginkább funkcionális célokat szolgál. Ez azt jelenti, hogy a kódváltás gyakrabban történik annak érdekében, hogy a kommunikáció gördülékenyebb legyen, és a résztvevők jobban megértsék egymást.

Az adatok elemzése alapján beigazolódtott, hogy mind a diákok, mind a tanárok érzékelik és tudatában vannak annak, hogy a kárpátaljai magyar nyelvhasználat eltér a magyarországitól. Ez a megállapítás különféle nyelvi sajátosságokban és kifejezésekben mutatkozik meg, amelyeket a résztvevők a kérdőívek kitöltésekor felismertek és megfogalmaztak.

Az eredmények alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az iskolák vizuális nyelvhasználati területein az ukrán nyelv jelenléte jelentősen megnőtt. Az ukrán nemzet fontosságának hangsúlyozása, valamint az állam támogatása az ukrán nyelv terjedéséhez és erősítéséhez vezetett az oktatási intézményekben is. Ennek eredményeként az ukrán nyelv jelenléte az iskolák látható területein is egyre inkább láthatóvá vált. Ez az eredmény ellentmond az eredeti hipotézisnek, amely szerint a magyar nyelv dominanciája megmarad az iskolák vizuális környezetében, és az államnyelv inkább csak korlátozottan jelenik meg.

A diplomamunkám keretében elértem a kitűzött célt, és választ kaptam az általam felvetett kutatási kérdésekre. Sikerült alátámasztanom vagy megcáfolnom az összes általam megfogalmazott hipotézist, ami fontos mérföldkő a kutatásom szempontjából. Ezek az eredmények hozzájárulhatnak a kárpátaljai anyanyelvoktatás hatékonyságának javításához, valamint segíthetnek pontosítani a magyar–szláv nyelvi kapcsolatokat vizsgáló kutatásokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Benő Attila 2008: *Kontaktológia. A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai*. Egyetemi Műhely Kiadó Bolyai Társaság – Kolozsvár
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2003B: A kétnyelvűség (bilingvizmus) fogalma. –In. Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István–Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Crystal David 2003 (1998) *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris
- Csernicskó István 1995: A kárpátaljai magyarság és kétnyelvűség (1945-1993). – In. Kassai Ilona szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Csernicskó István 2012: *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. PoliPrint Kiadó, Ungvár.
- Csernicskó István 2016a: A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája. *Acta Humana – Emberi jogi közlemények* 4. évf. 3. sz. /2016a, 91-105
- Csernicskó István 2016b: A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája. *Magyar Nyelv* 112: 50-62
- Csernicskó István 2013: *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867-2010)*, Gondolat kiadó, Budapest.
- Csernicskó István szerk. 2010a. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Budapest-Beregszász: MTA Magyar Tudományosságért Külföldön Elnöki Bizottsága – Hodinka Antal Intézet 2010. (Társszerző: Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Hires–László Kornélia, Karmacsi Zoltán, Márku Anita, Molnár D. István, Molnár József)
- Csernicskó István 2018a: A kárpátaljai magyar kisebbség nyelvmegtartásáról és gazdasági életképességéről a nyelvi tájkép tükrében. *Metszetek: Társadalomtudományi folyóirat* 7/1: 119-141
- Fedinec Csilla 2002. *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely: Fórum Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Gáldi László 1978: *Orosz –magyar szótár*. Harmadik kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Gazdag Vilmos 2014. *Orosz/ukrán nyelvi hatás a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban*. Jegyzet. Beregszász.
- Gazdag Vilmos 2018: *Segédkönyv a szláv-magyar nyelvi kapcsolatok tanulmányozásához*. Beregszász: Ungvár: RIK-U
- Göncz Lajos 1985. *A kétnyelvűség pszichológiája*. Forum Könyvkiadó: Újvidék.
- Grosjean Francois 1982. *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge: Harvard University Press
- Haugen Einar 1950 The analysis of linguistic borrowing. *Language* 26: 210-231
- Janmaat, Jan Germen 2000. *Nation-Building in Post-Soviet Ukraine: Educational Policy and the Response of the Russian-Speaking Population*. Amsterdam: Netherlands Geographical Studies.
- Karmacs Zoltán 2016. Zárszony és Mezőkaszony nyelvi tájképének változása. In: Барчан В. В., Белей Л. О., Венжинович Н. Ф., Кузьма О. Ю., Староста О. І., Шаркань В. В., Шумицька Г. В., Ярема Х. І. ред. *Студії з філології та журналістики: Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів „Актуальні проблеми філології та журналістики”*. Ungvár: Grazhda, 239–241.
- Karmacs Zoltán 2017. A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa. In: Márku Anita – Tóth Enikő szerk. *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: „RIK-U”, 54–60.
- Kiss Jenő (1995): *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Kiss Jenő 2002: *Társadalom és nyelvhasználat* Szociolingvisztikai alapfogalmak Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kontra Miklós 1981: *A nyelvek közötti érintkezés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre*. Nyelvtudományi Értekezések. 109. sz. Budapest Akadémiai kiadó
- Kótyuk István 1995. *Anyanyelvünk peremén*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 58. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó
- Laihonen, Petteri 2012. Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum. Társadalomtudományi Szemle*. 14. évf. 3. sz. /27-49
- Laihonen, Petteri – Csernicskó István 2017. Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép délszlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. *Regio* 25/3: 50-81
- Landry – Bourhis 1997. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality An Empirical Study *Journal of Language and Social Psychology* 16(1): 23-49

- Lanstyák István 1998. *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai*.
Dunaszerdahely: Lilium Aurum
- Lanstyák István 2006. *Nyelvből nyelvbe*. Tanulmányok a szókölcsonzésről, kódváltásról és fordításról. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- Molnár József- Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. KMPSZ - II.RFKMF, PoliPrint Beregszász-Ungvár.
- Pachné Heltai Borbála 2020. Iskolai nyelvi tájkép: a nyelvi ideológiák szerepe a tanulás – tanítás folyamataiban. In: Borbély Anna (szerk.) *Nemzetiségi nyelvi tájkép Magyarországon*. Budapest: Nyelvtudományi Intézet, 185-209
- Pietikäinen, Sari – Lane, Pia – Salo, Hanni – Laihiala-Kankainen, Sirkka 2011. Frozen actions in the Arctic linguistic landscape: A nexus analysis of language processes in visual space. *International Journal of Multilingualism* 8(4): 277–298.
- Rot Sándor 1967: = Rot, A. Magyar-ukrán és ukrán-magyar kétnyelvűség Kárpát-Ukrajnában – In. *Magyar Nyelvőr* 91. évf. 2. sz. / 1967, 185-191
- Rot Sándor 1968: = Rot Alexander. *A magyar nyelv fejlődése. A magyar keleti szláv nyelvi kapcsolatok*. Kijev- Uzsgorod: Ragyanszka Skola.
- Scollon, Ron & Suzie Wong 2003. *Discoursesinplace: Languageinthematerialworld*. London: Routledge.
- Shohamy, Elana & Durk Gorter (eds.) 2009. *LinguisticLandscape: ExpandingtheScenery*. London: Routledge.
- Shohamy, Elena – Ben-Rafael, Eliezer – Barni, Monica (szerk.) 2010. *Linguistic landscape in the city*. Clevedon, UK., *Multilingual Matters*
- Sulán Béla 1963: *A kétnyelvűség néhány kérdéséről* — In. *Magyar Nyelv* 59. évf. 3. sz./ 1963. 253–265.
- Szabó Tamás Péter 2017. *Keresztény iskolai nyelvi tájkép*. *Regio* 25. évf. 3. sz. /82-112
- Tódor Erika – Mária 2019. *Hétköznapi kétnyelvűség. Nyelvhasználat, iskolai nyelvi tájkép és nyelvi én a romániai magyar iskolákban*. Ráció Kiadó – Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest
- Trudgill Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGYTF Kiadó.
- Weinreich Uriel 1953. *Languages in Contact. Findings and Problems*. New York: Publications of Linguistic Circle of New York – Number 1

- Гульпа Людміла 2000. *Особливості розвитку шкільництва національних меншин у Закарпатській області*. In: Horváth Katalin – Fábíán Miroszláva szerk. *Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця, 186–192*. Ужгород: Ужгородський державний університет
- Кормочі Золтан 2003. *Стан викладання української мови з угорською мовою навчання в Закарпатській області*. In: *Молодь, освіта і культурна самосвідомість*, 178–180. Київ: Видавництво Європейського університету.
- Мотильчак Михайло 2009. *Шляхи поліпшення вивчення української мови як державної у загальноосвітніх навчальних закладах області з навчанням мовами національних меншин*. In: Герцог Юрій szerk. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*, 36–44. Ужгород, Поліграфцентр Ліра
- Повхан Катерина 1999. *Державна мова в школах національних меншин*. *Українська мова і література в школі* 1999/4: 55–57.
- Райплик-Горват Жужанна 2002. *Особливості вивчення державної мови у школах з угорською мовою навчання на Закарпатті*. In: *Молодь, освіта і культурна самосвідомість*, 177–179. Київ: Видавництво Європейського університету

РЕЗЮМЕ

Дипломну роботу я провела, досліджуючи використання мови в угорськомовних школах Косоньської сільської громади з точки зору впливу державної мови. Метою мого дослідження було виявити, який вплив має державна мова, тобто українська, на використання мови в угорських школах у цьому регіоні. В ході дослідження я ставила перед собою завдання ретельно зрозуміти та вивчити наслідки контакту з державною мовою на викладання угорською мовою та мовне середовище учнів.

Дослідження виявило, що в школах краю як викладачі, так і учні використовують мову, на яку впливає присутність державної мови. Це складне мовне середовище відображає другомовний вплив у повсякденному спілкуванні. Серед гіпотез, висунутих на початку дослідження, деякі були підтверджені під час аналізу даних, а інші - ні. Порівнюючи та оцінюючи різні результати, стало очевидним, що деякі мої уявлення підтверджуються зібраними даними, так як іншим не знайшов емпіричної підтримки.

Підтвердилось, що учні угорськомовних шкіл мікрорайону мають низький рівень володіння державною мовою. Моя гіпотеза підтвердилася, що більшість учнів не має точних знань про значення та використання спільних слів. За результатами аналізу відповідей стало очевидно, що явище перемикування коду служить переважно функціональним цілям як для вчителів, так і для учнів. З аналізу даних випливає, що як учні, так і вчителі усвідомлюють, що угорська мова на Закарпатті відрізняється від угорської в Угорщині. На основі результатів дослідження я прийшла до висновку, що присутність української мови значно зросла у візуальних зонах мовного використання шкіл. Наголошення на значущості української нації та підтримка держави сприяли поширенню та підсиленню української мови в навчальних закладах. Це свідчить про протиріччя з початковою гіпотезою, що домінування угорської мови залишиться відчутним у візуальному середовищі шкіл, а державна мова буде присутня обмежено.

У рамках моєї дипломної роботи я досягнула поставленої мети і отримала відповіді на мої дослідницькі запитання. Мені вдалося підтвердити або спростувати всі гіпотези, сформульовані мною, що є важливим кроком для моєї дослідницької роботи. Ці результати можуть сприяти покращенню ефективності навчання рідної мови на Закарпатті, а також допоможуть уточнити дослідження з магістральних слав'янських мов.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet

KÉRDŐÍV

Szatmári Evelyn vagyok a II. RFKMF (MA) magyar nyelv és irodalom szakos hallgatója. Diplomamunkám az államnyelvi hatások vizsgálatára épül, melyet az alábbi kérdőív segítségével kívánom felmérni. A kitöltés körülbelül 10-15 percet vesz igénybe. A kérdőív anonim, csak összesített formában használom a válaszokat az elemzés során. Válaszaival nagy segítségemre lehet a munkám során!

1. Neme:

- a) férfi b) nő

2. Születési éve: 1980

3. Nemzetisége:

- a) magyar b) ukrán c) orosz d) egyéb

4. Anyanyelve:

- a) magyar b) ukrán c) orosz d) egyéb

5. Legmagasabb iskolai végzettsége:

- a) általános iskola (5-8 vagy 5-9 osztály) c) szakiskola/technikum
b) középiskola (10-11 osztály) d) főiskola/egyetem

6. Milyen szakon végzett?

angol - fordítás

7. Milyen nyelven végezte az egyes iskoláit? A megfelelő helyre tegyen X-et!

	Magyar	Ukrán	Orosz	Egyéb
Elemi iskola	✓			
Általános iskola	✓			
Középiskola	✓			
Szakiskola	✓			
Főiskola/egyetem	✓			

8. Milyen szinten beszéli Ön a következő nyelveket?

	Magyar	Ukrán	Orosz	Angol	Német	Egyéb
Anyanyelvi szinten	✓					
Nagyon jól				✓		
Jól					✓	
Nem nagyon jól		✓	✓			
Alig néhány szót						
Nem beszélek, csak értek						
Sohogyan						

9. Tud-e írni, olvasni az alábbi nyelveken? A megfelelő helyre tegyen X-et!

	Magyar	Ukrán	Orosz	Angol	Német	Egyéb
Irok és olvasok	X	X		X	X	
Csak olvasok						
Nem írok, nem olvasok						

10. Általában milyen nyelven hallgatja vagy nézi az alábbiakat? (Több válasz is lehetséges)

Nyelv	Filmek	Zenék	Videók	Sportközvetítések	Műsorok
Magyar	X	X	X	—	X
Ukrán		X			
Angol	X	X	X		X
Orosz					
Német					

11. Milyen nyelven folytatna társalgást diákjaival/kollégáival, ha a társaságban más nemzetiségű személy is van, és ő nem tud magyarul? Miért?

Magyar nyelven társalgunk, kollégáim, diákjaim is magyar anyanyelvűek. Nehéz angolul, ha szükséges vagy ukránul.

12. Volt-e már olyan helyzet, hogy egy beszélgetés során több nyelvet is használt, vagy esetleg nyelvet váltott? Milyen esetben, miért?

Igen, többször is ismeretségi körünkbe több ukrán nemzetiségű, és német tartozik. Jandrán angol és magyar nyelvű köcsökd változatok.

13. Ön szerint használunk-e a magyar beszédünkben olyan szavakat Kárpatalján, amit Magyarországon nem értenek meg?

Igen Nem

14. Ön szokott-e a magyar beszédében ukrán vagy orosz szavakat használni? Milyeneket? Nevezzen meg párat és adja meg a magyar jelentésüket is.

Igen, sokat. fopasida - fogtsem, trubaciki - habzó (magyarul, sütemény), grecka - hajlínakása

15. Előfordult-e Önnek, hogy egy ukránul nem tudó vagy magyarul nem tudó diáknak lefordított valamilyen magyar vagy ukrán nyelvű szöveget? Ha igen, írjon példát!

Szavakat, mondatokat ígn

16. Határozza meg, mit jelentenek az alábbi meghatározások!

gyümölcsből készült rostos ital gyümölcs lé

egy orvosi dokumentum, amely tanúsítja egy diák betegségét és az általa igényelt szabadsnapokat igazolás

eszköz, amely képet vagy videót vetít egy felületre, vászonra vagy falra kvetítő

dokumentum, amelyben a diákok hiányzásait, jegyeiket jegyzik fel ordálykönyv

egy vékony, henger alakú eszköz, amely a toll részét képezi, a tinta folyamatos áramlását biztosítja ollbetét

a köhögéssel és lázzal járó járványszerű vírusos fertőzést nátha

felsőoktatásban tanuló diákok kapják havonta, változó összegű pénzmennyiség özdöndij

17. Milyen tevékenységet végez az, aki...?

1.	remontol	<u>javít</u>
2.	szoljarkázik	<u>gázolajjal kereskedik</u>
3.	stukaturoz	<u>vakoz</u>
4.	zákózáal	<u>rendel</u>
5.	traktál	<u>hívdet</u>
6.	provírál	<u>ellenőríz</u>
7.	fabrikál	<u>farag</u>
8.	dezsural	<u>(fel) ügyel</u>

18. Írja le, mit lát a képen.

			
1. <u>atleta</u>	2. <u>celux</u>	3. <u>kapoc</u>	4. <u>mappa</u>
			
5. <u>asztal/nápolyi</u>	6. <u>szirma</u>	7. <u>apteczka-elsősegélydoboz</u>	8. <u>ragtapasz</u>

19. Ismeri-e Ön az alábbi szavakat/kifejezéseket? Ha igen, adja meg a magyar megfelelőit!

	Ismerem	Magyar megfelelő	Nem ismerem
gruppa	✓	csoporth	
linyejka	✓	vonalzó	
nacsalnyik	✓	előjáró	
kraszovki	✓	edzőcipő	
nákáz	✓	rendelet	
sztároszta	✓	előjáró	
ocsot	✓	jelentés	
pácski	✓	csomag	
szmena	✓	művek	
praktika	✓	gyakorlat	
kalosnyi	✓	sárcipő	
prikáz	✓	rendelet	
prokuror	✓	ügyész	
sztávka	✓	megterhelés	
sztázs	✓	munkaviszony	

20. Mi a magyar megnevezése a következő dokumentumoknak?

1. szertifikát	bizonylat
2. dohovor	szerveződés
3. kartocska	fejlap
4. kvitancia	csékk

5. plán	terv
6. propuszk	engedély
7. szprávka	igazolás
8. zajáva	kérvény

21. Hogy hívják másképp a következő foglalkozású embereket?

1. feleser	ápoló
2. buhálter	könyvelő
3. medszesztra	nővér
4. provodnyik	utaskísérő
5. kasszir	pénztáros

6. kőcsegár	fatő
7. perevodcsik	fordító
8. prokuror	ügyész
9. szantarka	dekarító
10. sztorozs	őr

Köszönjük, hogy segítségével hozzájárult munkánk sikeréhez! ☺

2. számú melléklet

Kérdőív

Szatmári Evelin vagyok a II. RFKMF magyar nyelv és irodalom szakos hallgatója. Diplomamunkám az államnyelvi hatások vizsgálatára épül, melyet az alábbi kérdőív segítségével kívánom felmérni. A kitöltés körülbelül 10-15 percet vesz igénybe. A kérdőív anonim, csak összesített formában használom a válaszokat az elemzés során. Válaszaiddal nagy segítségemre lehetsz a munkám során.

1. Nemed: (Válaszod jelöld X-el)

Fiú Lány

2. Nemzetiséged:

magyar ukrán orosz egyéb

3. Anyanyelved:

magyar ukrán orosz egyéb

4. Lakhelyed: Kasszony

5. Iskolád neve: Kasszonyi Arany János liceum

6. Osztály: 11.

7. Mennyire ismered/beszéled az alábbi nyelveket?

Nyelv	Nem értem és nem is beszélem	Értem, de nem beszélem	Beszélem, de kifejezési nehézségekkel	Jól beszélem, kisebb hibákkal	Jól beszélek és írok ezen a nyelven	Anyanyelvem
Magyar						
Ukrán		X				X
Angol			X			
Orosz	X					
Német	X					

8. Milyen nyelven beszélsz a következő iskolai dolgozókkal?

Személyek	Mindig magyarul	Általában magyarul, néha ukránul	Általában ukránul, néha magyarul	Mindig ukránul
Igazgatóval	X			
Igazgató helyettessel	X			
Tanároiddal	X			
Osztálytársaiddal	X			
Üdvarmesterrel	X			
Szakácsnővel	X			
Takarítóval	X			

9. Tudsz olvasni és írni az alábbi nyelveken?

Nyelv	Olvassok és írok is	Csak olvasok	Nem írok és nem is olvasok
Magyar	X		
Ukrán	X		
Angol	X		
Orosz			
Német			X
			X

10. Általában milyen nyelven hallgatod vagy nézed az alábbiakat? (Több válasz is lehetséges)

Nyelv	Filmek	Zenék	Videók	Sportközvetítések	Műsorok
Magyar	X	X	X	X	X
Ukrán		X			
Angol	X	X	X		
Orosz		X			
Német					

11. Általában milyen nyelven jelennek meg a különböző iskolai dolgok?

Nyelv	Plakátok	Faliújságok	Tájékoztató feliratok
Magyar	X	X	X
Ukrán	X	X	X
Angol			
Német			

12. Egyformán beszélsz mindig, minden helyzetben?

Igen

Nem

13. Ha nemet jelöltél indokold meg a választod. Mitől függ a beszéd módod?

ut hétköznapokban ott, ahol csak tudom a magyar nyelvet használok, viszont néha előfordul olyan esetek, például hivatalos ügyek intézésekor, amikor használok az ukránt, de ott már például, hogy ukrán nyelvű emberrel angolul értek meg magam

14. Előfordult veled, hogy egy ukránul nem tudó vagy magyarul nem tudó barátodnak lefordítottál valamilyen magyar vagy ukrán nyelvű szöveget? Ha igen, írd példát!

az internet segítségével a leendő ukrán barátomnak segítek megérteni egy kel dolgot magyarul, mert nálunk tartózkodtak húsz évvel ezelőtt ideig

15. Volt olyan eset, hogy egy magyarul vagy ukránul nem beszélő osztálytársad jelenlétében, egy másik személlyel továbbra is magyarul vagy ukránul beszéltél?

Igen

Nem

16. Mit írtunk körül? Válaszodat írd a megadott vonalra!

1. Egy helység, ahol enniivalót lehet venni az iskolában.

Cafe

2. Gyümölcsből készült rostos ital.

Szok, ivale, sül

3. Eszköz, amely képet vagy videót vetít egy felületre, például egy vászonra vagy egy falra.

vetítő

4. Egy vékony, henger alakú eszköz, amely a toll részét képezi, a tinta folyamatos áramlását biztosítja.

paszta

5. Télen terjedő betegség, ami orrfolyással, lázzal, tüsszentéssel jár.

Nátha

6. Egy orvosi dokumentum, amely tanúsítja egy diák betegségét és az általa igényelt szabadnapokat

Szpontra

17. Mit látsz az alábbi képeken? Válaszodat írd le a képek alatt látható üres sorba!

	
Cellulóz	ragasztó
	
Gyurma	Gémszapor
	
Pápa	bulcska
	
rujka	Aptecska

18. Sorold fel a tantárgyaidat!

Fizika, Ikt. ny. ír, művészet, algebra, matematika, idegen ny. toni magyar
irodalom, nyelvi, kémia, biológia, angol, csillagászat, földrajz, katonai. info
világ irodalom

19. Sorold fel mi található az iskolatáskádban!

füzet, egy toll, festő, parfüm, izotónia'sgátló, változó felad. jegy

20. Sorold fel, melyek azok a kiírások az iskolában, amiken nem magyar nyelvű a szöveg!

Szemléltető, tájékoztató, felhívások

21. Találhatók e a magyar és az ukrán nyelvű szövegek mellett mások is (pl. angol, német) az iskolában? Ha igen, hol és milyen jellegűek ezek?

nem teljesen észre

22. Hová írják a tanárok a jegyeiteket?

e-napló, kisnapló, nagy napló

23. Hogyan neveznéd azt a helyiséget, ahol az iskola fűtéséről gondoskodnak?

kazánház

24. Hogyan neveznéd azt a helyiséget, ahol könyveket tárolják és lehet kölcsönözni?

könyvtár

Köszönöm, hogy őszinte válaszaiddal segítetted a munkámat! 😊

Ábrajegyzék

Táblázatok

1. számú táblázat: A 20. század folyamán kötelezően oktatott nyelvek a régióban.....	9
--	---

Ábrák

1. számú ábra: Nyelvválasztás és kódváltás	18
2. számú ábra: A kitöltésben részt vett tanárok és diákok száma.....	31
3. számú ábra: A válaszadók neme és életkora	33
4. számú ábra: A válaszadók nemzetisége.....	34
5. számú ábra: Milyen nyelven végezte egyes iskolát?	34
6. számú ábra: A válaszadók idegennyelv-tudása	35
7. számú ábra: A válaszadók írni, olvasni tudása	36
8. számú ábra: A diákok neme	47
9. számú ábra: A diákok nemzetisége	47
10. számú ábra: Mennyire ismered/beszéled az alábbi nyelveket?	48
11. számú ábra: Milyen nyelven beszélsz a következő iskolai dolgozókkal?	48
12. számú ábra: Tudsz olvasni és írni az alábbi nyelveken?	49
13. számú ábra: Milyen nyelven hallgatod vagy nézed az alábbiakat?	50
14. számú ábra: Milyen nyelven jelennek meg a különböző iskolai dolgok?	51

Képek

1. kép: Somi Gimnázium.....	60
2. kép: Kaszonyi Arany János Líceum.....	61
3. kép: Somi Gimnázium.....	61
4. kép: Zápszonyi Gimnázium.....	62
5. kép: Hetyeni Elemi Iskola	62
6. kép: Kaszonyi Arany János Líceum	62
7. kép: Papi Gimnázium	62
8. kép: Somi Gimnázium.....	62
9. kép: Kaszonyi Arany János Líceum	63
10. kép: Kaszonyi Arany János Líceum	63
11. kép: Kaszonyi Arany János Líceum	64
12. kép: Zápszonyi Gimnázium.....	64

13. kép: Kaszonyi Arany János Líceum	64
14. kép: Zápszonyi Gimnázium.....	65
15. kép: Kaszonyi Arany János Líceum	65
16. kép: Papi Gimnázium	65
17. kép: Kaszonyi Arany János Líceum	66
18. kép: Kaszonyi Arany János Líceum	66
19. kép: Papi Gimnázium	66
20. kép: Kaszonyi Arany János Líceum	67
21. kép: Papi Gimnázium	67
22. kép: Papi Gimnázium	67
23. kép: Papi Gimnázium	68
24. kép: Papi Gimnázium	68
25. kép: Kaszonyi Arany János Líceum	68
26. kép: Papi Gimnázium	69
27. kép: Kaszonyi Arany János Líceum	69
28. kép: Hirdetés diákok számára.....	71
29. kép: Szülői értekezlet tájékoztató	71
30. kép: Oktatási tájékoztató	72
31. kép: Iskolabusz menetrendjének tájékoztatása	72
32. kép: Polgárvédelmi nap eseményei	72
33. kép: Anyák napi ünnep eseményei	72
34. kép: Tematikus foglalkozás eseményei	73
35. kép: Bizonyítványátadás.....	73
36. kép: Sevcsenko emlékünnep.....	74
37. kép: Ukrajna függetlenségének napja.....	74
38. kép: Költői percek	74
39. kép: Anyanyelv napja	75
40. kép: Magyar költészet napja.....	75

Звіт про перевірку схожості тексту Oxsico

Назва документа:

Szatmári Evelin_Magyar szak_Magiszteri dolgozat_2024.pdf

Ким подано:

Аніко Чурман

Дата перевірки:

2024-05-19 02:02:44

Дата звіту:

2024-05-22 13:44:04

Ким перевірено:

I + U + DB + P + DOI

Кількість сторінок:

92

Кількість слів:

20046

Схожість 9%	Збіг: 40 джерела	Вилучено: 1 джерела
Інтернет: 21 джерела	DOI: 0 джерела	База даних: 0 джерела
Перефразовування 2%	Кількість: 38 джерела	Перефразовано: 1181 слова
Цитування 3%	Цитування: 29	Всього використано слів: 1110
Включення 0%	Кількість: 5 включення	Всього використано слів: 96
Питання 0%	Замінені символи: 0	Інший сценарій: 4 слова